

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisan Tezi

**PROPONTİS'İN GÜNEYİNDEKİ ANTİK KENTLERİN KURULUŞ
MİTOSLARI**

**Zeynep ŞORAY
2215051002**

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRK

Bandırma 2025

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisan Tezi

PROPONTİS'İN GÜNEYİNDEKİ ANTİK KENTLERİN KURULUŞ
MİTOSLARI

Zeynep ŞORAY
2215051002

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRK

Bandırma 2025

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Zeynep ŞORAY

ÖZET

PROPONTİS'İN GÜNEYİNDEKİ ANTİK KENTLERİN KURULUŞ MİTOSLARI

Zeynep ŞORAY

Bu tez çalışmasında, Propontis'in (Marmara Denizi) güney kıyılarındaki antik kentlerin kuruluş mitlerini incelemektedir. Antik Yunan ve Roma edebi eserleri, epigrafik bulgular ve kentlerin bastığı sikkeler gibi birçok kaynaktan beslenen bu araştırma, bölgedeki kentlerin mitolojik kökenlerini ve zaman içinde yaşadıkları siyasi, ekonomik ve sosyal değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada, tarih öncesi çağlardan Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan bir zaman aralığı ele alınmış ve bu kentlerin coğrafi konumları, kolonileşme süreçleri ve komşu kültürlerle etkileşimleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Ek olarak, mitolojinin kentlerin kimlik oluşumundaki etkisi ve antik yazarların bu konudaki bakış açıları da değerlendirilmiştir. Hellespontos (Çanakkale Boğazı) ve Propontis bölgesinin stratejik ve coğrafi konumu ortaya konulmuştur. Tezin odak noktası olan, Kios, Priapos, Lampsakos, Parion, Kyzikos, Prokonnesos, Zeleia, Abydos, Miletopolis, Apollonia ad Rhyndacum, Prusa ad Olympum ve Myrleia/Apameia gibi kentlerin coğrafi konumları, tarihi gelişimleri, kuruluş mitleri ve dönemlerindeki önemleri detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bölgedeki kentleşmede kolonizasyonun rolü de ele alınarak açıklanmıştır. Ayrıca kentlerin Pers ve Roma egemenlikleri altındaki durumları, ticari ve stratejik önemleri ve terk edildikleri dönem gibi konular üzerinde de durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antik Kentler, Güney Propontis, Kuruluş Mitosu, Kolonizasyon, Mitoloji

ABSTRACT

**FOUNDATION MYTHS OF THE ANCIENT CITIES IN THE SOUTH OF
PROPONTIS**

Zeynep ŞORAY

This thesis examines the foundation myths of the ancient cities on the southern shores of the Propontis (Sea of Marmara). Drawing on a variety of sources, including ancient Greek and Roman literary works, epigraphic evidence, and coins minted by the cities, this research aims to reveal the mythological origins of the cities in the region and the political, economic and social changes they experienced over time. The study covers a time span from prehistoric times to the Roman Empire and explains in detail the Geographikal location of these cities, their colonisation processes and their interactions with neighbouring cultures. In addition, the impact of mythology on the identity formation of cities and the perspectives of ancient writers on this issue are also evaluated. The strategic and Geographikal position of the Hellespontos (Dardanelles) and the Propontis region is presented. The Geographikal location, historical development, foundation myths and the importance of the cities such as Kios, Priapos, Lampsakos, Parion, Kyzikos, Prokonnesos, Zeleia, Abydos, Miletopolis, Apollonia ad Rhyndacum, Prusa ad Olympum and Myrleia/Apameia, which are the focus of the thesis, are explained in detail. The role of colonisation in urbanisation in the region is also discussed and explained. In addition, the status of the cities under Persian and Roman rule, their commercial and strategic importance and the period of their abandonment are also emphasised.

Keywords: Ancient Cities, Southern Propontis, Foundation Myth, Colonization, Mythology

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans tezinde, Propontis'in güneyindeki kentlerin kuruluş mitleri, coğrafyası ve tarihçesi incelenmektedir. Tezin ağırlık noktası kuruluş mitleridir. Araştırma başlangıçta, halihazırda geniş bir literatüre sahip bir alan olan mitolojiye odaklanmıştır. Ancak çalışmanın zorluğu nedeniyle yine mitoloji ile bağlantılı olan kentlerin kuruluş mitlerine yönelinmiştir. Coğrafi kapsam olarak da Propontis'in güney kıyıları belirlenmiştir. Çalışma sırasında karşılaşılan önemli zorluklar; konuyla ilgili kaynakların azlığı, var olan kaynaklara ise ulaşımın zorluğu veya bazı kaynakların çevirilerinin olmamasıdır. Ayrıca kentlerin kuruluşlarına yoğunlaşan modern araştırmaların azlığı da karşılaşılan bir başka problemdir. Bu zorluklar, gerek kütüphanelerden edinilen kaynaklarla gerekse antik kaynakların dijitalle aktarılmış modern Avrupa dillerindeki çevirilerinin kullanılmasıyla aşılmıştır. Bu çalışmada kullanılan veriler çeşitli kaynaklardan elde edilmiştir. Bu kaynaklar arasında Antik Yunan ve Roma edebi eserleri vardır. Bu edebi kaynaklara ek olarak, çalışmada epigrafik ve arkeolojik buluntulardan da yararlanılmıştır. Çeşitli yerlerden elde edilen bu bulgular, çalışmanın sonuçlarını desteklemek için daha fazla kanıt sağlamaktadır. Son olarak, çalışmada kentler tarafından basılan sikkeler de veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Üç yıl süren bu tez çalışmasında birçok kişinin katkısı bulunmaktadır. Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TÜRK'e, değerli bilgi ve deneyimlerini paylaştığı, sabırla beni doğru yere yönlendirdiği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Anlayışlı katkıları ve araştırmanın ilgili aşamasında değerli görüşler sunduğundan dolayı Dr. Ulaş Töre SİVRİOĞLU'na teşekkürü borç bilirim. Yüksek lisans programı sırasında yardımları ve literatür taraması sırasındaki bilgilendirmeleri için Arş. Gör. Uğur BELEN'e de teşekkür ederim. Akademik alanda attığım her adımda yanımda olan ve bana olan güvenini sarsmayan sevgili babaannem Eser AKTULAY'a en derin şükranlarımı ve saygılarımı sunarım.

Zeynep ŞORAY

Bandırma/2025

İçindekiler

ETİK BEYAN	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. BİRİNCİ BÖLÜM: KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ.....	3
1.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞ	3
1.1.1. Paleolitik Çağ	3
1.1.2. Mezolitik Çağ.....	5
1.1.3. Neolitik Çağ	6
1.1.4. Kalkolitik Çağ.....	7
1.1.5. Kalkolitik Çağ'da Mezopotamya'daki Gelişim	9
1.1.6. Anadolu'daki Gelişim	11
1.2. EGE VE YUNAN DÜNYASINDAKİ GELİŞİM.....	13
1.3. YUNAN KOLONİZASYONU DÖNEMİ	16
1.4. 'POLİS' KAVRAMI	18
1.5. ROMA DÖNEMİNDE KENT.....	20

1.6.	ANTİK KENTİN ÖZELLİKLERİ	21
1.7.	KENTİN ÖGELERİ: YAPILAR	23
2.	İKİNCİ BÖLÜM: ESKİÇAĞ'DA PROPONTİS'İN GÜNEY KIYILARI	26
2.1.	PROPONTİS ADININ KÖKENİ	26
2.2.	PROPONTİS'İN GÜNEY KIYILARININ COĞRAFYASI	27
2.3.	MARNMARA BÖLGESİ DEPREMLERİ	30
2.4.	PROPONTİSİN GÜNEY KIYILARINDAKİ ANTİK ÇAĞ BÖLGELERİ.....	32
2.4.1.	<i>Troas</i>	32
2.4.2.	<i>Mysia</i>	35
2.4.3.	<i>Bithynia</i>	37
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PROPONTİS'İN GÜNEYİNDEKİ KENTLERİN KURULUŞ MİTOSLARI	41
3.1.	MİTOLOJİ NEDİR?	41
3.2.	KENT KURULUŞ MİTOSLARI	46
3.3.	ABYDOS ANTİK KENTİ	50
3.3.1.	<i>Kuruluş Mitosu</i>	50
3.3.2.	<i>Kent Tarihçesi</i>	51
3.4.	LAMPSAKOS ANTİK KENTİ.....	53
3.4.1.	<i>Kuruluş Mitosu</i>	53
3.4.2.	<i>Kent Tarihçesi</i>	55
3.5.	PARION ANTİK KENTİ.....	57

3.5.1.	Kuruluş Mitosu	58
3.5.2.	Kent Tarihçesi.....	58
3.6.	PRIAPOS ANTİK KENTİ	60
3.6.1.	Kuruluş Mitosu	60
3.6.2.	Kent Tarihçesi.....	61
3.7.	ZELEİA ANTİK KENTİ.....	62
3.7.1.	Kuruluş Mitosu	63
3.7.2.	Kent Tarihçesi.....	63
3.8.	DASKLYEION ANTİK KENTİ	64
3.8.1.	Kuruluş Mitosu	64
3.8.2.	Kent Tarihçesi.....	67
3.9.	KYZİKOS ANTİK KENTİ	68
3.9.1.	Kuruluş Mitosu	70
3.9.2.	Kent Tarihçesi.....	71
3.10.	PROKONNESOS ANTİK KENTİ	72
3.10.1.	Kuruluş Mitosu	74
3.10.2.	Kent Tarihçesi.....	75
3.11.	MİLETOPOLİS ANTİK KENTİ	76
3.11.1.	Kuruluş Mitosu	77
3.11.2.	Kent Tarihçesi.....	78

3.12. APOLLONIA KENTİ	80
3.12.1. Kuruluş Mitosu	80
3.12.2. Kent Tarihçesi.....	81
3.13. MYRLEIA/APAMEIA ANTİK KENTİ	83
3.13.1. Kuruluş Mitosu	83
3.13.2. Kent Tarihçesi.....	84
3.14. PRUSA AD OLYMPUM ANTİK KENTİ	85
3.14.1. Kuruluş Mitosu	85
3.14.2. Kent Tarihçesi.....	86
3.15. KİOS ANTİK KENTİ	87
3.15.1. Kuruluş Mitosu	88
3.15.2. Kent Tarihçesi.....	89
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	97
ANTİK KAYNAKLAR.....	97
MODERN KAYNAKLAR.....	99
EKLER	114
LEVHALAR	114

TABLÖLAR LİSTESİ

Levha 1: Propontis Bölgesi Haritası

Levha 2: Daskyleion Kentinin Konumu

Levha 3: Daskyleion Kentinin Havadan Görünüşü

Levha 4: Kios Antik Kentinin Bulunduğu Gemik Konumu.

Levha 5: Priapos Antik Kenti

Levha 6: Troas Bölgesi Kentleri

Levha 7: Abydos Antik Kentinin Konumu

Levha 8: Eski Haritalarda Hellespontos

Levha 9: Abydos ve Sestus Gravürü

Levha 10: Hero ve Leander Mitolojisinin Erken Dönem Sanatına Yansıması

Levha 11: Hero ve Leander mitolojisinin 17. Yüzyıl Sanatına Yansıması

Levha 12: Abydos Sikkesi

Levha 13: Hero ve Leander Mitosu İşlenmiş Tabak

Levha 14: Parion Sikkesi

Levha 15: Hadrianus Dönemi Parion Sikkesi

Levha 16: Prokonnesos Sikkesi

Levha 17: Prokonnesos Sikkesi

Levha 18: Prokonnesos Sikkesi

Levha 19: Miletopolis Sikkesi

Levha 20: Miletopolis Sikkesi

Levha 21: Miletopolis Sikkesi

Levha 22: Kios Sikkesi

Levha 23: Kios Sikkesi

Levha 24: Apollonia Sikkesi

Levha 25: Apollonia Sikkesi

Levha 26: Apameia Sikkesi

Levha 27: Apameia Sikkesi

Levha 28: Priapus Freski

KISALTMALAR

Hdt.	:Heredotos
Hwca	:Heritage World Coin Auctions
Geog.	:Geographika
Rpc.	:Roman Provincial Coinage
Paus.	:Pausanians
Ww.	: www.wildwinds.com
Hyg.	:Hyginus
Fab.	:Fabulae

GİRİŞ

Mitlerin birer anı olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusu tartışılan bir konudur (Batuk, 2009: 53). Mitler bize geçmişle, yaşanan gerçeklikle ve şimdiki zamanla bir ilişkisi bulunduğuna dair fikirler sunmaktadır. Mitoloji bize sanatsal ifade ve petroglifler¹ aracılığıyla aktarılmıştır. Antik çağda, insanlık yaratılış, yaşam, ölüm ve doğurganlık gibi kavramlar da dahil olmak üzere doğal olayları ve etraflarındaki evreni mitler aracılığıyla açıklamaya çalışmıştır. Mitler, kolektif insan hafızasının önemli bir bileşenini temsil etmektedir.

“Propontis’in Güney Kıyılarındaki Kentlerin Kuruluş Mitosları” isimli bu tez, Güney Marmara Bölgesi’ndeki antik kentlerin kuruluşu, gelişimi, coğrafi özellikleri, tarihsel önemi ve mitolojik bağlantılarını incelemektedir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Kentin ortaya çıkışı ve gelişimi, Güney Marmara’nın tarihi coğrafyası ve tarihçesi ve son olarak Marmara’nın güney kıyılarındaki antik kentlerin kuruluş mitleri. Bu kentlerin stratejik konumları, doğal kaynakları onları antik çağda önemli merkezler haline getirmiştir.

Bu tez konusunun odak noktası iki yönlüdür: birincisi, mitolojiye olan ilgiyle alakalı araştırma yapmak ve ikincisi, kentlerin kuruluş mitlerine ilişkin bilgi eksikliğini gidermek. Konuyla alakalı benzer tez ve makaleler ışığında Propontis’in güney bölgesinde yer alan kentlerin kuruluş mitlerine odaklanılmıştır. Araştırma, aynı zamanda bu mitler ile gerçeklik arasındaki bağlantıları, mitler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları da incelemektedir. Konunun amacı bu mitleri ortaya çıkarmak ve böylece aralarındaki ilişkileri ve anlamlarını aydınlatmaktır.

Birinci bölümde, kentin ortaya çıkışı ve gelişiminin yanı sıra antik kentlerin temel özelliklerinin bir analizi sunulmaktadır. İlk insan yerleşimleriyle başlayan bölüm; Mezopotamya, Anadolu, Yunan ve Roma uygarlıklarındaki kentleşme süreçlerinin incelenmesini içermekte ve mitolojinin kentlerin kurulmasındaki etkisini vurgulamaktadır. Bölümde ayrıca Neolitik Devrim’in yansımaları, antik kentlerin ayırt edici özellikleri ve mitolojinin önemli rolü irdelenmektedir. Bir kentin yalnızca bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda kültürel, ekonomik ve siyasi faaliyetler için bir merkez olduğu fikrinin önemi vurgulanmaktadır.

¹ Petroglif, taş veya kaya üzerine kazınmış resim veya sembollerdir.

İkinci bölüm, Propontis'in güney kısımlarının tarihi coğrafyası ve tarihçesine genel bir bakış sunmaktadır. Çağlar boyu bölge stratejik önemi, avantajlı konumu sayesinde farklı medeniyetleri kendine çekmiş ve bölgede zengin bir tarihi miras ortaya çıkıştır. Antik çağ yazarı Strabon, "Geographika" adlı eserinde Marmara Denizi kıyılarındaki yerleşimleri ve halkları detaylı olarak anlatmaktadır. Polybios ve Plinius (Yaşlı Pilinius) gibi diğer yazarlar da Marmara Denizi'nin oluşumu, kıyıları ve tarihi hakkında eserlerinde bilgiler vermektedirler. Bu kaynaklarda Propontis'in güney kıyılarını kapsayan Troas, Mysia ve Bithynia bölgelerinin tarihi ve coğrafi özellikleri ile kent devletlerinin ve kolonizasyon hareketlerinin bölgenin kültürel ve ticari önemini artırmada oynadıkları ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu bilgiler, Marmara Bölgesi'nin antik ve modern çağlardaki önemini anlamak için faydalı bir referans kaynağıdır.

Üçüncü bölümde ise Güney Propontis'te bulunan kentlerin her birinin kuruluş mitleri, tarihi gelişimleri ve coğrafi konumları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bölgedeki kentler, stratejik öneme sahip alanlarda kurulmuş, farklı medeniyetlerin etkisi altında kalmış ve önemli birer ticaret merkezleri olarak öne çıkmışlardır. Bu antik kentlerin her biri, Marmara'nın güney kıyılarının zengin tarihini ve kültürel mirasını yansıtmaktadır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: KENTLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1.1. TARİH ÖNCESİ ÇAĞ

Yeryüzünde yaşamış insanların taşları yontarak alet yapmalarıyla, ‘uygarlık tarihinin’ ilk dönemi olan Prehistorik Çağ başlamıştır (Sivrioğlu, 2017: 5). Prehistorik çağlar, alet ve araçların materyallerine göre taş ve maden çağları olmak üzere ikiye ayrılır. Taş çağı ise yine alet ve araçların işleme tarzlarına göre Eski Taş Çağı (Paleolitik), Yontma Taş Çağı (Mezolitik) ve Yeni Taş Çağı (Neolitik) olarak ayrılmaktadır.

Prehistorik dönemde yazı henüz bulunmadığından, bilgi kaynaklarımız insanların ürettiği sanat ürünleri ve aletler olmuştur. Mağaralara yapılan resimlerden tarih öncesi insanların günlük hayatları, avladıkları hayvanlar ve doğanın geçirdiği değişim hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Tarih öncesi insanlardan kalan aletler, mezarlar, giysiler, hayvan kemikleri, sanat eserleri onların gündelik yaşamı hakkında pek çok şey bilmemizi sağlamaktadır (Sivrioğlu, 2017: 6). Arkeoloji, antropoloji, jeoloji, fizik ve kimya dahil olmak üzere çeşitli disiplinler, bu malzemelerin incelenmesi yoluyla tarih öncesi çağları anlamamıza katkıda bulunur. Bilim insanları tarafından incelenen ve analiz edilen bu izler, taş veya kemik gibi günlük yaşamda kullanılan herhangi bir aleti içerebilmektedir.

Ahmet Yurtseven’in konuyla ilgili makalesinde verilen bilgiye göre (Yurtseven, 2021: 99); ilk insan toplulukları, hakim iklim ve çevre koşullarını göz önünde bulundurarak, çekirdek ailelerden oluşan küçük gruplar halinde mağaralarda, kaya altlarında ve benzeri doğal barınaklarda uzun süre yaşamışlardır. İlkel insan toplulukları, gruplar halinde yaşayarak avlanmıştır. Toplumsal ve sosyal yapıları günümüzden oldukça farklıdır. Erkekler avlanırken, kadınlar yabani meyveleri toplamıştır. Kabile içinde herkes eşit karar alma gücüne sahiptir. Göçebe yaşam tarzı, yiyecek depolamayı ya da aşırı materyal biriktirmeyi önlediği için, sosyal ilişkileri eşitlikçi hale getirmiştir. İnsan toplumları zaman içinde genellikle daha büyük ölçekli ve daha karmaşık hale gelmiştir. Yaygın görüş, tipik olarak uygarlığa ve eşitsizliklere giden yolun başlangıcını tarıma geçişe dayandırmaktadır. Fakat tek neden tarıma geçiş değildir.

1.1.1. Paleolitik Çağ

İlkel insanların avcı ve toplayıcı olarak yaşadıkları ve kaba taştan alet kullandıkları çağa Paleolitik çağ (Eski veya Kaba Taş Devri) denir ve bu çağ yaklaşık 3 milyon yıl öncesinden

yaklaşık 12.000 yıl öncesine kadar olan dönemi kapsamaktadır (Yurtseven, 2021: 100). Paleolitik Çağda (MÖ 2.500.000-MÖ 12.000) insanlar avcı-toplayıcılık yapmış, en doğal barınaklar olan kaya sığınaklarında ve mağaraların girişlerinde yaşamıştır. Bu dönemde barınma için kaya sığınaklarının veya büyük mağaraların girişlerinin tercih edilmesinin nedeninin, karanlık oyuklardan korkulması olduğu tahmin edilmektedir.

Günümüzden 30 bin ila 200 bin yıl önce yaşamış olan Neandertal insanların Yakın Doğu, Orta Asya ve Avrupa'daki ölümlerini genellikle cenin pozisyonunda, taş aletler ve bitkilerle birlikte gömme uygulamaları; öbür dünyaya ilişkin inanç sistemleri oluşturdıklarını göstermektedir (Öztürk; Şimşek, 2019: 14). Modern insanın atası olarak kabul edilen Homo sapiensler de ölü gömme adetlerini sürdürmüş ve inançlarını mağaralardaki resimler ve heykeller gibi sanatsal yaratımlarla ifade etmişlerdir. Ölüler tipik olarak yaşam ya da uyku alanlarının içine, ocağın önüne ya da eşığe gömülmüştür (Öztürk; Şimşek, 2019: 15).

Ancak ateşin kontrol altına alınmasından sonra insanların büyük mağaraları ve bu mağaraların dip boşluklarını kullandıklarını da görmekteyiz. İnsanların yerleşmek için kullandıkları bu doğal sığınakların oldukça işe yaradığı ve binlerce yıl buraların kullanıldığını, mağaralarda bulunan insan izlerinden anlamaktayız. Ancak bilindiği gibi Tarihöncesi araştırmalarda kazı ve veri sistematizmasının iyi belgelenmemiş olması ve kesin tarihlendirmelerin yapılmaması gibi birçok olumsuzluk söz konusudur. Bu yüzden söz konusu dönemler hakkındaki çoğu hipotezi kanıtlamak zordur. Bu dönemde ekolojik, iklimsel, coğrafi ve yükseklik faktöründen etkilenen; mağaralar, ağaç kovukları, kaya altı barınakları, açık hava yerleşimleri, çadırli konaklar ve ahşap kulübeler gibi çeşitli barınma ve yerleşim modelleri söz konusudur (Öztürk; Şimşek, 2019: 15).

Paleolitik insanlar, yarı göçebe kabileler halinde yaşamışlardır. Göller, nehirler ve deniz kıyıları mağaralardan başka tercih edilen diğer başlıca alanlar olmuştur (Güney, E. ve Güney, U., 2015: 10). Yani Paleolitik çağ insanı sonraları açık hava barınaklarına doğru yönelmeye başlamıştır. Bu barınakların başlangıçta mağaraların içine inşa edilen küçük sığınaklar şeklinde başladığı ve zamanla mağaraların yakınına inşa edilen barınaklara dönüştüğü düşünülmektedir. Prehistorik insanların barınma ihtiyacındaki en önemli sebep doğaya karşı korunma sağlamaktır. Ayrıca rahat etme ve güvende olmak da diğer önemli sebeplerdir. İnsanlar ateşi kullanmayı Paleolitik Çağ'da öğrendiğinden, ateşin kullanılmasıyla birlikte

sadece mağara oyuklarında değil açık alanda da kamp kurup yerleşmek güvenli ve mümkün hale gelmiştir (Sivrioğlu, 2017: 8).

Tarih öncesi insanların yaşayış ve yerleşim davranışlarını incelediğimiz zaman, yaşam biçiminin insan yaşam deneyiminin ve üretiminin bir ürünü olduğunu görmekteyiz. Prehistorik insanların yaşadığı ve ürettiği coğrafi alan olarak tarih öncesi yerleşim alanları ve çevreleri, insan faaliyetlerinin en yaygın olduğu, insan ve doğa etkileşiminin en belirgin olduğu ve ilkel insan davranışlarının yoğunlaştığı alanlardır. Paleolitik çağa ait ilk izleri; taş aletler, kemikler, tortular ve karbon parçacıklarında görmekteyiz. Tıpkı alet üretiminde olduğu gibi, her bölgenin kendine has ekolojik ortamına uygun bir yapı biçimi bulunmaktadır.

İlkel insanlar ağaç tepelerinde, mamut gibi iri hayvan kemiklerinden yapılma bir dam üzerine hayvan postlarının gerilmesiyle yapılan çadır türü ve kaya oyuklarına çalı çırpıdan yaptıkları evlerde yaşarken, Antik Mısır ve Mezopotamya’da evler taş ve kerpiç ile yapılmış, Romalılar çimento, Eskimo’lar ise buzdan yararlanmıştır.

Türkiye'nin hemen hemen tüm bölgelerinde Paleolitik insanların varlığına işaret eden kanıtlar bulunmuştur. Bu kalıntılara göre, tarih öncesi insanlar Türkiye’de yerleşim yeri olarak su kaynaklarını, nehir kıyılarını, avlanmaya elverişli yerleri, bazı doğal inleri ve mağaraları seçmişlerdir. Ayrıca bu dönemde geçici açık hava yerleşimlerinin de mevcut olabileceği varsayılmaktadır. Isparta-Kapalıin, İstanbul-Yarımburgaz, Hatay-Samandağ Mağaracık, Adıyaman-Samsat Şehremuztepe, Kahramanmaraş-Yağlık ve Direkli Mağaraları, Gaziantep-Dülük, Samsun-Tekkeköy gibi arkeolojik alanlar, bu yerleşimlerin Paleolitik Çağ’daki önemini göstermektedir (Güney, E. ve Güney, U., 2015: 11-12).

1.1.2. Mezolitik Çağ

Mezolitik Çağ, Paleolitik ile Neolitik Çağlar arasındaki bir geçiş dönemidir (Memiş: 6). Paleolitik çağdan sonra insanlar; Güneş, su ve ekilebilir açık arazi açısından elverişli bölgelerde doğal çevrelerinden daha fazla yararlanacakları bilgiye ve tecrübeye ulaşmışlardır. Buzulların eriyip, değişen iklim koşullarına uyum sağlayamayan hayvanların kalabalık sürüler halinde göç etmesi, avcı-toplayıcılığı zorlaştırarak kabilelerin bulunduğu yerde daha fazla yaşamalarına sebep olmuştur.

Balıkçılık ve kabuklu deniz ürünleri toplama uğraşı, Mezolitik insanları deniz, göl veya nehir gibi su kütlelerinin kıyılarına yerleşmeye zorlamıştır. Kalıcı açık hava yerleşimlerinin yokluğunda, iklim ısınma eğilimi gösterdiğinde bu toplulukların meskenleri derin mağara sistemleri yerine kaya oyukları ve sığınakları olmuştur.

Mezolitik Çağ ya da Orta Taş olarak adlandırılan bu dönemde bazı temel tarımsal uygulamalara başlanmıştır. Mezolitik insanlar genellikle küçük boyutlu mikrolit denilen taş araçlar kullanmaya başlamıştır. Uçların yapımında çakmaktaşı ince dilgilerden yararlanmışlardır. Köpeğin evcilleştirilmiş olduğu kesindir (Güney, E. ve Güney, U., 2015: 12). Tarih öncesi yerleşim yerlerinin uygunluğu, yaşam ortamının sürdürülebilir geçim kaynakları açısından zengin olması belirlemektedir. Anadolu coğrafyasındaki Urfa ili sınırları içinde yer alan Göbeklitepe'nin yapımının, Mezolitik Çağın sonuna kadar gittiği düşünülmektedir. Dünyanın bilinen ilk tapınak ve mabetlerinin bulunduğu bu yerde, insan eliyle şekillendirilmiş ilk anıtsal kabartmalar bulunmaktadır. Göbeklitepe (MÖ 9500), bir yerleşim yeri olmamasına rağmen, bu dönemde bir dereceye kadar uzmanlaşmanın var olduğu açıktır. Bu da önceden küçük gruplar halinde yaşayan bu insanların, bir dini merkez etrafında, potansiyel olarak dini kimliğe sahip bir bireyin liderliğinde, daha büyük topluluklar halinde örgütlenme kapasitesine sahip olduklarını göstermektedir (Kaya, 2021: 35).

1.1.3. Neolitik Çağ

Neolitik Çağ önemli değişikliklerin ortaya çıkmaya başladığı bir süreç olmuştur. Bu dönemde geçimini tarımsal hayatla sağlayan insanoğlu, kendisini daha iyi besleyebilmiş ve doğa anadan verimli bir şekilde yararlanarak fazla gıda üretmeye başlamıştır. Ayrıca bu deneyimlerini farklı toplumlara aktararak onların da toprağı işleyip hayvan beslemesini öğrenmelerini sağlamıştır. Evcilleştirmeyi mümkün kılan bilinç, ilk insanların bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlamıştır. Artan bilgi ve tecrübe, tarımın gelişmesine yol açmıştır. İnsan hayatının evrimi tarımsal düzene geçişle bambaşka yönlerde doğru kaymaya başlamıştır. Avcı toplayıcılıktan tarım ve hayvancılığa geçiş, insanlık için bir dönüm noktası sayılmıştır.

Neolitik çağda insanlar, ilk başta basit kulübeler yaparak komün halinde yaşamaya başlamıştır. Derme çatma, daire planlı çadır benzeri evler giderek daha sağlam, dikdörtgen ve çok odalı büyük evlere dönüşmüştür. Bir evde 70-80 kişinin bir arada yaşadığı ve kabile

dayanışmasının devam ettiği görülmektedir. Neolitik yerleşimlerde herkesin evinin birbirine benzemesi henüz bir sınıf farklılığının oluşmadığının kanıtıdır (Sivrioğlu, 2017: 17). Bu evlerin duvarlarının inşasında kerpiç ve taş, bazen damlarında ya da nadir olan üst kat çıkmalarında veya zeminlerinde ahşap kullanılmıştır (Kaya, 2021: 39). Böylece tarihte yerleşik düzen ilk olarak Neolitik Çağ'da başlamış ve köyler ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde insanlar suya yakın ve çevresi tarıma elverişli alanlarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Tarihsel süreç içinde Neolitik Çağ'a geçişle beraber üretkenlik artmaya başlayınca, insanoğlunun yaşamında yeni bir sayfa açılmaya başlanmıştır. Sürekli hareket halinde olma durumundan yerleşik düzene geçilmesi ve devamında toprağın ekilip biçilerek ürün elde edilmesi, ünlü Avustralyalı arkeolog V. Gordon Childe tarafından "devrim" olarak nitelendirilmiştir (Childe, 2009: 36 – 38, 42 – 46, 105-127; Lewis, 1991: 44).

Neolitik Çağ'ın devrimle olarak nitelendirilmesi, o dönemde birçok arkeolog tarafından eleştirilse de Gordon Childe, Neolitik Çağ'a geçişle birlikte insanoğlunun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında köklü ve uzun süreli değişimler yaşayacağına dikkat çekmiştir.

Neolitik Çağ boyunca, çeşitli yerli toplulukların topraklarında kent merkezlerinin ortaya çıktığına dair arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler açısından Mezopotamya ve Anadolu özellikle önemlidir. Bugünkü Türkiye sınırları içinde kalan Neolitik yerleşimlerde çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların en önemlileri arasında Çatalhöyük, Hacılar ve Yümüktepe sayılabilir (Güney, E. ve Güney, U., 2015: 13).

1.1.4. Kalkolitik Çağ

Kalkolitik Çağ'da (Bakır Taş Çağı) insanlar, isminden de anlaşılacağı üzere bakır ve taş aletleri bir arada kullanmaya başlar. Bu çağda köy içindeki nüfus artmıştır. Tam bir ticari merkez bulunmasa da bazı yerleşimlerin ticaret merkezi haline gelme eğilimi giderek artmıştır. Kentleşmeye doğru ilk eğilimler de Kalkolitik Çağ'da ortaya çıkar. Her ne kadar evler dikdörtgen planlı, düz damlı olsalar da evler arasında sokak diye nitelendirebilecek dar yollar ve hatta kentin etrafını çeviren duvar örnekleri bu çağda görülmeye başlamıştır (Kaya, 2021: 42).

Gordon Childe'in 1950'de yazdığı ve kentleşmeyi bir 'devrim' olarak niteleyip kentleşme için 10 kriter sıraladığı 'The Urban Revolution' (Kentsel Devrim) adlı makalede, bir yerleşim

yerinin kent sayılabilmesi için nüfusunun büyük olması gerektiği; zanaatkarlar veya rahipler gibi gıda üretimi dışında çalışan kişilerle, çiftçiler veya balıkçılar gibi gıda sağlayan kişilerin bir arada yaşaması gerektiği; artı ürünün bir tanrı veya kral gibi tek bir güç tarafından yönetilmesi gerektiği; anıtsal yapıların bulunması ve alt sınıfların fiziksel güç gerektiren işleri yapması gerektiği; üst sınıfların vergiden muaf olması gerektiği; üst sınıfların eğitim düzeyinin yüksek olması gerektiği belirtilmektedir.

Kente geçişle birlikte anıtsal yapılar inşa edilecek ve alt sınıflara fiziksel güç gerektiren işler verilecektir; alt sınıfların güvenliği karşılığında üst sınıflar bu tür işlerden kurtarılacaktır. Günlük hayatı kolaylaştıracak bilimler geliştirilecek, yazı kullanılacak, sanat ön plana çıkarılacak, uzun mesafeli ticaret kurulacak ve son olarak, mesleği veya akrabalığı ne olursa olsun herkes birlik ve beraberlik duygusuyla hareket edebilecektir (Naiboğlu, 2019: 3).

Kentin insanlar için uygunluğu; güvenlik, sağlık, rahatlık ve konfor gibi temel hedefleri içermektedir (Tan, vd. 2023: 2,1). Antik çağda kentleşme, tarım toplumlarının yükselişini takiben gelişmiş ve insanların yiyecek aramak için dolaşmak yerine; beslenme ihtiyaçlarını karşılamak ve üretimi sürdürmek için tek bir yerde kalmalarını sağlamıştır. Göçebe bir şekilde yaşayan insan toplumları, çeşitli aşamalardan geçmiş, köy-kasaba-kent yerleşkeleri oluşturmaya başlamıştır.

Tarla ve bahçelerin oluşturulması ve verimli toprakların işlenmesiyle ilk yerleşim düzeninde verimlilik artmıştır. Bu uygulamalar, gıda üretiminin çeşitlenmesine ve belirli tarım alanlarının işlenmesine katkıda bulunmuş, böylece civarda yaşayan topluluklar üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Bu gelişme aynı zamanda daha istikrarlı ve düzenli bir yaşam biçimine geçişte de önemli bir rol oynamıştır. Yerleşimlerin gelişiminde zengin kaynaklar, kolay ulaşım sağlayan yol ağları, ırmaklara ve limanlara yakınlığı da önemli olmuştur.

Toprakların işlenmesi daha yüksek verim getirmiştir, bu da daha fazla insanın planlı bir şekilde bir arada yaşayabileceği anlamına gelmektedir. Bu durum kalıcı köy ve kentlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç, hasatların yönetiminden sorumlu yöneticilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu gelişmeler yazının ve ticaretin gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Bunu krallıkların oluşumu takip etmiş ve bu krallıklar büyüyerek imparatorlukları oluşturmuştur. Toprağı işledikten sonra elde edilen mahsuller en temel geçim kaynağı olma özelliği kazanmıştır. Tarımcılıkla ihtiyaç fazlası ürünlerin ortaya çıkması, farklı meslek

gruplarının doğmasına yardımcı olmuş, bu da tüccarlar, esnaflar ve çiftçiler gibi sınıfsal ayrımlara sebep olarak, zamanla yapısal organizasyonların şekillenmesine sebebiyet vermiştir.

Birçok arkeolojik kanıta dayanılarak, ilk tarım faaliyetlerinin, Basra Körfezi'nden Doğu Akdeniz'e kadar uzanan ve güneyde Nil Vadisi'ne kadar inen Bereketli Hilal adlı geniş ve verimli alanda başladığı ileri sürülmektedir. Bereketli Hilal'in kuzeyi, eski dünyanın doğu-batı ekseninde yer alması, tarımın diğer bölgelere yayılımını kolaylaştırmıştır (Ertuğrul, 2016: 15). Yerleşik hayata geçiş gibi tarımsal uygulamaların başlamasının da tüm coğrafi bölgelerde aynı anda gerçekleşmediği görülmektedir. Örneğin, Anadolu'da kalıcı yerleşimlerin kurulduğu, tarım ve hayvancılığın düzenli hale geldiği dönemde Avrupa ağırlıklı olarak avcı ve toplayıcı bir toplum özelliği göstermektedir (Ertuğrul, 2016: 19).

1.1.5. Kalkolitik Çağ'da Mezopotamya'daki Gelişim

Eski Yunanca “mezos” (orta) ve “potamos” (nehir) kelimelerinden oluşan Mezopotamya, Dicle ve Fırat Nehirleri arasında bulunmaktadır. Mezopotamya'nın batısı, Arabistan'a komşudur. Doğuda, Mezopotamya'yı İran'dan ayıran Zagros Dağları bulunmaktadır. Aşağı Mezopotamya ise İran Körfezi'ne açılır. Bu coğrafi durumu, bölgenin eskiçağdaki hayatını çok etkilemiştir. Mezopotamya'da yaşayanlar, bereketli vadiye sahip olmak isteyen dağ ve bozkır kabileleriyle aralıksız savaşmışlardır (Tanilli, 2009: 43; Okur, 2017: 6).

İlk kentler MÖ 4. binyılın sonlarına doğru Güney Mezopotamya'da oluşmaya başlamıştır (Naiboğlu, 2019: 211). Bölgede gelişmeye başlayan kentlerde, çeşitli işlevlere sahip yapıların bulunduğu ve iç kentin ana merkezi oluşturduğu görülmektedir. Kentlerde düzenli olmamakla birlikte dini kompleksler, saraylar, idari binalar, konut ve sanayi alanları bulunmaktadır. Bu alanlar caddeler ve kanallar aracılığıyla bölünmüştür. Yerleşim yerlerinin gelişmesiyle birlikte tahıl ambarları ve tapınaklar, genişlemiş ve tapınakların etrafı her türlü malın bulunduğu depolarla çevrilmiştir. Arazi mülkiyetinin kontrolü tapınaklarda yapılmış, rahipler uzun mesafeli ticareti yönetip, kent ve çevresi üzerinde siyasi otorite oluşturmuştur (Nemet, 1998: 18-20).

MÖ 24. yüzyılda Akad Krallığı'nın kurulması, bölgenin örgütsel yapısında önemli bir değişime işaret eden tarihsel bir olaydır. Bu değişim, her kentin kendi yönetiminden sorumlu olduğu kent devletleri sisteminden; geniş coğrafi bölgeler üzerinde tam kontrol sahibi olduğu daha birleşik bir krallığa geçiş olarak tanımlanabilir. Bu değişiklik, gelişmekte olan bir kent-

devleti yapılanmasının coğrafi sınırları içinde bir krallığın kurulmasının ilk örneği olmuştur. Ancak Akad kralları Sümer kent devletlerini tek bir yönetim altında birleştirmekle kalmamış, hakimiyet alanlarını Mezopotamya'nın yanı sıra Suriye ve İran'ın bazı bölgelerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir (Naiboğlu, 2019: 213).

Mezopotamya'da bitki yetiştiriciliğine dair ilk kanıtlar MÖ 10.500 civarında ortaya çıkar ve bu da ilk köylerin kurulmaya ve yerleşilmeye başlandığını gösterir. Bu gelişme, yerleşik yaşamın başlangıcına işaret etmektedir (Yıldırım; Aytan, 2023: 290). Başlangıçta bölgede, su kaynaklarının mevcudiyeti ve hakim iklim koşulları, sulu ve kuru tarım yöntemlerinin pekişmesine yol açmıştır. Sulu tarım, özellikle Mezopotamya'nın güney bölgelerinde daha yüksek üretkenlik ve gelişmiş üretim istikrarı sağlarken, kuru tarım, kuzey bölgelerinde doğal kaynakları hasat etmenin bir yolu olarak geliştirilmiştir (Kurt; Bulut, 2020: 54). Sulu tarımın uygulanması, hassas hesaplamaların yapılmasını ve sel riskini azaltmak için kanalların inşa edilmesini gerektirmiştir ki bu da titiz bir mimari planlama ile başarılabilecek bir başarıdır. Arazi sınırlarının belirlenmesi de merkezi bir siyasi otorite kurmanın etkili bir yoludur.

Dünyanın en eski uygarlığının, Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı kısmında, Basra Körfezi'ne kadar uzanan düz bir alüvyon ovada yer alan Sümer bölgesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir (Mcneill, 2001: 34). Sümer ülkesinde kurulan Neolitik köyler, her biri kendi tarlasının ürününü tüketen ve böylece eşit bir sosyal yapı sağlayan küçük aile gruplarından oluşmaktadır. Aynı toprağın tekrar tekrar sürülmesinin bir sonucu olan dikdörtgen tarlaların benimsenmesi Orta Doğu'da ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, sulama kanallarının yokluğunda bile çiftçilerin; fazla üretim yapmasının önünün açmıştır. İşgücünün önemli ölçüde artırılması anlamında gelen hayvan gücünün entegrasyonu, bazı bireylerin doğrudan işçilikten muaf tutulmasına yol açarak alternatif faaliyetler sürdürmelerine olanak sağlamıştır. Bu durum, sulu tarımın sınırlarının ötesine geçerek medeni toplumların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır (Mcneill, 2001: 52). Ancak, kullanımı oldukça zahmetli olan bu su kanallarının aralıklı olarak taşması, nehir sularının kontrolü için insanüstü güçlere başvurulmasına yol açmıştır. Bu durum, Güney Mezopotamya'da köy kültüründen kent kültürüne geçişe işaret etmektedir. Gelişmeler aynı zamanda dini işlerden sorumlu rahiplerin prestijinin artmasına neden olmuştur (Kaya, 2021: 44).

Rahiplerin yönetimi altındaki sümer kentlerinde zamanla savaşların patlak verdiği gözlemlenmiştir. Bu çatışmaların altında yatan nedenler sınır anlaşmazlıklarıdır. Erken

Hanedanlık Dönemi'nde tapınaklar, Mezopotamya'nın yeni kurulan kent merkezlerinde, hem dini hem de ekonomik olarak işlev görerek önemli bir rol üstlenmiştir. Toplum tarafından üretilen artı değer, tanrılar adına bu tapınaklarda toplanmış ve rahipler bu kaynakların yönetimini denetlemiştir. Tapınak, toplumsal artı değer üzerinde hak iddiasında bulunmuştur.

Ancak kent devletlerinin yerini alan daha büyük krallıkların ortaya çıkışı, yeni idari sistemlerin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu sistemler kralların geniş topraklarını yönetmelerini ve kendi varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Bu sistemlerin ekonomik yönü vergilendirme ile desteklemektedir. Başlangıçta krallar artı ürünü tanrılar adına yönetmiştir.

Mezopotamya'daki kentsel yönetimin tapınaklar ve rahipler tarafından denetlenen bir sistemden giderek kralların yönetimi altında merkezileşen bir sisteme geçiş yaptığı açıktır. Yönetimdeki bu değişikliğe, krallıktaki ekonomik gücü ve yönetimin etkinliğini artırmada önemli bir rol oynayan vergi sistemlerinde önemli bir gelişme eşlik etmiştir. Harcamalarla ilişkili mali yükümlülükler, her kentin kendi koruyucu tanrısının koruması altında olduğuna dair yaygın toplumsal inançlara dayanmaktadır. Bu makul dinamiğin bir örneği, Eridu'nun tanrısı Enki ile Uruk'un tanrısı İnanna arasındaki rekabetin mitolojik anlatımıdır (Sivrioğlu, 2017: 32).

Mezopotamya'da mimari açıdan bilinen en eski yapılar, dikdörtgen planlı ve büyük alanlı tapınaklardır. Bu tapınaklar ilk olarak Uruk şehrinde inşa edilmiş ve daha sonra geliştirilerek basamaklı tapınaklar olarak da bilinen ziggurlara dönüştürülmüştür. Diğer önemli yapılar arasında kraliyet sarayları ve kent surları bulunmaktadır. Taş temeller üzerine kerpiçten oluşan kent surları; giriş ve çıkış için kuleler ve geçitlere sahiptir. Saraylar da çok sayıda odası olan etkileyici yapılardır (Kaya, 2021: 62).

1.1.6. Anadolu'daki Gelişim

Anadolu tarihsel süreçte Ortadoğu ile Avrupa arasındaki tek merkezdir. Tek bir dönemde değil, her zaman bir köprü rolü üstlenmiştir. Dolayısıyla bu iki bölge arasında karşılıklı etkileşimlerin olması da mümkündür. Bazı araştırmacılar tarafından Çayönü örneği üzerinden Anadolu'daki en erken kentin Neolitik çağda başladığı iddia edilmektedir. “*A genomic snapshot of demographic and cultural dynamism in Upper Mesopotamia during the Neolithic Transition*” isimli bilimsel çalışmada ortaya konulan; Çayönü gibi Neolitik yerleşimlerin

kültürel, demografik ve sosyal özelliklerinin analiz sonuçları, bu yerleşimlerin basit köylerden daha karmaşık yapılar olduğunu göstermektedir (Altınışik vd., 2022: 5). Bulgular, daha sonraki dönemlerdeki kentleşme olgusunun önemli ipuçlarının ortaya çıktığını göstermektedir.

Çayönü'nde kurulan yerleşim, sadece barınma ve savunma amaçlı inşa edilmemiş, zorlu doğa koşullarından korunma gibi amaçlara da hizmet etmiştir. Kent; dikdörtgen ve ızgara temelli evler ve sokaklardan oluşmaktadır. Anadolu'daki bir diğer önemli yerleşim Konya'daki Çatalhöyük'tür. Ovanın en büyük yerleşimi olan Çatalhöyük, Konya ovasının en verimli kesiminde kurulmuştur. Çatalhöyük'ün ilk yerleşim evresi avcılık ve toplayıcılığa dayanırken, son evrenin tarım, hayvancılık ve karma ekonomiye dayandığına dair ipuçları vardır. Çatalhöyük, hem kültürel anlamda hem nüfus yoğunluğu bakımından neolitik yerleşimlerin en başarılısı olarak gösterilebilir (Kaya, 2021: 99).

Yerleşimde; elde edilen ürün fazlası malların depolanması ve saklanması için yapılar ve depolar oluşturulmuştur. Burada görülen penceresiz dış duvarların savunma amaçlı olduğu sanılmaktadır. Az sayıda yol olması ise, geliş gidişlerin düz damların üzerinden yapıldığı izlenimini vermektedir. Evler 20 metre yüksekliğe varan höyüğün tepesini çevreleyen teraslar boyunca yerleştirilmiş, su gereksiniminin karşılanması ve drenajın bayır aşağı ve yerleşim alanı dışına alınması için gerekli kanallar yapılmış ve evler ınsal düzenlenmiştir (Kejanlı, 2005: 91).

Asurlu tüccarlar; Hititli beylerce yönetilen kale devletlerinin sınır duvarlarının dışında, adına 'Karum' (daha küçüğü wabartum) denilen bir tür ticaret üsleri ya da koloniler kurdular. Bu ticaret kolonilerinin, yani Karumların en büyüğü, eski adı Kaniş olan bugünkü Kültepe'de kurulmuştur (Sivrioğlu, 2017: 103). Bu ticaret merkezleri, günümüzdeki serbest ticaretinin bir örneği olarak sayılabilir. 'Karum', Asur dilinde liman ve rıhtım anlamına gelen, büyük bir pazar yerleşimidir. 'Wabartum' ise, ana merkezler arasında faaliyette bulunan tüccarların konakladığı ve mallarını muhafaza ettiği bir tür kervansaray olarak düşünülebilir. Tarihçiler tarafından bu dönem Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak bilinmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı, özellikle Orta Anadolu'da, surlarla güçlendirilmiş ve krallar tarafından yönetilen çok sayıda kentin ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Bu dönem, Anadolu'da yazılı tarihin başlangıcını işaret eder (Işık, 2020: 17).

Türkan Kejanlı'nın çalışması yeni oluşan toplumsal yapının, ekonomik olgunun canlanmasını etkilediğini, böylece insan gruplarının göçünü azalttığını ve mekansal üretim sisteminin gelişmesini sağladığını ileri sürmektedir. Bu değişimler, toplum ve ekonomi açısından çeşitli örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkmasına ve kapsamlı değişimlere yol açmıştır. Bunun dikkate değer bir örneği, Hitit Krallığı'nın başkenti olan ve tarım, hayvancılık, ticaret, madencilik ve ekonomik-kültürel işlevlerin yanı sıra güçlü bir idari merkez olan Hattuşa'dır. Hattuşa, topografyaya uygun olarak inşa edilmiş, surlarla çevrili bir kale ve bir yukarı kentten oluşan bir kenttir. Sonraki dönemlerde gelir odaklı yapılara rastlanırken, sokaklar ve evler çalışma alanı olarak kullanılmıştır. Mahalleler kamusal alandan izole edilmiş, ekonomik olarak bölünmüş, saray, işyeri ve konut ayrımı yapılmıştır. Kale ile önündeki tarlalar arasında hızlı ve kolay bağlantı sağlayan duvara bitişik iki adet 100 basamaklı merdiven; şüphesiz öncelikle askeri amaçlar için kullanılmıştır (Kejanlı, 2005: 93).

Anadolu aynı zamanda; Urartu, Phrigya, Lydia gibi küçük krallıklara da ev sahipliği yapmıştır. Özellikle Phrig ve Lydia krallıklarında kentin oldukça geliştiği görülmektedir. Bu iki krallığın yerleşmelerinin yapısı, Hitit modeline benzemektedir. Phrig ve Lydia Krallıkları, genel olarak ana ulaşım eksenini üzerinde yer alan yüksek kayalık tepeler üzerine kale tipi kentler yapmış, tarım ve ticaretle uğraşmışlardır. Bu krallıklardan biri olan Phrig krallığının başkenti Gordion, bir ticaret ve garnizon merkezi olarak kurulmuştur. Kentte tiftik, dokuma, kereste, ve at yetiştiriciliği ile önem kazanmıştır. Kent merkezi, halkın yaşadığı konutlardan ayrı olan çeşitli saray yapılarına ev sahipliği yapmaktadır. Kentin etrafı, dört kapı ile çevrilidir. Saray avlusunun ortasında bir megaron bulunabilir. Lydia kentlerinin kentsel gelişimi, büyüme ve ardından gelen daralma dönemleriyle karakterize edilmiş, bu durum çoğu zaman nüfusun kaleler gibi daha güvenli yerlere taşınmasına yol açmıştır. Bu nedenle kentler, kale kentleri görünümü almaya başlamıştır (Kejanlı, 2005: 93-94).

1.2. EGE VE YUNAN DÜNYASINDAKİ GELİŞİM

Antik çağ kültürü denince akla ilk gelen toplum şüphesiz Yunan Uygarlığı'dır. Antik Yunanlıların kökeninin, Thrakia'dan gelen Dorlara dayandığı düşünülmektedir. Yunanistan'ın antik dönemdeki ismi Hellas'tır. 'Hellen ırkının' temsilcileri olduğunu belirtmek için kendi ülkelerine bu ismi vermişlerdir. Hellen, aynı zamanda bütün Yunan boylarının atası sayılan mitolojik bir karakterdir.

Tanrılardan ateşi çalan Prometeheus'un oğlu Deuklaion ve Pandora'nın kızı olan Pyrrha'nın çocuğudur. Mitolojiye göre baş Tanrı Zeus, insan soyunu yok etmek amaçlı bir tufan çıkarır. Yeryüzünü sular altında bıraktığı zaman, sadece Deukalion ile karısı Pyrrha, dürüstlüklerinden dolayı bu cezadan muaf tutulmuşlardır. Bir gemi yaparak 9 gün sular üzerinde yol alan bu çift, Teselya'daki bir tepede karaya vurur. Felaketin ardından bu çiftin Helen adında bir kızları olmuş, ondan da Doros, Ksuthos ve Aiolos doğmuştur. Bunlar Dor, Aiolos, Ion ve Akha medeniyetlerinin ataları olarak kabul edilmektedir (Reyhan; Cengiz, 2015: 179-180).

Yunanistan'ın topografyası, dağlar arasındaki vadilerden, küçük nehirlerle sulanan alanlardan ve kıyı şeridi boyunca antik kentlerin gelişmesine yol açan engebeli arazilerden oluşmaktadır. Dağlar arasında çeşitli boyutlarda kanyonların varlığı da kentsel merkezlerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu kentlerin coğrafi olarak birbirinden ayrılması, çeşitli boyutlarda bağımsız kent devletlerinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla yüksek dağ yoğunluğu ile karakterize edilen Yunanistan'ın topografyası, yerleşim modellerini önemli ölçüde etkilemiş, nüfus ovalarda ve kıyı şeridi boyunca yoğunlaşmıştır (Tekin, 2008: 39).

Günümüzde Yunanistan, Makedonya, Trakya, Batı Anadolu ve adalar, antik Yunan uygarlığının coğrafi alanı içindedir. Ege uygarlığının ilk beşiği, kıta Yunanistan'ın güneydoğusunda yer alan Girit Adası'dır (Reyhan; Cengiz, 2015: 179). Girit'de birbiri yanında küçük küçük devletlerin kurulmuş olması olasıdır. Yerleşim biçimi hiyerarşiktir. Saray çevresinde asillerin konakladığı yerle tüccar, ziraatçı, gemici ve işçilerin oturdukları yerler bulunur. Halk genelde tarım/hayvancılık dışında sanayi ve ticaretle de uğraşmaktadır.

Girit uygarlığının merkezi Knossos'tur. Knossos ve bir diğer saray olan Phaistos'ta yapılan çalışmalarda bölgenin tarihinin Neolitik çağa kadar uzandığı anlaşılmıştır. Bu saraylar Neolitik bir yerleşimin üzerine inşa edilmiştir. Uygarlığın merkezi olan saraylarda pek çok felaket yaşanmış, depremden dolayı zarar görmüştür. Ancak Girit halkı bu tahribattan sonra üstüne daha iyi yapılar inşa etmiştir. Yeniden inşa edilen veya yeni kurulan kentlerde; dik açıyla kesişen sokaklarda revaklar çoğalmış, kanatlı stoalar yapılmış, agoralar ve belediye meclisi binaları inşa edilmiştir. Bu dönemde kentler, köylerden yapısal olarak ayırt edilebilirken, meclis binası gibi bazı özel binalar kentlerdeki daha kompleks yerel yönetim biçimlerine ihtiyaç duyulmasından dolayı ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kaldırımlı geniş meydanlar ve bu meydanlara bakan çeşitli depolarla çevirili uzun sokaklar, basamaklı anıtsal merdivenler, giriş mekanları ve bunları birbirine bağlayan uzun koridorlarla, yeni ve görkemli bir saray düzeni kurulmuştur. Kubbeli mezar (tholos) kullanımı kendisini göstermeye başlamıştır. Dağların yüksek tepelerinde veya yamaçlarında yapılan kutsal alanlar dışında düz ovalarda da alçak duvarlarla çevrili kutsal yapılar bulunmaktadır. Aynı zamanda saraylarda ve bazı büyük evlerde de küçük tapınım yerleri mevcuttur. Knossos'taki saray dört katlı olup, geniş bir alanı kaplamaktadır. Bu büyük yapı haricinde farklı sarayların varlığı ve mezarların büyüklüklerinin birbirine benzememesi Girit toplumunun ekonomik ve siyasi statü bakımından eşitlikçi olmadığına işaret eder (Kaya, 2021: 133). Saraylarda hizmetçiler görev yapmaktadır. Sıradan halk ise daha çok çiftçilikle uğraşan insanlardır.

Girit'te yaşayan toplulukların uluslararası ticaret sayesinde, ekonomiyi canlı tutup refah seviyesini arttırdığını da saraylarda bulunan arkeolojik verilerden öğrenmekteyiz. Girit'teki yaşamı antik yazar Homeros'un "*Odysseia*" (XIX, 174) adlı destanında: "çok insan var içinde, sayamazsın, doksan tane de kenti; karışmıştır bir dil öbürüne" diyerek tanımlar. Buradan, Girit toplumunun homojen olduğunu ve birçok dile ev sahipliği yaptığını anlamak mümkündür. Akhaların istilası sonucu Giritlilerin bir kısmı komşu bölgelere göç etmiştir.

Girit'i boyunduruk altına alarak bölgede ticari hakimiyet kuran Akhalar, başlangıçta Ege Adaları'na doğru genişleyerek özellikle Rodos olmak üzere çok sayıda adada koloniler kurmuşlardır. Mikenler daha sonra Akdeniz uygarlıklarıyla ticari ve kültürel ilişkiler kurmuş, Batı Anadolu'da Hititler ile bir mücadeleye girerek Miletos ve çevre bölgeleri ele geçirmişlerdir.

Devam eden yıllarda Miken gemileri Akdeniz'in hemen hemen tüm kıyılarına ulaşmıştır. Ancak MÖ 1200'lü yıllarda Yunanca konuşan Dorlar, kuzeyden gelerek Miken gücünün merkezini ele geçirmiştir. Dor istilacılar parça parça ilerlemiş ve onlarla karşılaşan topluluklar, Yunan anakarasından göç etmek zorunda kalmıştır. Ege'yi geçerek Küçük Asya kıyılarına gelen göçmenler, bir dizi yeni yerleşim yerleri kurmuşlardır. Sonraki süreçte bölgede farklı siyasi kültürler oluşum göstermeye başlamıştır. Bu uygarlık, bölgenin derin kültürel mirasına dayanarak kurulmuştur ve Aiolia'nın gelişimi üzerindeki etkisiyle dikkat çekmektedir. İon uygarlığının ardından, Yunanistan ve çevresindeki adalarda yeni bir antik Yunan uygarlığı ortaya çıkmıştır. Eren Karakoç'un çalışmasına göre, Antik Yunanlıların Akdeniz'in birçok

kıyı bölgesinde koloniler kurması, özellikle Arkaik çağdaki politik ve sosyal ilerlemenin bir sonucudur (Karakoç, 2014: 3).

Yunan ve Ege Uygarlıklarının kentsel gelişimi geleneksel olarak MÖ 8. ve 12. yüzyıllar arasındaki Karanlık Çağ olarak adlandırılan döneme tarihlenir. Bazı bilim insanları Miken ve Minos kent merkezlerinin daha sonraki Yunan kentlerinin öncüleri olarak kabul edilebileceğini öne sürmüşlerdir. Minos kentinin bir saray ve agora olarak kabul edilebilecek açık bir alandan oluşan merkezi bir çekirdek etrafında organize edildiği bilinmektedir. Bu alanda festivaller, törenler ve siyasi toplantılar düzenlenmiş olması muhtemeldir. Buna karşılık Miken kentleri güçlü bir kaleye bağlıdır ve güçlü surlarıyla dikkat çekmektedir. Argolis bölgesinde kurulan Mykenai kenti, Miken medeniyetine adını verdiği için özellikle önemlidir (Reyhan; Cengiz, 2015: 187).

1.3. YUNAN KOLONİZASYONU DÖNEMİ

Oğuz Tekin'e (2008: 72) göre 'kolonizasyon', "bir kavmin ya da kent halkının tarımsal veya ticari faaliyette bulunmak amacıyla kendi sınırları dışında elverişli topraklarda üsler kurup orayı yurt edinme sürecine" denir.

Kolonizasyon faaliyetlerinden önce MÖ 1.000'li yıllar'da Yunanistandan batı Anadolu kıyılarına Ege göçleri denilen bir göç gerçekleşmiştir. Başlangıçta Kuzey Yunanistan kökenli bir grup olan Aioller, Anadolu'nun Aiolis Bölgesi'ne ve Midilli adasına göç etmiştir. Bu nedenle bölgeye 'Aiolis' adı verilmiştir. Aiol göçlerinin ardından, Yunanistan'ı işgal eden Dorlar tarafından zorlanan Ion halkı, Anadolu'nun İzmir Körfezi ile Menderes Irmağı arasındaki bölgeye göç etmiş ve bölgeye Ionia (İyonya) adı verilmiştir. Ionlar, Anadolu'nun batı kıyısında 12 kentten oluşan bir konfederasyon kurmuştur. Dorlar da Aioller ve Ionlarla birlikte Yunanistan'dan göç ederek Anadolu'nun güney batı kıyılarına ve bölgenin karşısındaki adalara yerleşmiş ve burada Rodos, Halikarnas (günümüzde Bodrum) ve Knidos gibi önemli kentler kurmuştur (Okumuş, 2020: 7- 9).

Ege ve Yunan dünyasında, MÖ 750-550 yılları arasındaki dönem 'Büyük Kolonizasyon Dönemi' olarak adlandırılmıştır (Gözlü, 2016: 198). Bu dönemde Yunan göçmenler, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı şeritleri boyunca çok sayıda önemli koloni kurmuşlardır. En büyük koloni bölgesi Sicilya ve Güney İtalya ('Büyük Hellas') olmuştur. Burada Dorlar

Syrakusai ve Selinos'u, Aioller Kroton ve Sybaris'i ve Ionlar Leontini'yi kurmuşlardır (Gözlü, 2016: 199).

Marmara bölgesinde, MÖ 756'da Miletoslular tarafından kurulan ve daha sonra MÖ 676'da Megaralılar tarafından yeniden kolonize edilen Kyzikos ile MÖ 712 veya 710'da Megaralılar tarafından yeniden kurulan Astakos (günümüz İzmit'inin yakınları) gibi kentler yer almaktadır. Propontis çevresindeki diğer önemli yerleşim yerleri arasında Khalkedon ve Byzantion bulunmaktadır (Gözlü, 2016: 199).

Hellespontus'daki Abydos ve Lampsakos, İonyalılar tarafından kurulmuştur. Karadeniz kıyıları, bu süreçte özellikle Miletos ve Phokaia gibi Batı Anadolu'daki İon kentleri tarafından yoğun bir kolonizasyona maruz kalmıştır. Bu bölgede MÖ 812'de Miletoslular tarafından Sinope ve MÖ 756'da Sinopeli kolonistler tarafından Trapezus (Trabzon) kurulmuştur (Gözlü, 2016: 199).

Koloniler kurulurken birkaç etken ön plana çıkmıştır. Yunanlılar için birincil itici güç, ekonomik ve ticari çıkarları için gerekli olan ham maddelere erişim sağlamaktır. Ek olarak, endüstriyel mallar için yeni pazarlar bulma arzusu bu çabada önemli bir unsurdur. Dahası, aristokrat hükümetlerin hükümete sadık olmayanları dışlama eğilimi bu harekete katkıda bulunan bir diğer faktördür. Bu dışlama, potansiyel olarak bireyleri başka yerlerde fırsat aramaya yönlendirmiştir (Can, 2015: 501).

Ayrıca toprağın azlığı ve kıtlık, göçün birincil nedenleri olarak görülmektedir. Koloni kentlerinin kurulmasında, öncelikle deniz ticaret merkezlerine odaklanılmıştır.

Koloniciliğin ekonomik yoksunluk nedeniyle yapıldığını gösteren bir örnek, Hesiodos'un eserinde babasının Kyme'den (Nemrut Köy/Aliağa) göçünü anlatan kısımda sunulmaktadır. *İşler ve Günler* (Ergai kai Hemera) adlı esere göre, Thukydides'in babası Aiolis'deki Kyme'de doğmuş ve büyümüştür. Deniz ticaretiyle uğraşmış ve geçimini denizden sağlamıştır. Yunanistan'dan Boeotia'ya göç etmesinin itici gücünün Kyme'de yaşanan ekonomik durgunluktan kaynaklandığı ileri sürülmektedir.

Nüfusun sayısı arttıkça, nüfusun bir kısmı için göç kaçınılmaz olmuştur. Ekrem Memiş'in *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi* adlı eserinde aktardığı tarihsel anlatıma göre, ünlü antik Yunan filozofu Hesiodos bu çıkmazın fazlasıyla farkındadır. Bu nedenle aile planlamasını savunmuş,

aşırı doğumlara karşı tavsiyelerde bulunmuş ve uzak yerlerde kusurlarla doğan bebeklerin yaygınlığını vurgulamıştır. Hesiodos, büyüyen nüfusu barındırmak için mevcut toprak tabanını genişletmek amacıyla denizaşırı toprakların satın alınmasını önermiştir (Memiş, 2015: 253).

Homeros (IX, 115) “*Odyseia*” adlı eserinde, bir koloni kurmak için gerekli unsurları Odysseus'un Kyklop'ların (Tepegöz) yaşadığı limanın karşısında yer alan ada'dan bahsettiği bölümde yer vermektedir. Ada; yoğun bir orman, kurak bir manzara ve avcılar, çobanlar veya çiftçiler gibi herhangi bir insan faaliyeti belirtisinin olmaması ile karakterize edilmiştir. Ancak, çok sayıda keçi için uygun geniş otlak arazisine sahiptir. Adanın arazisi, otlatma, üzüm bağları ve tahıl ekimi için elverişlidir ve bu da tarımsal gelişme potansiyelini gösterir. Ayrıca güvenli bir limana ve bol su kaynaklarına da sahiptir. Yine de ada, Kyklop'ların denizci olmaması ve diğer insanların buraya seyahat etmek için gemi inşa etmemeleri veya denizleri geçip diğer insanlarla bir araya geldiklerinde insanların geleneksel faaliyetlerine katılmamaları nedeniyle ıssız kalmıştır.

Genel olarak Yunan kolonileri, askeri veya ekonomik bir bağımlılık ilişkisi üzerine kurulu olmaktan ziyade, bağımsız siyasi birimler olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yunanlar toprağa dayalı devletler biçimindeki siyasal örgütlenişi, insanların birlikte yaşamalarının temelini oluşturan tüm öteki öğelerden önemli görmüşlerdir (Mcneill, 2001: 154).

1.4. ‘POLİS’ KAVRAMI

Kent devleti anlamına gelen ‘polis’ teriminin, Arkaik ve Klasik kaynaklarda polites, politeia, polisma ve politikos gibi çok sayıda türevi bulunan bir kavramdır (Hansen; Nielsen, 2004: 1112).

Yunanca “polis” sözcüğü Eski Hintçe “pur”, Litvanca “pilis” ve Letonca “pils” sözcükleriyle akrabadır. Barınak ve kale bu dillerdeki ortak anlamdır. Eski Hintçe “pur” kelimesi, zamanla “kent” anlamını kazanmıştır. “Polis” kelimesinin en eski halinin ‘ptolis’ olduğu düşünülmektedir (Özgönül, 2019: 33). “Klasik polis” kavramı, vatandaşların kendi kendilerini yönettiği (politai veya astoi) küçük fakat, yüksek düzeyde kurumsallaşmış bir topluluk olarak tanımlanabilir.

Kaynaklara göre; ‘polis’ tek bir coğrafi konumdaki birleşik bir siyasi varlık olarak anlaşılmaktadır. Polis bu nedenle tek bir yerde merkezlenmiş kendini yöneten bir toplum olarak tanımlanabilir. Bu bağımsız polis yapılarının evriminin, Arkaik ve Klasik dönemlerde gerçekleştiğine inanılmaktadır. Ancak MÖ 7. yüzyıldan itibaren Küçük Asya kıyılarındaki Hellen polisleri Lydia ve ardından Pers imparatorluklarının yönetimi altına girmiş ve bu polisler özerkliklerini, ancak MÖ 470’lerde Pers Savaşı’nda elde edilen Yunan zaferinden sonra yeniden kazanmışlardır.

Kent devleti yapısı ilk Yunanlıların kullandığı bir olgu değildir. Benzer yapılar MÖ 3200 gibi erken bir tarihte Mısır ve Mezopotamya’da gözlemlenmiştir. Ancak, Mısır’da nispeten kısa bir süre mevcut olan bu kent devleti benzeri yapılar, nihayetinde aşağı ve yukarı Mısır Krallıklarının ortaya çıkmasına ve daha sonra merkezi monarşik yönetime geçişe yol açmıştır (Özgönül, 2019: 12-13). Mezopotamya’da da, küçük topraklardaki topluluklar zamanla büyümüş ve başlangıçta kent devletleri olarak örgütlenmiştir. Ancak, su kaynakları ve emtia üretimi için rekabetin bir sonucu olarak, güçlü kent devletleri zayıfları ele geçirmiş ve merkezi krallıkların ortaya çıkmasına ve kent devleti yapısının sonlanmasına yol açmıştır.

Polis ise daha önce herhangi bir toplumda gözlemlenenden çok daha geniş bir şekilde bireylerin kültürel ve politik alanlara katılımını gerektirmiştir. Sonuç olarak, klasik Yunan medeniyeti çarpıcı bir şekilde gelişmiştir.

Erken klasik dönemde ortaya çıkan bağımsız polisler genellikle çok küçüktür ve düzensiz bir şekilde dağılmışlardır. İlk önce İyonya’da, ardından Yunan yarımadasının çeşitli yörelerinde yüzlerce polis ortaya çıkmıştır (Ağaoğulları, 1994: 14). Fakat kentleşme süreci toplumsal, politik ve ekonomik yaşamın birçok yönü üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

Yunan kent devletleri dönemi, Büyük İskender’in yükselişiyle sona ermiş ve ardından Roma İmparatorluğu’nun tüm Yunan dünyasını fethetmesiyle son bulmuştur. Bu olgu, Yunan kent devletleri döneminin sona ermesini ve imparatorluk döneminin başlamasını hızlandıran önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir (Ağaoğulları, 1994: 52). Yunan kent modeli, Roma’nın çoğu bölgeleri fethetmesinden önce Batı ve Orta Avrupa’nın bazı bölgelerine de kademeli olarak yayılmıştır. Bu kültürel yayılma, daha sonra Roma’nın askeri fethiyle daha da güçlenmiştir.

1.5. ROMA DÖNEMİNDE KENT

Roma, çok sayıda küçük köyün birleşmesiyle oluşmuş ve MÖ 4. yüzyıldan itibaren İtalya genelinde önemli bir genişleme yaşamaya başlamıştır. Bu yeni dönem, öncelikle askeri ileri karakollar olarak işlev gören Latin Kolonilerinin (coloniae Latinorum) kurulmasıyla başlamaktadır (Filges, 2019: 400).

MÖ 2. yüzyılın başlarında, Roma'daki alt sınıfların etkisinin zayıfladığı bir döneme denk gelecek şekilde, Roma kolonileri arasında niteliksel bir değişim meydana gelmiştir. Pön Savaşları'nın ardından, Batı Akdeniz toprakları halkın kullanımına sunulmuş ve Roma'dan gelen proleterler, Kuzey Afrika, İspanya, Güney Fransa ve Korsika'da destek kolonileri olarak yerleştirilmiştir (Filges, 2019: 400).

Anadolu kentleri ise, MÖ 3. yüzyılda Roma'nın dikkatini çekmeye başlamıştır. Roma, MÖ 2. yüzyılda bölgedeki Makedonya ve Seleukos saldırılarına müdahale etmiş ve Doğu Akdeniz'de önemli bir güç haline gelerek, MÖ 2. yüzyılda Anadolu'daki ilk eyaletini kurmuştur (Filges, 2019: 401).

İmparator Augustus'un (MÖ 31 - MS 14) saltanatı sırasında Doğu'da önemli sayıda eyalet kurulmuş ve MÖ 8. yüzyılda kurulan Roma köyü küresel bir imparatorluğun başkenti haline gelmiştir. Anadolu'da Roma kolonilerinin kurulması geleneksel olarak MÖ 46/45'te devlet adamı ve asker olan Gaius Iulius Caesar'ın eylemlerine kadar uzanmaktadır. Caesar, memurlardan eski askerlere ve yoksul kasaba halklarına imparatorluğun çeşitli yerlerindeki toprakları kullanma fırsatı vermiştir. Anadolu'daki en eski koloniler de bu sivil nüfus gruplarından oluşmaktadır (Uysal, 2022: 3).

Caesar tarafından kurulan kolonilerin öncelikle savunma amaçlı olduğu ve ayrıca ticaret amaçlı faaliyet gösterdiği ileri sürülmüştür. Bu koloniler ağırlıklı olarak Türkiye'nin kuzey kıyılarında (Lampsakos, Parium, Apamea, Heraclea Pontica ve Sinope) yer almaktadır (Filges, 2019: 402). Caesar'ın bu kentleri kolonileştirmesinin, Romalı kolonistleri mevcut kent merkezlerine yerleştirmeyi amaçladığı ve böylece bir Romalılaştırma politikası başlattığı ileri sürülmektedir.

İmparator Augustus; askerlere ilk toprak dağıtımından (MÖ 25) 20 yıl sonra, Anadolu da dahil olmak üzere birçok eyalette görev yapan askerlere daha fazla toprak dağıtmıştır. Bu

koloniler Veteran Kolonileri olarak kategorize edilir ve Roma'dan gelen siviller yerine imparatorluğun çeşitli bölgelerindeki emekli askerler için kurulmuştur (Filges, 2021: 401). Augustus döneminde Galatia bölgesinde 13 koloni kurulmuştur. Caesar'ın politikasından farklı olarak Augustus, mevcut kolonilerin doğrudan tahsisi yerine yeni yerleşimlere öncelik vermiştir (Uysal, 2022: 4). MS 2. yüzyılın ortalarından sonraki uzun dönemde ise sadece birkaç koloni kurulmuştur.

Roma kolonilerinin; “Roma yaşam tarzının” Anadolu kentlerinde yaygınlaştırılması, iletişim kurabilen yetenekli bireylerin seçilmesi, Romalı askerlerin ve diğer görevlilerin kendilerini evlerinde hissedebilecekleri yerlerin oluşturulması, Latincenin kullanımının teşvik edilmesi ve askeri karakolların kurulması yoluyla bölgelerin korunması gibi pek çok faydası olmuştur.

Bazı araştırmacılar, kolonilerin kurulmasının, Anadolu halklarına Roma yaşam tarzı ve ideolojilerini aşılama niyetinden kaynaklandığını öne sürmüş olsalar da, alternatif bir hipotez, kolonilerin, savaşa hazırlanan askerlerin kendilerini evlerinde hissedebilecekleri ve Latince iletişim kurabilecekleri askeri karakollar olarak planlandığını öne sürmektedir (Kolb, 2019: 325).

Kolonilerin kurulacağı yerlerin seçiminde pragmatik kaygılar da etkili olmuştur. Gıda tedarikinin ulaşılabilirliği, ana yollar ve kavşaklar açısından stratejik önemi ve Roma imparatorluğu ile iletişim potansiyeli yer seçiminde etkili faktörlerdir.

1.6. ANTİK KENTİN ÖZELLİKLERİ

En etkili kent tanımı sosyolojik tanımdır: "Sosyolojik amaçlar doğrultusunda bir kent, sosyal açıdan heterojen bireylerin oluşturduğu nispeten büyük, yoğun ve kalıcı bir yerleşim yeri olarak tanımlanabilir" (Wirth, 1938: 8). Max Weber'e göre bir yerin kent sayılması için şunlar gereklidir: Kentin savunması için bir duvar, halkın ihtiyaçlarını karşılaması için sürekli bir pazar, mal ve hizmetlerin tedarik edilebilmesi ve tamamen özerk olmasa da yarı özerk bir yönetim (Weber, 2003: 86-87).

Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemesi'nin Kent ve Kent Kuramları bölümünde (Karaküçük, ve Gürbüz, (2007), Rekrasyon ve Kentleşme) 'kent' kavramı, belirli yapısal özelliklere ve büyüme prensiplerine sahip toplumsal ve mekansal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Kent kavramının, yalnızca tanımlanması gereken bir yerleşim birimi değil,

belirli prensiplere göre gelişen toplumsal ve mekansal bir olgu olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır.

Ercan Tatlıdil; kent kavramına mekansal açıdan yaklaşarak kenti “birbirine benzemeyen yaşam biçimlerine sahip insanların aynı yerleşim alanında diğer yaşam biçimlerini kabullenerek yaşayabildiği mekanlar” olarak tanımlamaktadır. Söz konusu araştırmacı kenti tek bir tanım yerine, çeşitli bilim dallarının ve kuramsal yaklaşımların incelediği karmaşık bir olgu olarak ele almaktadır (Tatlıdil, 1992: 25). Kent kavramı kısaca, sürekli toplumsal dönüşüm geçiren, barınma, ulaşım, istihdam ve dinlenme gibi günlük yaşamın gerekliliklerinin karşılandığı bir yerleşimi kapsar. Bu tanım ayrıca, çevrede nüfusun küçük bir kısmının tarımsal faaliyetlerde bulunduğunu belirtir. Böyle bir kentsel merkezin nüfus yoğunluğu köylerinkinden fazladır ve daha küçük mahalle birimlerinin birleşiminden oluşur (Metlioğlu, 2021: 185).

Ruşen Keleş’in *Kent ve Kültür Üzerine* (2005) adlı yazısına göre kent, fiziksel/mekansal yapı, toplumsal endüstriler, ekonomik işleyiş, kültürel dinamikler, siyasal yönetim ve bu yelpazedeki etkinliklerin bir araya geldiği, çok sayıda farklı parçadan oluşan karmaşık ve sürekli değişen bir yerdir.

Kent, çok çeşitli coğrafi konumlardan gelen bireyler için bir ilgi odağı olma rolünün yanı sıra bölgenin içinde ve çevresinde yaşayan insanların ekonomik, siyasi ve kültürel manzarasını şekillendiren önemli bir istihdam ve bağlantı noktasıdır. Bugün ile gelecek arasında eşsiz bir bağlantı aracıdır. Kentlerin gelişimi, farklı uygarlıkların doğmasına yol açtığı gibi sonraki kuşaklar için bir yol haritası görevi görerek uygarlığın itici gücü de olmuştur. Sonuç olarak, kentin tarihi, insanlık ve uygarlık tarihinin ayrılmaz bir bileşeni olarak kabul edilebilir. Gerçekten de kentsel yerleşimler, uygarlık kalıntıları için koruyucu bir ortam işlevi görmüştür.

Fenomenin geriye dönük bir analizi, en erken toplumsal toplanma biçimlerinin mezarlık bağlamında gerçekleştiğini ortaya koyar (Mumford, 2007: 18). Kent merkezlerinin kurulmasından önce, yaşayanların şehir kavramının yerini ölülerin şehri kavramı almıştır. Ölenlere atfedilen kutsallık, tüm toplumsal gruplarda ortak olarak kabul edilmiştir. Ölenlerin son dinlenme yerlerini yeniden ziyaret etme uygulaması, atalara yönelik sembolik bir iletişim ve saygı biçimidir. Antik Yunan, Roma ve Mısır medeniyetlerinde, çok sayıda kutsal alanın

günümüze kadar varlığını sürdürmesi, bu tarihi uygulamanın somut kanıtını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, törensel veya ritüel amaçlı bu toplanma yerleri, bilinçsizce de olsa, kentleşmenin ilk tezahürleri olarak kabul edilebilir.

Planlı bir sosyal evrim kavramı, artan nüfusun ve buna eşlik eden düzensizliğin yarattığı zorluklara bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Bu planlı oluşan medeniyetin yeni merkezini, özellikle de kentin kalbini korumak için bariyerlerin inşa edilmesi ve inanç, üretim ve savunma amaçlı toplumsal yapıların kurulması, bu dönemin dikkate değer özellikleridir. Neolitik Devrim kavramı, genel anlamda, yerleşik yaşamla ortaya çıkan ilk gelişmeleri ifade eder (Aytan, 2021: 1001). Bu gelişmeyle, hem yaşam tarzında hem de ahlaki anlayışta önemli değişiklikler eşlik etmiştir. Toplum büyüdükçe ve geliştikçe, depolama sorunları ortaya çıkmış ve köylerin oluşumuna ve sonunda kentleşmeye yol açmıştır. Sonuç olarak, güç ve kontrol ihtiyacı yoğunlaşmıştır.

1.7. KENTİN ÖGELERİ: YAPILAR

Her kent devleti, kendine özgü tarihi ve kültürel kimliğini yansıtan belirgin kent modeliyle karakterize edilir. Helen kent devletlerinin gelişimi, MÖ 1. bin yılın ilk yarısında kademeli olarak başlamıştır (Wycherley, 1993: 1). Çok sayıda şehri ziyaret eden ve gözlemlerini yazıya geçiren antik yazar Pausanias, *Hellas'a Seyahatler (Periegesis tes Hellados)* adlı eserinde Helen kentlerinin genel düzenine odaklanmıştır.

Yunan yerleşimleri, yerel halka karşı güçlü savunma imkanları sunan yarımadalar ve diğer uygun alanlarda ortaya çıkmıştır. Megaron tipi konutların ilk tezahürleri kentle bağlantılıdır. Bu konutlar, tipik olarak dikdörtgen girişe ve bir veya iki odaya sahiptir ve bu alanın arkasında bir ocak bulunur. Daha önce etrafı açık olan yerleşimler, kulelere ve kapılara sahip güçlü duvarlarla çevrilmeye başlanmıştır.

Kentlerde bulunan tapınakların ana kısmını naos, yani kült heykelinin bulunduğu kutsal alan oluşturmaktadır. İlk tapınaklar taş temelli, kerpiç duvarlı ve ahşap çatılıyken, MÖ 7. yüzyıldan itibaren tapınakların taştan yapılmaya başlandığı görülmektedir. Tapınakların diğer yapılardan ayırt edici en önemli özelliği, etraflarının bir sütun çemberiyle çevrilmiş olmasıdır. Tapınaklarda kullanılan 3 tür mimari tarz vardır. Bunlar Dor, Ion ve Korint tarzlarıdır.

Kentlerin gelişmesi doğal konum, ve ekonominin sürdürülebilirliği de dahil olmak üzere çok sayıda faktöre bağlı olmuştur. Eski zamanlara dayanan birçok kentin çekirdeği, hem yüksek hem de erişilemez ancak kolayca savunulabilen akropolis olarak bilinen bir tepede yer almaktadır. Kale işlevi gören Akropolis, erken dönemlerde Helen topluluklarının liderleri olan soyluların geleneklerine göre yaşadığı bir yerleşim yeridir. Kentin geri kalan kısımları ise akropolisin yamaçları etrafında kümelenmiştir ve kentin alt kısmının merkezi agoradır. Burası halkın toplandığı bir odak noktasıdır ve yerleşimin atan kalbi olarak kabul edilmektedir (Wycherley, 1993: 4-5). Ayrıca kültürel ve politik faaliyetler için merkez işlevi görmektedir. Politik ve sosyal meselelerin tartışıldığı yer agoradır.

Yunan kent devletlerinin Helenistik dönemden itibaren kent planlamasına önem verdiği açıktır. Yunan kolonileriyle ilişkili heykellerin, mezar anıtlarının ve dekoratif unsurların yanı sıra muhteşem imparator anıtları, kent planlamasının bir özelliği haline gelmiştir. Ek olarak, kahraman heykelleri de vardır.

Antik kentlerin genel yapısı incelendiğinde, polislerin, sınırları içinde yüksek bir tepeye hakim bir kale ve tarım alanları bulunan, çevreleyen bir sur sistemiyle karakterize edildiğini ortaya koymaktadır. Bu kentsel merkezlerin ötesinde, basit ev modelleri ve sokaklar, kamusal bir toplanma yeri işlevi gören önemli bir agora ve tapınaklar, tiyatrolar, sütunlu sokaklar, yollar, surlar, hamamlar, su kemerleri, çeşmeler, spor salonları ve hipodromlar dahil olmak üzere bir dizi kamu binası bulunmaktadır. Kentlerdeki kazılarda bu yapıların kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

Lewis Mumford'un *Tarih Boyunca Kent* adlı kitabında (2007: 204), Atina örneği üzerinden kentsel genişleme yoluyla ideal bir kent yapısına en iyi dolaylı yoldan ulaşılabileceğini belirtmektedir. Atina'nın kalbi olarak kabul edilen Akropolis, şehrin en önemli özelliğini ve varoluşunun özünü temsil eder. Akropolis, her şeyden önce kent tanrılarının evidir. Akropolis'in kutsallığı, ilkel dönemlerle ilişkilendirilen mağaralar, mezarlar, su kaynakları ve sonraki dönemlerin ibadet yerleri de dahil olmak üzere çok çeşitli özelliklerine dayanır.

Roma kent planı, ızgara planlı bir kente geçmeden önce düzensizdir. Yapıların işlevleri, alanın seçilmesinde etkili olan faktörler arasındadır. Örneğin, idari merkezlerin etrafında devlet meselelerinin tartışılması için toplantı alanları oluşturulmuştur.

Hellen kent planlamasında en önemli kişi Hippodamos'tur (Arlı, 2018: 369). Hellen polisi MÖ 8. yüzyılda ortaya çıkmış, Arkaik dönemden Helenistik ve Roma dönemlerine kadar varlığını sürdürmüştür. Kent planlaması yapılırken topografik özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Mısır'da, Mezopotamya'da ve Minos saraylarında Iızgara plana eşdeğer olan dikdörtgen planın yaygın bir düzenleme modeli olduğu belirlenmiştir. Yerleşim planının olması, konut sayısının da artmasına olanak tanımıştır. Kent genellikle geniş ve çok sayıda paralel caddeden oluşan uzun bloklara bölünür. Düzen kentin her yerinde aynıdır. Birkaç ana yol, uzunlamasına uzanacak şekilde düzenlenmiştir. Meydanlar ve kamu binaları, ızgara planına eklenmiştir. Aynı tarza sahip olan tüm konutlar sokağı bakmaktadır.

Antik yazarlardan Platon'un *Kanunlar (De Legibus)* kitabında (VI, 779), evlerin birbirine benzemesi gerektiğı ve kent kurulduğunda buna göre kurulması gerektiğı belirtilir. Platon'a göre eğer sur halk için olmazsa olmaz kabul ediliyorsa, o zaman özel konutların temellerinin tüm kentin birleşik bir duvar haline geleceğı şekilde planlanması gerekir. Bu, tüm konutların ana yollar içinde sıralı bir düzenlemeyle hizalanmasını gerektirir. Düzen, simetri ve yeterli koruma sağlar. Ayrıca Platon, kentin tek bir konuta benzemesinin avantajlı olduğunu, çünkü hem kentin hem de sakinlerinin korunmasını kolaylaştırdığını ayrıntılı olarak açıklamaktadır.

2. İKİNCİ BÖLÜM: ESKİÇAĞ'DA PROPONTİS'İN GÜNEY KIYILARI

2.1. PROPONTİS ADININ KÖKENİ

Propontis (günümüz adıyla Marmara Denizi), modern Türkiye sınırları içinde kalan bir iç denizdir. İstanbul Boğazı (Bosporos Thrakios) ve Çanakkale Boğazı (Hellespontos) arasında uzanan Marmara Denizi diğer denizlere oranla daha küçüktür (Hayır Kanat, 2016: 73). Yüzölçümü 11.325 km²'dir (Ardel ve İnandık 1957: 1). Propontis aynı zamanda, Avrupa ve Asya kıtaları arasındaki coğrafi sınırın bir kısmını belirlemektedir. Bu yüzden bölge, özellikle Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim için oldukça çekici olmuştur.

Marmara Denizi, bugünkü adını, Marmara adasındaki beyaz mermere atıfta bulunur. Yunanca kökenli “μάρμαρον” sözcüğünden, parlayan taş veya kristal kaya anlamına gelir. Eskiçağda bölge, Thraklar ve Yunanlar tarafından iskan edilmiştir. Yunanlılar Karadeniz'e ulaşmak için Marmara'dan geçtiklerinden Karadeniz için kullanılan 'Pontos' (deniz) kelimelerinden türetilerek Propontis (öndeniz, Karadeniz'e geçiş denizi) olarak adlandırılmıştır. Propontis aynı zamanda Yunan mitolojisinde de Argonotlar destanının önemli bir kısmının geçtiği yerdir. Günümüzde, Propontis adının yerini Marmara Denizi olarak değiştirmesinin temel nedeni, Marmara Adası'nın yanı sıra Parion ve Daskyleion gibi kentlerin topraklarında önemli mermer yatakları bulunmasıyla ilgilidir. Antik ve Ortaçağ genelinde Propontis adı kullanılmaya devam etse de özellikle MS 15-16. yüzyıllar arasında deniz 'Marmara' olarak anılmaya başlanmıştır (Kurul, 2020: 578). Propontis ismi zamanla değişmiş olsa da, Marmara Denizi'nin kıyı şeridini, kısmen ve bazen de bütünsel olarak, özellikle de bir denizden ziyade kıyı şeridindeki halkları ve farklı toplumları ifade etmek için kullanılan bir terim olarak geçerliliğini korumuştur.

Propontis isminin geçtiği ilk kaynak, Yunan yazar Aiskhylos tarafından yazılan Persler isimli tragedyadır (Collard, 2008: 26). Heredotos “*Historiai*” adlı eserinde Pers Kralı I. Darius'un İskit seferine çıkışını anlattığı bölümde Propontis'in genişliğinden bahsetmektedir (IV, 85; V, 122): “Propontis 500 stadia² genişliğindeyken, uzunluğu 1400 stadia'dır. (Propontis'in) Hellespontos'a açılmakta olan boğazı 400 stadia uzunluğundadır, (geçidin) en dar kısmıysa 7 stadiadır. Hellespontos ise Aigaion olarak anılan denizin körfezine doğru suyunu boşaltır.” Bu

² 1 Stadia = 184,9 metre.

bilgiler, günümüzde yaklaşık 80 km genişliğinde ve 280 km uzunluğunda olan Marmara Denizi ile karşılaştırıldığında Herodotos'un ölçümlerinin günümüz ölçülerine yakın olduğu görülmektedir (Kurul, 2020: 573).

Strabon “*Geographika*” adlı eserinde Marmara Denizi kıyılarındaki yerleşimleri, ticaretini ve halkları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır (Strabon, XII-XIII). Strabon, Karadeniz ile Marmara Denizi su havzalarının hangisinin bir diğerinden yüksekte olduğu konusunu tartışmaya sunmakta ve bu tartışma dahilinde kendisi Karadeniz havzasının Marmara’dan daha yüksekte olduğunu varsaymaktadır (Kurul, 2020: 575). Ayrıca Strabon (XIII,1,2) Propontis’in kıyı şeridinin Abydos’a kadar uzandığından söz etmektedir.

Propontis adlandırılması üzerine kayda değer diğer bir başka veri, İskenderiyeli coğrafyacı Dionysios’tan gelmektedir. Kurul’un aktardığına göre Dionysios; *Oikoumenes Periegesis* (*Dünyanın Tasviri*), adlı eserinde söz konusu denizden mitolojik bir alegori kullanarak Poseidon’un ilahi eşi Amphitrite’nin adıyla bahseder (Kurul, 2020: 577).

2.2. PROPONTİS’İN GÜNEY KIYILARININ COĞRAFYASI

Propontis eski dönemlerde balıkçılık için uygun olan bir göl olup sonrasında iç denize dönüşmüştür (Doğancı, 2018: 393). Buzullar arası dönemle birlikte gelen değişim Propontis’in deniz seviyesinin ortalama 125 metre düşmesine yol açmıştır (Atalay, 2005: 122). Denizin bugünkü şeklini Neojen dönemde aldığı bilinmektedir (Emre, 1998: 120, 233-258).

Neojen dönemi, Doğu Marmara bölgesinin jeolojik tarihinde önemli bir geçiş dönemidir. Bu dönemde önemli tektonik yapıları (örneğin kıvrımlar, faylar) gelişimi ve bölgenin morfolojisinde önemli bir değişim yaşamıştır (Ongan, 1997: 8-12). Ayrıca, günümüz Marmara Denizi’nin oluşum sürecinin Neojen’in sonlarına doğru tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Marmara Denizi, kuş uçuşu 250 km uzunluğunda ve 70 km genişliğindedir. İzmit ve Gemlik Bandırma ve Erdek körfezleri bulunmaktadır. Başlıca ada toplulukları ise, özellikle 2 yerde

toplanmıştır. Bunlardan ilki 9 adadan meydana gelen; ancak 5'inde yerleşimin olduğu İstanbul Adaları ya da diğer adıyla Prens Adaları³'dir.

Güneyde Kapıdağı Yarımadası yakınındaki Güney Marmara Takımadaları ise 24 adadan meydana gelir. Bunlardan sadece Marmara, Avşa, Paşalimanı ve Ekinlik adalarında yerleşim vardır. Bu adaların dışında bir de Samanlı Dağlarının devamı olan Boz Burun'un batısında İmralı Adası vardır (Hayır Kanat, 2016: 75).

Yunan coğrafyacılar Agatimeros, Polybios ve Romalı yazar Gaius Plinius Secundus (Yaşlı Plinius) Marmara Denizi'nin oluşumu, kıyıları ve tarihi hakkında eserlerinde bilgiler vermektedirler. Bu kaynaklarda zaman zaman sadece Kuzey Denizi anlamına gelen Pontos olarak da anılmıştır. Pontos Eukseinos'u (Karadeniz) Propontis'e Bosporos Thrakios (İstanbul Boğazı) yani Thrak Bosporos'u deneni, Heredotos'a (VI, 85) göre 120 stadia uzunluğunda (22 km ama aslında 30 km) olan dar bir boğaz bağlamaktadır (Sevin, 2001: 3). Polybios, *Historiai* (Araştırmalar) adlı eserinde Maiotis Denizi'nin Pontos'a, Pontos'un da Propontis'e sularını akıttığını belirtmiş ve bu doğrultuda da kuzeydoğu – güneybatı yönlü bir akıntı şeması çizmiştir. Polybios ayrıca, Propontis'in ve aynı zamanda Pontos'un Akdeniz'den tek girişinin Sestos ile Abydos kentleri arasındaki Hellespontos (Çanakkale Boğazı) olduğunu vurgulamıştır (Kurul, 2020: 574-575; Pol. IV, 39, 2-5; XVI, 29, 7).

Hellespontos ismi 'Helle'nin Denizi' anlamına gelir ve mitolojik bir hikayeye dayanır. Boeotia kralı Athamas, bulut perisi Nephele ile evlenir ve Phriksos ile Helle adında iki çocuğu olur. Yalnız Nephele bir bulut perisidir ve görevleri olan bir kadındır. Nephele çocuklarını kocasına bırakınca Athamas bir süre sonra ikinci evliliğini yapmaya karar verir. Thebai kralı Kadmos'un kızı İno'yu eş olarak seçer. İno'nun soyu oldukça görkemli, kendisi oldukça güzeldir. Fakat buna rağmen aynı zamanda lanetlidir de.

Athamas ile evlenen İno, Boiotra sarayına yerleşir. Bu evlilikten iki oğlu olur. Ne var ki Athamas'ın diğer evlatlarına olan aşkı İno'yu giderek kıskançlığa sürükler. Athamas öldüğünde tahta hangi çocuğu oturacak diye endişeye kapılır. Bu durum İno'nun ise bir kumpas gerçekleştirmesine zemin hazırlar. İno, kentteki kadınlardan buğday tohumlarının

³ Heybeli, Kınalı, Burgaz, Sedef, Kaşık, Tavşan Eğri, Sivri, Büyükada.

kavrulması için istekte bulunur. Kimse istediği buyrukta bir hainlik sezmez. Bu da kentte kıtlığa yol açar. Athamas, o sırada her kralın yaptığı gibi Delphi Tapınağına bir elçi gönderir.

Fakat İno orda da kahinleri satın alıp yanına çeker. Yapılacak tek şey bu kıtlıktan kurtulmak için Phriksos'un Zeus'a kurban edilmesi olacaktır. Athamas, bu kehaneti kent sakinlerinin zoruyla kabul etmek zorunda kalır. Phriksos ve Helle kurban edilmek üzere kendilerini sunarlar. Anneleri Nephele, çocukların bu durumuna seyirci kalmayıp onları kurtarması adına Hermes'ten aldığı altın bir koçu gönderir.

Onları kurtarıp göğe yükseldiği sırada Helle, özgürlüğün vermiş olduğu dalgınlıkla, koçu kavradığı elleri gevşer ve kayar. Kardeşi onu kurtarmak için harekette bulunsa da Helle, engin gökyüzünden denize doğru çakılır. İşte burası Helle'nin Denizi anlamına gelen Hellespontos olarak anılmaya başlamıştır (Aiskhylos, 70, 875).

Sevin'in aktardığına göre Heredotos (IV,85), Hellespontus'un uzunluğunu 400 stadia (yak. 70 km)⁴ olarak verir (Sevin, 2001: 4). Yine Heredotos, Hellespontos'un Aigaios Pontos yani günümüz adıyla Ege Denizi denen açık bir denizde son bulduğundan da bahsetmektedir.

Güneyde Aisepos (Gönen) Çayı, Marmara Denizi'ne dökülmektedir. Susurluk ve Kocabaş çayları da, bölgedeki başlıca büyük akarsulardır. Karacabey Ovası, batıda Manyas'tan ve doğuda Uluabat Gölü'nden kaynaklanan iki akarsu tarafından sulanmaktadır. Doğudan gelen Nilüfer Çayı, Susurluk Çayı ile birleşerek Marmara Denizi'ne dökülür (Hayır Kanat, 2016: 75). Ünlü Roma tarihçisi Livius, Sangarios'un (Sakarya Nehri) Propontis'e boşaldığından şöyle bahseder: "*Sangarios (Irmağı) Adoreus Dağı'ndan (doğup) Frigya boyunca akarak Bithynia istikametinde Tymbros Nehri'ne karışır. Artık oradan da (Tymbros Nehri ile) birleşmiş akıntılarıyla daha genişlemiş bir halde Bithynia üzerinden ilerler ve Propontis'e boşalır*" (Kurul, 2020; 577; Liv. XXXVIII, 18, 8.).

Ege Denizi ve Karadeniz'i birbirine bağlayan Propontis, Akdeniz dünyasının idaresi ve ekonomisi açısından stratejik önemi nedeniyle antik dünyanın önemli bir parçası olmuştur. Bölge tarih boyunca Hellenler, Romalılar ve Osmanlılar gibi farklı kültürler tarafından iskan

⁴ Aslında gerçek uzaklığı 60 km.

edilmiştir. Daha sonra Konstantinopolis adını alacak olan antik Byzantion kentinin, Marmara Denizi kıyısında yer alması onu ticaret için önemli bir kent haline getirmiştir.

2.3. MARNMARA BÖLGESİ DEPREMLERİ

Deprem, jeolojide yer altındaki depolanan enerjiyi aniden açığa çıkaran bir doğa olayıdır. Dünyanın oluşumundan bu yana var olduğu bilinen bu doğa olayının, eski çağlardaki insanlar tarafından nasıl algılandığı ise henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte, Neolitik Çağ'da yerleşik yaşama geçen topluluklar bu tür doğa olaylarını anlamaya ve görsel olarak resmetmeye çalışmışlardır. Yazının kullanılmaya başlamasının ardından bulunan yazılı belgeler, toplumlar depremi, yaratıcı güçlere karşı yapılan bir günah veya saygısızlık ile ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Birçok antikçağ yazarı meydana gelen depremlerden eserlerinde bahsetmiştir. Örneğin; Aristoteles "*Meteorologica*" (II, 7-8) adlı eserinde depremlerin nedeninden bahsetmiştir. Yunanlı bir vakanüvis olan Ioannes Malalas'ın "*Chronographia*" (VII.2, 172.1-19) adlı eserinde, Romulus tarafından öldürülen Remus'un ilahi intikamı nedeniyle Roma'nın sık sık sismik aktivitelere maruz kaldığından söz edilmektedir.

Deprem, yerleşik hayata geçişten sonra, insanoğlunun hayatını pek çok yönden olumsuz etkilemiştir. Yerleşik düzenden sonra insanlar bulunduğu yere konutlar, yollar, çeşitli yerleşim yerleri ve surları inşa etmiştir. Dış tehditlerden korunmak amaçlı yapılan bu yapılar, içten gelen bu doğal afetle kalıcı hasara uğramıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalarla birlikte Marmara Bölgesi dahil olmak üzere, Anadolu'nun farklı yerlerindeki yapıların zaman zaman deprem sebebiyle yıkıldığı tespit edilmiştir.

Anadolu, üzerinde bulunduğu konumu nedeniyle depremlerin yoğun olarak yaşandığı sismolojik bir bölgedir. 3'üncü ve 4'üncü jeolojik dönemde oluşmuş olması ve yükselmeye devam eden genç oluşumlu topraklara sahip olması nedeniyle Anadolu'nun büyük bir bölümü aktif fay hatları üzerindedir. Özellikle Bizans döneminde Constantinopolis başta olmak üzere Marmara ve çevresinde önemli depremler meydana gelmiştir (Yaltırak, 2015: 57).

Marmara Denizi'ndeki fay sistemi üç ana kola ayrılmaktadır: Söz konusu gövdenin üç kolu Kuzey Kol, Orta Kol ve Güney Kol olarak bilinmektedir. Bunlardan Güney Kol üzerinde meydana gelen depremler Güney Marmara depremlerini oluşturmaktadır (Yaltırak, 2015: 58).

Marmara ve Karadeniz bölgeleri arasında Kuzey Anadolu Fay Hattı olarak bilinen bu fayda meydana gelen depremler Propontis'teki çeşitli kentleri etkileyerek ağır yıkımlara neden olmuştur. Bu hat, ortalama 1200 kilometre uzunluğunda olup, kuzeyindeki Avrasya levhasını doğuya, Anadolu-Ege levhasını ise batıya doğru hareket ettirmektedir. Güney Marmara, batıya doğru hareket eden Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın en hızlı hareket eden parçası haline gelmiştir. Güney Marmara çevresi yılda 22 ($\pm$)3 milimetre batıya ilerlemektedir (Biol, 2019: 51).

Marmara'daki fayın kırılması, Bithynia'daki Nikaea ve Nikomedia; Orta Marmara'daki Perinthos ve Kyzikos; Batı Marmara'daki Thrakia, Khersonesos, Hellesponts Troas ve Melas Körfezi için kötü sonuçlar doğurmuştur (Doğancı, 2019: 549).

MS 17 yılında tüm Batı Anadolu coğrafyasını etkileyen çok şiddetli bir deprem meydana gelmiştir. Antik kaynaklarda “Küçük Asya Depremi” olarak geçen bu felaket, şiddeti ve etkilediği geniş coğrafya nedeniyle birçok antik çağ yazarının dikkatini çekmiştir. Romalı yazar Plinius’a göre, MS 17’deki Asia Depremi “insanlık tarihindeki en büyük deprem” dir (Doğancı, 2019: 541). Propontis’te MS 447 ve MS 484 yaşamıştır önemli ölçüde yıkımlara ve can kayıplarına neden olmuştur (Doğancı, 2019: 540, 549).

Bölgedeki en eski yerleşimlerden biri olan Troia kentinin, Antik Çağ’da bir dizi depremle yıkıldığına dair arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. Özellikle Troia I, II, III, IV ve VI katmanlarında sismik aktivite kanıtları tespit edilmiştir. Başlarda kıyı yerleşimi olan Troia, daha sonra sismik faaliyetler nedeniyle kıyıdan 5 km içeride kalmıştır (Doğancı, 2019: 537).⁵

MS 5. yüzyılda Troia, MS 26 Ocak 447 Propontis Depremi olarak bilinen depremten etkilenmiştir. Bu deprem Troia bölgesinde önemli bir yıkıma yol açarak, çok sayıda yerleşim yerinin boşaltılmasına neden olmuştur. Depremin ardından başkent Constantinopolis'teki çok sayıda kule yıkılmış, Khersonesos yarımadasındaki surları moloz haline gelmiştir. Hem karada hem de denizde felaketler yaşanmış ve Bithynia, Hellespontos ve Frigya bölgeleri ciddi şekilde hasar görmüştür (Doğancı, 2019: 546).

⁵ Sadece sismik hareketler değil alüvyon dolgu da etkilidir.

Mysia bölgesinin önemli kentinden olan Kyzikos, özellikle Orta Marmara'daki faylarda kaynaklanan Propontis merkezli depremlerde defalarca büyük yıkımlara uğramıştır. Roma İmparatoru Hadrianus döneminde MS 10 Kasım 123 tarihinde Kyzikos Depremi gerçekleşmiştir. Bu depremde, Troas ve Hellespontos bölgeleri derinden etkilenmiştir. Kyzikos kentinde, mimari yapılarının çoğu yıkıma uğramıştır. İmparator Hadrianus'un Küçük Asya'daki seyahatleri sırasında kenti ziyaret ettiği ve bu seyahatler sırasında Agora'nın restorasyonu ve kendi adına İupiter Tapınağı'nın inşası için mali yardımda bulunduğu kaydedilmektedir. Ayrıca kentin vatandaşlarına para ve statü bağışlarında bulunduğu da belgelenmiştir. Derin bir saygı göstergesi olarak Kyzikos halkı imparatora 'σωτήρ καὶ κτίστης' (Soter kai Ktistes = kurtarıcı ve kurucu) unvanını vererek, sarsılmaz bağlılıklarını ve derin saygılarını ifade etmiştir (Doğancı, 2019: 543-544). Kyzikos'un bir diğer etkilendiği deprem de MS 155'teki Güney Marmara Depremi olmuştur. Bu depremle Hadrianus Tapınağı ciddi hasar görmüş, ancak daha sonra İmparator Antoninus Pius himayesiyle restore edilmiştir (Doğancı, 2019: 544).

Kamil Doğancı'nın aktardığına göre (2019: 546) Sokrates, Hellespontos'da meydana gelen depremin Germe'yi ağır vurduğundan ve bu depremin dönemin İmparator'u Valens'in, Hristiyanlara karşı uyguladığı politikalara Tanrının verdiği bir ceza olduğunu ileri sürmüştür. Sadece yazılı kaynaklardan değil dönemin sikkelerinden de deprem hakkında bilgi almaktayız. Bölgedeki kentlerin, yaşanan depremler sonrasında restore edildiği dönemin sikkelerinde yer alan betimlemelerden anlaşılmaktadır.⁶

2.4. PROPONTİSİN GÜNEY KIYILARINDAKİ ANTİK ÇAĞ BÖLGELERİ

2.4.1. Troas

Antikçağ'da Propontis çevresinde Thrakia, Troas, Bithynia ve Mysia bölgeleri bulunmaktadır. Propontis'in güney kıyılarının en batısında Troas vardır. Troas, ismini bölgenin önde gelen kenti olan Troia'dan almaktadır. Kentin Akdeniz ve Karadeniz ticaret yollarındaki stratejik önemi iyi bilinmektedir. Toras, Homeros'un *İliada*'sında anlatılan Troia Savaşı'nın yaşandığı yerdir (Arıcantürk, 2022: 23).

⁶ Ayrıca bakınız: Doğancı, 2019: 535-555.

İda Dağı'nda düzenlenen tanrıların düğün töreninde yapılan bir güzellik yarışmasının ödülü olan altın bir elma için üç tanrıça (Hera, Aphrodit, Athena) arasında çıkan anlaşmazlık çıkmış ardından, Sparta kralı Menelaos'un karısı Helena Troia kralı Priamos'un oğlu Paris tarafından kaçırılmıştır. Destanda sebebi nu kız kaçırma olayına bağlanan savaş, Akha güçlerinin zaferi ve Troia'nın yıkımıyla sonuçlanmıştır (Seemann, 2021: 237; Arıkanürk, 2022: 23-24).

Troia günümüzde Çanakkale (Biga) Yarımadası olarak anılır. Bölgenin kuzeyinde Propontis (Marmara Denizi) ve Hellepontos (Çanakkale), güneyinde ve batısında ise Ege Denizi yer alır. Strabon, Homeros'un anlatımlarını baz alarak, Troia Bölgesini Aisepos'tan (Gönen Çayı) Lekton'a (Baba Burnu) ve hatta güney sınırı anlatımında zaman zaman Ionia'ya (yaklaşık Gediz nehrine) kadar uzatmıştır.

Plinius ise, bölgenin kuzeydoğuda Kios (Gemlik) Körfezi'ne dökülen Ekhelos (Parmaklar) deresi ile güneybatıda Lekton (Babakale) burnu arasına yayıldığını bildirmektedir (Sevin, 2001: 58). Antikçağ yazarlarından olan Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde şöyle bir anlatım yer alır: *“Buradan (Lampsakos) yola çıkarak Troas'tan geçtiler ve İda'yı aşarak önce Antandros'a vardılar. Buradan kıyı boyunca giderek Mysia'da Thebe (Edremit-Havran) ovasına geldiler.”* Buna dayanarak Troas, kuzeyde Gönen Çayı'nın, güneyinde ise Edremit Körfezi'nin batısında uzanan yer olarak belirleyebiliriz (Sevin, 2001: 59). Bir görüşe göre, Pseudo Skylaks, Troas'ın Abydos'tan Hamaksitos'a kadar uzandığını belirtir (Bektaş, 2011: 11).

Hisarlıktaki elde edilen arkeolojik veriler, MÖ. 1200 lerin sonunda büyük bir yıkımla sona erdiğini göstermektedir (Körpe, 2008: 349). MÖ 8.yüzyıldan itibaren bölgeye Yunanlı göçmenler girmeye başlar. Yeni gelenler bölgenin yerli halkı ile kaynaşarak, çoğunluğu prehistorik yerleşimler üstüne olmak üzere yeni kentler kurmuşlardır (Körpe, 2008: 349). Örneğin; MÖ 8. yüzyılda Aioller, Troas kıyılarında görülmeye başlamış ve Neandrea, Sigieion, Achilleon gibi kentleri kurmuşlardır. Bölgenin asıl yerli halklarından olan Dardenler Hellespontus'un güney kıyılarında, Lelegler ise bölgenin genelinde yaşamışlardır (Şimşek, 2010: 16).

Troas'ın genel coğrafi yapısı oldukça engebelerlidir. Kıyı şeridi boyunca yer yer tepeler bulunur. Hellespontus'un doğu kıyısı, Mysia'nın bir parçası olan ve güneydoğu Mysia'daki İda Dağı'nın en ünlü örneği olduğu Troas'tır (Grainger, 2024: 11). Bu bölge, sahil şeridinden dik tepelerle

ayrılırken, sınırları doğal oluşumlarla iyi belirlenmiş küçük alanlarla kendini göstermiştir. Yörede farklı barbar köy toplulukları mevcuttur. Ormanlık alanları oldukça geniş olduğu için ormanlar bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Kıyı ovalarda zeytin, üzüm ve tahıl yetiştirilmiştir (Sevin, 2001: 60).

Troas'ın batısı granit tepe silsilesi bulunmaktadır. Kuzey kesiminde ise tepe eteklerinde volkanik bir plato yer alır. Bu plato doğuda Kayalı Dağ'a kadar uzanır. Skamander Irmağı'nın güneyi fay hattı bulunmaktadır. Bu fay Kaz dağının batı dağ silsilelerine varır. Bu kesimin güneybatısında Akçin Çay; Güneyinde ise Ayvacık'ın iç kısımlarına uzanan Geme Dere yer alır. Geme derenin doğu kesimleri Kaz dağının batı eteklerine birleşir. Bu kısım Kaz Dağı yerleşime izin vermeyecek şekilde yükselmeye başlar ve zirvelerinde yükseklik 1700 m. ye kadar varır. Dolayısıyla Troas'ın güney kıyıları, sırtlarını dağlara yaslamaktadır (Akalin, 1997: 2-3).

Bölgenin belli başlı akarsuları; kuzeyde Propontis'e (Marmara Denizi) akan Aisepos (Gönen) ve Granikos (Kocabaş) çayları, Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) dökülen Praktios (Umurbey), Rhodios (Sarıçay), Simoeis (Dümrek) ve Skamandros (Karamenredes) çayları ile batıda Ege Denizi'ne dökülen Satnioeis (Tuzla) çayıdır (Körpe, 2008: 349).

4. binyılın sonlarında Troia, başlangıçta Çanakkale Boğazı'na bağlanan bir gölün kenarında kurulmuştur. Yunanistan anakarasından gelen yerleşimciler, Orestes'in önderliğinde, Troia Savaşı'nı takiben Troas ve Aiolis'i kolonize etmişlerdir. Troas'ta, Ege ve Karadeniz arasındaki deniz trafiğinin hızlandığı MÖ 7. yüzyıla kadar, yani stratejik noktalarda yer alan kolonilerin sayısında bir artış yaşanana kadar bir daha büyük bir koloni kurulmayacaktır. Yunan medeniyetinin genişlemesinin ardından, Miletos önderliğindeki İonialılar bölgeye göç etmeye başlamıştır. MÖ 680'den itibaren Hellespontus ve Propontis boyunca Abydos'tan Kyzikos'a kadar bir dizi kent kurmuşlardır (Şimşek, 2010: 17).

MÖ 6. yüzyılın ortalarından itibaren Perslerin Lydia Krallığı'nı ele geçirmeleri Troas'ın ve Batı Anadolu'nun büyük bölümünün Perslerin eline geçmesine yol açmıştır (Şimşek, 2010: 17).

MÖ 477-478'de kurulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin Persleri yenmesinin ardından (MÖ 479), Perslerin Troas'taki siyasi gücü sona ermiştir. MÖ 411'de, Perslerle birlikte hareket eden

Spartalı Derkyliades, Troas kentlerinin kontrolünü Atina'dan almaya çalışmıştır. MÖ 394'te, Satrap Pharnabazos'un etki alanına giren Abydos hariç, bölge Sparta'nın kontrolüne girmiştir (Şimşek, 2010: 18-19).

Bölgenin coğrafi faktörleri, topoğrafik koşulları ve jeopolitik konumu, farklı dönemlerde çok sayıda kentin kurulmasına neden olmuştur. Özkan Arıcantürk'ün *Antik Kentler* adlı kitabında bahsettiği üzere, Troas'da, yaklaşık 45 kentin yer aldığı tarihi kayıtlarda geçmektedir (Arıcantürk, 2022: 26).

2.4.2. Mysia

Mysia Bölgesi, günümüzde Balıkesir ilinin tümünü, Manisa'nın kuzey, İzmir'in kuzeybatı, Bursa'nın güneybatı, Kütahya'nın batı ve Çanakkale ilinin de doğu uç bölümünü kapsamaktadır. Antikçağda bölge, doğusunda Phrygia, kuzeydoğusunda Bithynia, güneyinde Aiolis ve Lydia ve batısında Troas bölgeleriyle komşudur (Arıcantürk, 2022: 149).

Kuzeybatı Anadolu'da, kuzeyde Propontis, güneyde Lydia, doğuda Phrygia, batıda Aiolia, Ege Denizi ve Troas arasında kalan bölgeye adını veren Mysialıların kökeni konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Mevcut kaynaklardaki yaygın bakış açısı, Mysialıların Thrakia kökenli olduğudur (Türk, 2008: 9).

Bunun nedenleri olarak, Thrakialıların ve Mysialıların coğrafi yakınlığı ve iki varlık arasında gözlemlenen benzerlik gösterilmiştir. Ayrıca, Thrakia Bosporosu'nun "Mysia Bosporosu" adını taşımasının da Mysialıların, Thrakialı olduklarına bir kanıt sayılabileceği belirtilmektedir (Bülbül, 2009: 3). Lydialı Ksanthos ve Elaialı Menekrates'in eski açıklamasına göre, Mysia adının kökeninin Lydialıların gürgen ağacına verdikleri "mysos" veya "oksya" isminden geldiği sanılmaktadır (Bülbül, 2009: 3-4).

Cemil Bülbül makalesinde Frigyalılar ve Mysialılar hakkında; "Mysialılar'ın ve Phrygialılar'ın sınırları ayrıdır fakat aralarındaki sınır ayrımını yapmak zordur" diye bir atasözünün olduğundan bahsetmektedir. Bu söz, Mysia ve Phrygia bölgelerindeki halkların sınırlarının ayrı olmasına rağmen, bu ayrımı net bir şekilde yapmanın güçlüğüne vurgulamaktadır (Bülbül, 2009: 2).

Hitit döneminde Mysia “Aššuva” diyarı olarak bilinmekedir. Bölge ile doğrudan temas kuran ilk Hitit kralı, Yeni Hitit Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilen II. Tuthalya'dır (MÖ 1450-1420) (Akurgal, 2005: 70). Bu dönemde Hitit Devleti toparlanmaya başlamış ve topraklarını genişletmek için seferler düzenlenmiştir. Aynı zamanda, Batı Anadolu'da yaşayan kabilelerin Hitit devletine yönelik tehditlerin ilk belirtileri bu dönemde ortaya çıkmıştır (Gün, 2020: 7).

Strabon (XII, IV, 4), Mysialılar'ın göçebe bir yaşam tarzına sahip olduğunu belirtmiştir. Bir süre Olympos Dağı etrafında yaşayan Mysialılar, daha sonra Thrakia'dan gelen Phrigya, Troia ve civarını kuşatarak ele geçirince Lydia'ya komşu Kaikos Vadisi'nin yukarı tarafına yerleşmişlerdir. Bu yüzden de dilleri Phryg ve Lydia dillerinin karışımıdır. Sonradan Olympos Dağı dolayları Bithynialılar, Thebe ovası ise Aioller tarafından ele geçirilmiştir (Türk, 2008: 17). Roma devrinden önce Phriglerin yerleştiği Mysia'nın kuzey kısmı Phrigya ad Hellespontus, yani Hellespontus Frigyası olarak tanımlanmıştır.

Mysia bölgesi, MÖ 7. yüzyıl'da Lydia egemenliğine girmiştir. Bölge halkları, MÖ 499'da Pers egemenliğine karşı Miletos liderliğindeki Ionia Ayaklanması'na katılmıştır. Bunun sonucunda ayaklanmaya katılan Batı Anadolu'daki kentler Persler tarafından cezalandırılmış, Miletos halkı Basra Körfezi'ne sürülmüştür.

Mysialıların göçebe ve savaşçı yaşam tarzı, Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar bölgede gelişmiş kentlerin olmamasına sebep olan etkenlerden biridir. Bölgedeki yerleşimlerin Helenistik Dönem'den itibaren gelişmeye başladığı ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentleşmenin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (Türk, 2020: 100).

Bölge kereste ve maden açısından oldukça zengindir. Olympos Dağı ve çevresiyle bölgenin kuzeybatı sınırındaki İda Dağı'nın güneydoğu etekleri köknar, karaçam, dişbudak ve meşe ormanlarıyla kaplıdır (Sevin, 2009: 48). Bölgenin kuzeydoğu sınırındaki Olympos (Uludağ) da sık orman örtüsüne sahiptir. Güney kısmında Temnos (Demirci) Dağı bulunur. Güneybatı tarafında ise Pindasos (Madra) Dağı yer almaktadır. Bu kısımlar engebeli bir yapıya sahiptir. İç kesimlerde ise Thebe, Kaikos, Kyzikos ve Apios (Balıkesir) gibi bereketli ovalar yer almaktadır (Arıcantürk, 2022: 150).

En verimli ovası ise Kaikos Ovası'dır. Kaikos Irmağı (Bakırçay) tarafından sulanan ve efsanevi kral Teutras'tan dolayı Teuthrania Ovası diye geçen bu ova, aynı zamanda Mysia'nın

nüfus açısından en sık bölgelerindendir. Strabon (XIII, IV, 2) ırmağı anlatırken “Kaikos, aynı isimle anılan Kaikos ovasında Pergamon’un yakınından, Mysia’nın en iyi ve en bereketli topraklarından geçer” demektedir (Türk, 2009: 20-21).

Strabon, *Geographika* (XII, VIII, 12) adlı eserinde bölgenin coğrafi özelliklerini açıklayarak, bölge sınırlarını; iç kesimde Olympos’tan Pergamene’deki ovaya kadar uzanan alan olarak tanımlamaktadır. Ancak bu söylenen sınır Strabon’un yaşadığı döneme ait bilgilerdir. Çünkü Herodotos (V, 122) ve Ksenophon (*Hellenika* I. IV- 7) Olympos Dağı’nın kuzeyindeki Kios’u (Gemlik) Mysia’da gösterirler.

Mysialıların ilk iskan ettikleri alan Bithynia bölgesidir. Bithynia’nın Mysialılar tarafından iskan edildiği; ilk olarak Kryandalı Syklaks tarafından kanıtlanmıştır. Syklaks, Askania Gölü’nün etrafında Phrygialılar ve Mysialılar’ın yaşadığını söyler. Bundan başka Dionysios, kentlerin kuruluşları hakkındaki kitabında, “şimdi Trakya Bosporos’u denem Khalkedon ve Byzantion’daki boğazın eski devirlerde Mysia Bosporos’u adını taşıdığını” yazar. Bu da Mysialılar’ın Trakyalı olduklarına bir kanıt sayılabilir. Bundan başka, Euphorion, “Mysia Askanios’un kıyılarında ve Askania ırmakları boyunca yaşayanlar” derken aynı şeyi kanıtlamış olmaktadır. Çünkü Askania Gölü, buradan başka hiçbir yerde bulunmamaktadır (Bülbül, 2009: 3).

Mysia Bölgesi’nin coğrafi konumu nedeniyle önemli bir ulaşım merkezi olması, bölgede önemli kentlerinin ortaya çıkmasına ve büyümesine yol açmıştır. Zeleia, Kyzikos, Pergamon, Parion, Miletopolis, Daskyleion, Stratonikeia, Apollonia, Apollonia ad Rhyndacum, Gambreion, Teodosiupolis, ,Hadrianeia, Prokonessos ve Priapos Mysia bölgesinin önemli kentleridir.

2.4.3. Bithynia

Kuzeyinde Pontus Euxenios (Karadeniz), batısında Mysia bölgesi ve Rhyndakos (Gölyazı), güneyinde ise Sangarios (Sakarya) Nehri ile sınırlanan antik Bithynia, Küçük Asya’nın kuzeybatı köşesinde yer alan bir bölgedir. Günümüz İstanbul ilinin tüm Anadolu yakasını; Kocaeli, Adapazarı, Bolu illerinin tümünü; Zonguldak ilinin batı yarısını; Bilecik ve Bursa illerinin daha çok kuzey kesimlerini kapsamaktadır (Sevin, 2001: 29). Konumu itibarıyla Avrupa ve Asya arasında geçit işlevi görmektedir.

Strabon *Geographika*'sında bölgenin coğrafyasından şöyle bahseder: “*Bithynia doğuda Paphlagonialılar, Mariandialılar Epiktetoslar, kuzeyde Pontos Denizi, batıda Propontis, güneye doğru Mysia ve Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştır*” (Strabon, XII,IV,1). Homeros’un destanlarında Bithynia adına rastlanmamakta, buna karşılık *İlyada*’da (II., II 859-862) bölge halkı Mysialılar ve Phrygialılar olarak adlandırılmaktadır.

Bithynia coğrafyası fiziki olarak sarp kayalıklardan ziyade sık ormanlık alanlara sahiptir. Kıyı bölgelerinde verimli ormanlar vardır. Bu sebeple yerleşim yerleri daha çok kıyı kesimine toplanmıştır. Olympos (Uludağ), bu bölgede yer alır. Eski dönemlerden beri güneybatı yamaçların Mysialıların yerleşmesinden ötürü bu dağa Olympos Mysios (Mysia Olympos’u) adı verilmektedir. Bölgenin kuzeyinde Astakos (İzmit) Körfezi ile güneyde Kios (Gemlik) Körfezi ve Askania (İznik) gölü, doğuda ise Sangarios (Sakarya) Irmağına kadar uzanan Arganthonios (Samanlı) Dağları bulunur (Sevin, 2001: 32).

Bithynia olarak bilinen bölge, adını İskitlerden kaçıp Trakya'dan Anadolu'ya göç eden Bithynlerden almaktadır. Bithynialıların Anadolu'ya Mysialılar ve Frigyalıların göçünden sonra geldiğine inanılmaktadır (Güçlü, 2007: 3). Herodotos’un *Heredot Tarihi* adlı kitabında (VII, 75), Bithynialıların Asya'ya göç etmeden önce Strymonia kıyılarında yaşadıkları için Strymonlular olarak adlandırıldığından ve bu Asyalı Trakyalıların liderinin Artabanus'un oğlu Bassakes olduğundan bahsedilmektedir.

Hellenica (III, 2,2), *Heredot Tarihi* (I, 28) ve *Anabasis* (VI, II, 17) adlı kaynaklarda verilen bilgilere göre Bithynia bölgesi Thrakia kökenli insanların anavatanıdır. Rodoslu Apollonios’un *Argonautika* adlı eserinde (II, 10) , bu insanlardan “Bebryksler” olarak bahsedildiği görülmektedir. Herodotos (VII, 75), bu halkın Asia'ya geçtikten sonra Bithynler adını aldığını belirtmektedir.

Bölgede Bithynlerden önce kralları Amykos’un yönetiminde yaşayan Bebrykosların konuştukları dil, onların da Thrak kökenli olduklarını göstermektedir. MÖ 10 ve 8. yüzyıllarda İskit akınlarından kaçan Bithynler, bölgeye yerleşmiş ve bölgeye “Thin yurdu” veya “Thyn ülkesi” anlamına gelen Bithynia adını vermişlerdir (Alkan, 2015: 93).

Bazen Asia Thrakları olarak da adlandırılan bu insanların Avrupa'dan Küçük Asia'ya geldikleri Thukydides (Thuk. VI 2, 17), Ksenophon (Anab. VI 4.1), Strabon (541) ve Plinius

(N.H. V 145) gibi yazarlar tarafından kabul edilmektedir (Sevin, 2001: 29). Bithynialılar, Anadolu'ya Mysialılar ve Frigyalılar'dan sonra gelmişlerdir (Güçlü, 2007: 3).

MÖ 6. yüzyılda Darius'un hükümdarlığı sırasında bölge Paphlagonia, Frigya, Mariandyns ve Suriye ile birlikte üçüncü satraplık bölgesi olarak belirlenmiştir. Peloponnesos Savaşları sırasında Atinalı komutan Lamakhos'un Kaleks Nehri üzerinden Kalkedon'a ulaşma girişimi başarısız olmuş ve bunun yerine askerleriyle birlikte yaya olarak Bithynia'dan geçmiştir (Güçlü, 2007: 7).

Ksenophon *Hellenica*'da (III.2.2) bahsettiğine göre; MÖ 408'de Alkibiades, Byzantion ve Khalkedon'u kuşatmış ve Bithynialılar daha sonra onunla barış yapmıştır. MÖ 400'de "Onbinler" geri dönüş yolculukları sırasında Kalpe limanına çıkmış, ancak Pers satrapı Pharnabazos ve Bithynialılar tarafından saldırıya uğramışlardır (Güçlü, 2007: 7).

Bölgenin bu dönemlerde özerkliğini koruyabildiği ileri sürülmektedir. MÖ 334'te Büyük İskender'in Anadolu'yu fethetmesinin ardından bölge Makedonya etkisi altına girmiştir. İskender'in bölgeyi kontrol altına alma görevi verdiği Kalas, MÖ 333 ile 328 arasında Bithynialı Bas tarafından yenilmiştir (Bora, 2017: 129).

Bas'ın oğlu Zipoites, MÖ 327'de yaklaşık 30 yaşındayken tahta çıkmış ve birincil odak noktası Bithynia gücünü pekiştirmek olmuştur. MÖ 315 yılında Zipoites, Kalkedon ve Astakos'u kuşatmış fakat çabaları Antigonos Monophthalmus tarafından engellenmiştir (Bora, 2017: 130). Zipoites, Antigonos ile ittifak yapmak durumunda kalmıştır (Güçlü, 2007: 8).

Bithynia Krallığı'nın kuruluşu, askeri güçlerinin stratejik organizasyonuna ve yöneticilerinin etkili liderliğine bağlanabilir; bu gelenek MÖ 5. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu güçlenme dönemi, Bias'ın Makedon tehdidine karşı başarılı direnişiyle daha da güçlenmiştir. Krallığın resmi olarak tanınması, MÖ 297'de Zipoites'in "Basileus" unvanını almasıyla gerçekleşmiştir. Bu tarih bölgenin siyasi gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Bora, 2017: 129, 131; Güçlü, 2007: 8).

Zipoites bir krallık kurarak, topraklarını genişletmeye çalışmış ve Seleukoslarla mücadele etmiştir (Güçlü, 2007: 8). I. Nikomedes kardeşiyle çatışmaya girmiş ve Galatlarla bir ittifak kurarak egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Ayrıca sözü edilen kral Nikomedia kentini kurmasıyla da bilinir (Bora, 2017: 132).

MÖ 230-182 arasındaki I. Prusias saltanatı sırasında, Bithynia sınırları önemli ölçüde genişlemiştir. Bu dönemde Kios ve Myrleia'nın ele geçirilmesi, Frigya Epictetus'un fethi ve Prusa kentinin kurulması da dahil olmak üzere önemli toprak kazanımları söz konusudur (Bora, 2017: 133).

Pergamon ve Roma ile olan ilişkileri dalgalı seyretmiştir. MÖ 182-149 arası dönemde II. Prusias, Pergamon Kralı II. Eumenes ile bir ittifak kurup Pontus'a savaş açmıştır. Bölge Billaos Nehri'ne kadar genişletilmiştir (Güçlü, 2007: 11). II. Nikomedes Epiphanes (MÖ 149-127) saltanatı sırasında Aristomikos İsyanı çıkmış, Bithynia krallığı bu isyanda, Roma ve Pergamon yanlısı bir politika izlemiştir. Bu desteğin karşılığı olarak Phrygia Epictetus'un bazı bölgelerini ele geçirmiştir (Bora, 2017: 135).

III. Nikomedes Euergetes Paphlagonia'yı Pontus Kralı VI. Mithridates ile paylaşmış ve Kapadokya'ya müdahale etmeye çalışmıştır. IV. Nikomedes Philopator, Bithynia'nın son hükümdarı olmuş ve Roma ile VI. Mithridates arasındaki güç mücadelelerinin ortasında kendini zorlu bir konumda bulmuştur. Krallığını Roma'ya miras bırakmıştır (Güçlü, 2007: 15; Bora, 2017: 136).

MÖ 74'te, IV. Nikomedes'in vasiyeti, Bithynia'nın Roma topraklarına ilhak edilmesine yol açmıştır. Böylece Roma'nın Provincia Bithynia eyaleti kurulmuştur. Bölgede daha sonra Pontus ile birleştirilerek 'Provincia Pontus et Bithynia' olarak bilinen yeni bir eyalet oluşturulmuştur (Güçlü, 2007: 16; Bora, 2017: 136). Bithynia, Asya topraklarındaki 2. Roma Eyaletidir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PROPONTİS'İN GÜNEYİNDEKİ KENTLERİN KURULUŞ MİTOSLARI

3.1. MİTOLOJİ NEDİR?

Mitoloji (Mythology) kelimesi, Batı dillerine Fransızca (mythologie) veya geç dönem Latince üzerinden geçmesine karşın Yunanca kökenlidir (Kayalı, 2016, 253). Terim; kelime, masal, efsane veya öykü anlamına gelen Yunanca 'mythos' ve söz anlamına gelen 'logos' kelimelerinden türemiştir (Erhat, 2005: 5; Taş, 2000; 57). Dolayısıyla Mythologia, efsaneler bilimi anlamına gelir.

Söz konusu mitoloji olduğunda, destansı savaşların, kahramanların ve tanrıların maceralarının, canavarların var olduğu ve insanlığın ölüme sürüklendiği zamanların akla gelmesi yaygındır. Fakat mitolojinin fantastik hikayelerden çok daha fazlasını kapsadığını kabul etmek önemlidir.

Mitoloji; çok eski zamanlarda yaşamış olan ulusların inandıkları Tanrıların, kahramanların, perilerin, devlerin maceralarından bahseden 'Mit'(Mythe)ler ve hikayelerdir (Can, 2011: 17).

Mitlerin doğuşuyla ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmışsa da bunların hiçbirisi tatmin edici olmamıştır. Bu görüşlerin başlıcalarını şöyle özetleyebiliriz: Mitolojide dilin rolü tartışılmazdır; konunun incelenmesi için temeldir. Dilin ilkel biçimlerden evrimi mitolojinin gelişimine yol açmıştır ve mitoloji de astronomik ve meteorolojik olayları, gizemli imgeleri yorumlama amacına hizmet etmiştir. Mitlerdeki temalar tarihi olaylardan ve dini inançlardan türetilmiştir. En yaygın görüş ise mitlerin dinlerden doğduğu görüşüdür (Çoruhlu, 1998: 12).

Akademik dünyada, 'mitler' güvenilirmez ve tarihsel değerden yoksun olarak görülmektedir. Dikkat çekici bir örnek, anlatılarına genellikle şüpheyle bakılan tarihçi Herodotos'tur. Buna karşılık, filozof Platon "mitlere" daha eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. "*Plato, Herodotus and the Question of Historical Truth*" adlı makaleye göre (Jordan, 2023: 43-45); Platon mitin, biçim olarak gerçeğin bir parçasını içerebileceği ve bu şekilde 'logos'tan (gerçek anlatı) ayrıldığını da ileri sürmüştür. Buna karşılık Herodotos'un metodolojisi, bilginin doğruluğunu tespit etmek için kendi kaynaklarını kullanarak, görgü tanıklarının ifadeleri ve kulaktan dolma bilgiler de dahil olmak üzere, potansiyel efsanevi unsurlarına bakılmaksızın tarihsel anlatıların güvenilirliğini değerlendirmeye dayanmaktadır (Jordan, 2023: 34,41,46).

Mitolojik hikayeler gerçeklikten ayrı yaratımlar olarak görülmüş ve genellikle hayal ürünü, özden yoksun ve saçma olarak algılanmıştır. Bu bakış açısı, bireylerin yalanlar kullanarak gözlemlerini ve deneyimlerini çarpıtarak anlatılar uydurma eğiliminde oldukları inancına atfedilebilir.

Mitolojinin önemli bir kısmı din konusuyla ilgili olsa da, dinin önemli bir ögesinin aslında pratikte mitoloji olduğu da aynı derecede doğrudur. Mitler; dini inançları, felsefi sistemleri, sanatsal ifadeyi ve sosyal yapıları kapsayan birçok toplumun kültürel varlığının temel unsuru olarak tanımlanmıştır. Bu olgu, Yunanlılar gibi bu gelenekler açısından zengin bir kültürde daha belirgindir. Yunanlılar, mitoloji ve dinin bir toplumda oynadığı rolleri ve ikisinin etkileşim biçimini anlamak isteyenler için birincil bir çalışma konusudur. Çünkü Yunanlılar için mitoloji ve din, toplumla ayrılmaz bir bütündür.

Mitler, belirli bir konu veya temayla ilgili bir hikayeler bütünü olarak tanımlanmıştır. Genel olarak insan durumuyla ilgili çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Bu konular arasında, iyi ve kötüye ilişkin felsefi kavramlar, insanların çektiği acıların amacı ve önemi, hem insanlığın hem de belirli coğrafi oluşumların kökenleri, hayvanların davranışları, yaşamın ve ölümün anlamına ilişkin ruhani inançlar ve öbür dünya ve tanrıların göksel öyküleri yer almaktadır.

Dünyadaki mitlerin çoğuna baktığımız zaman, temel kozmogonik bir anlama sahiptir. Efsanelerin derin etkisi; doğal fenomenleri açıklama, belirleme ve ortaya çıkarma çabası taşır. Yani mitler genellikle bir şeyin nasıl ortaya çıktığı, nasıl yaratıldığı ve nasıl var olduğu gibi konuları içeren 'yaratılış' hikayeleridir. Bu hikayelerle birlikte insan yaşamı anlaşılır hale gelmiştir. Mitler, dünyanın oluşumunu, bir kişinin, toplumun veya kabile grubunun kökenini ve insan türünün korunmasına katkısını anlatma eyleminin arkasındaki şekli ve mantığı incelemektedir (Pettazzonni, 1984: 174). Böylece mitolojiye; mevcut toplumsal düzeni destekleyen, ilkel zamandaki insan yaşamı üzerine dair oluşturulmuş salt bir bilgi sentezi de diyebiliriz.

Mitler, hikaye anlatımı için bir araçtır ve anlatılar genellikle atalara ve doğal dünyaya odaklanır. Satirler, periler ve denizkızları gibi efsanevi varlıklar ve Herkül ve Perseus gibi kahramanlar; sıklıkla ilahi bir varlık tarafından kendilerine bahşedilen doğaüstü yeteneklere sahip olarak tasvir edilir. Mitler ayrıca, gün doğumları ve gün batımları, ay ve mevsimlerin

döngüsü ve gök gürültüsü ve şimşek gibi uzun süredir devam eden geleneklerin ve doğal olayların kökenlerini veya nüanslarını açıklamaya yarar.

Mitoloji, eski doğu toplumlarıyla Hellen, Roma gibi uygarlıklarda ortaya çıkan bir olgu olmuştur. Zamanla kaybolmuş inancın yerini mitolojiyle doldurma ihtiyacı doğmuş, bir zamanlar gerçek sayılan unutulmuş geleneklerin eksikliği bu şekilde tamamlanmıştır (Yağmur Karadeniz, 2018: 320). Yalnız Yunan ve Roma mitleri ve efsanelerinin, yalnızca öyküler olarak kabul edilemeyeceğini belirtmek gerekir. Bu nesiller boyunca aktarıldığı için geleneksel anlatılar olarak kabul edilebilmektedir. Genellikle yazının bilinmediği ya da çok az kullanıldığı bir zamanda oluşturuldukları için bunlar çoğunlukla sözel öykülerdir (Hansen, 2019: 19).

Mitoloji bilinmeden klasik eserler okunamaz (Can Şefik, 2023: 15). Yunan yaşamı için hava ya da güneş ne kadar vazgeçilmezse, düşüncesi için de mit o kadar elzemdir (Grimal, 1953: 9).

Bu bağlamda mitolojiyi, masallara benzer şekilde gerçek dışı sayılabilecek kahramanlar ve efsaneler çağıyla ilişkili bir anlatı olarak tanımlamak kabul edilebilir. Metafor, mitoloji tarihçesinde fiziksel ve zihinsel varoluş alanlarımızda karşılaştığımız zorlukları ele almanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Ancak, bu tanım mitler ve masallar arasındaki ayrımı karmaşıktır. Antik çağlarda mitler, yazının ortaya çıkmasından önce var olan insanlar ve toplumlar arasındaki kavramsal bir anlaşma dili olarak kabul edilebilir.

Mitin işlevi inançları açık ve düzenli bir şekilde oluşturmak ve ahlaki ilkeleri savunmak ve yürürlüğe koymaktır. Bu nedenle, mitin insan medeniyetinin temel bir unsurunu oluşturduğu iddiası ileri sürülmektedir. Bu olgunun yalnızca bir dizi olay değil, sürekli olarak başvurulması gereken canlı bir gerçekliktir. Tartışılan kavram yalnızca soyut bir teorik çerçeve veya salt bir imge gösterisi değildir; aksine, ilkel dinin ve pratik bilginin elle tutulur bir örgütlenmesini oluşturur.

Yunan mitolojisinin iki önemli kaynağı Homeros ve Hesiodos'tur. Homeros (MÖ 8. yüzyıl), antik Yunan tarihinin en eski kaynağı olarak kabul edilir (Tekin, 2008: 21). Herodotos, *Tarih* (II, 53, 2) adlı eserinde Homeros ve Hesiodos hakkında şu ifadeyi kullanır: "Benden 400 yıl önce yaşadılar. Yunanlıların tanrılarının soyağacını oluşturdular, onlara hem isimler hem de

ek adlar verdiler, ilgili güçlerini ve faaliyet alanlarını belirlediler ve fiziksel özelliklerini tanımladılar" (Erhat, 1958: XI).

Genellikle kör bir şair (rhapsodos) olarak anılan Homeros, destan türünün önde gelen temsilcisi olarak kabul edilir. Batı Anadolu'da geliştiğine inanılır. Oğuz Tekin'in kitabında vermiş olduğu bilgiye göre, hayatıyla ilgili mevcut bilgilerin yetersizliğine rağmen, genel olarak Homeros'un MÖ 750 civarında yaşadığı kabul edilmektedir. Homeros sözlü geleneği sürdüren bir ozandır. *İlyada* ve *Odyseia* kahramanlık destanlarının atası olarak kabul edilir. Homeros; destanlarında elle tutulur bir dünyanın tasvirini aktarır. Ozan, tanık olduğu ve yaşadığı dönemin bir tasvirini sunarken aynı zamanda antik çağ anlayışına dair içgörüler de sunar (Erhat, 1958: XXII).

Bir diğer bilinen mitoloji yazarı ise Hesiodos'tur. Hesiodos, (MÖ 8. yüzyılın sonu - MÖ 7. yüzyılın başı) antik Yunan edebiyatının gelişiminde öncü bir figür olmuştur. Genellikle en önemli erken dönem şairlerinden biri olarak kabul edilen Hesiodos, "didaktik destan" türüne yaptığı katkılarla tanınmıştır. En ünlü eserleri arasında *Theogonia* (Tanrıların Doğuşu olarak da bilinir) ve *Erga kai Hemera* (*İşler ve Günler*) yer almaktadır (Tekin, 2008: 22). Hesiodos *İşler ve Günler* (110) adlı eserinde şöyle der: "Eğer istiyorsan, bu öyküyü bir başkasıyla taçlandıracağım, yakıştığı gibi ve bilgece. Sen de onu ruhuna yerleştireceksin."

Mitlerdeki başlıca karakterlere genellikle aynı mitoloji gövdesinden diğer karakterlerle akrabalık belirten isimler atfedilmesi ve bu anlatılardaki olayların belirli konumlarda ve zamansal çerçevelerde yer alması, yaygın olarak gözlemlenen bir olgudur. Özünde mitler; bir inanç sistemi, halk tarafından gerçek tarihi ve kültürel olaylar ve olgularla önemli ölçüde uyumlu olduğu genel olarak kabul edilen ve onaylanan bir anlatı olarak kabul edilebilir.

Mitler aynı zamanda geçmiş yaşamlarımızı ve dünyamızı anlamamızın bir yoludur. Onları ilk ve saf halleriyle, yorumlanmamış olarak tanımak çok önemlidir. Bu mitler, köklerimize dönmemizi ve ileriye araştırmamızı sağlayacaktır. Bu da, akla, Seth Adam Smith'in mitler ve gerçekliği hakkında şu sözünü getirmektedir: "Mitler peri masallarından ya da efsanelerden farklıdır. Efsaneler tarihe dayanan hikayelerdir ve az çok gerçektirler. Mitler ise zamanı aşan, daha derin bir hakikat içeren öykülerdir. Dünyayı dolaşacak olsanız, birbirlerine son derece benzeyen mitler bulursunuz; karanlığa karşı ışıkla savaşan kahramanların hikayeleri" (Smith S. Adam, 2015).

Antik Yunan, tarih ve felsefenin beşiği ve insanlığın entelektüel dönüşümünün merkezi olmuştur. Yunanlıların özgür düşünce geleneği, dünyanın gözlem yoluyla anlaşılabilceğine olan inançlarıyla birleşince mitoloji olgusu ortaya çıkmıştır. Mitleri sorgulama ve çeşitli kaynaklar aracılığıyla üzerlerinde araştırma yapma fikri ilk olarak Antik Yunan'da görülür. "Tarih" kavramı da araştırmas anlamına gelen “historia”dan gelmektedir (Acar, 2020: 120).

Yunan mitolojisi bağlamında, her miti yazıya döken şairlerin, ‘Musalar’ tarafından ilahi ilhamla aşılandığına inanılmaktadır (Erhat, 2007: 208). Sonuç olarak, mitler, antik Yunan toplumunda saygın bir konuma sahiptir. Çünkü mitlerin ilahi ilhamla yaratıldıkları ve halka yaşam veya tanrılar hakkında önemli mesajlar iletme amacına hizmet ettikleri düşünülmektedir. Benzer bir içeriğin farklı kültürlerin mitlerinde de gözlemlenebildiği ileri sürülmüştür.

Yunanlı filozof ve aynı zamanda şair olan Euhemerus, Milattan 400 yıl önce halk tarafından uydurulmuş olan hayali mitlerde tarihsel ve gerçek olayların izlerini bulmuştur. Mitlerdeki tabiatüstü olayların içine, tarihi hakikatların karışmış olduğuna inanarak, ilahları, halkın hayranlık duyarak tanrılaştırdıkları birer şahsiyet olarak kabul eden Euhemerus’dan sonra gelen ve mitler üzerinde fikir yoran eski bilginler, onları ahlaki ve dini bakımdan da incelemişlerdir (Şefik, 2020: 18). Mitoloji çalışmalarına göre, mitler yalnızca gerçek olayların üzerine bindirilmiş ve onları çarpıtmaya açık hale getiren açıklamalar olarak kabul edilir. Bu kuramsal bakış açısı akademik söylem sınırları içerisinde “euhemerizm” olarak adlandırılmaktadır (Küçük, 2023: 17). Yunan tanrılarının, hikayelerinin zaman içinde mitleştirilmiş tarih karakterleri olduğunu savunan Euhemerus’un bu anlayışının, günümüzde insanlar arasında hala geçerli olduğunu görmek şaşırtıcı değildir.

Ünlü psikiyatrist Carl Jung'a (2015) göre mit, insan ruhunun temel bir yönünü oluşturur ve dünyaya anlam ve düzen atfetmenin bir aracı olarak hizmet eder. İnsan ruhunun, dünyanın ve insanlığın bir yansıması olarak sonsuz karmaşıklığıyla karakterize edildiğini ileri sürer. İnsan zihni dünyayı bütünüyle kavramaktan acizdir ve bu da kişisel yorumların ve anlama girişimlerinin yaratılmasına yol açar. Jung; mitin gizemli, kutsal ve güçlü olanın cazibesini temsil ettiğini ve böylece insan varoluşuna nihai anlam verdiğini ileri sürmektedir.

Joseph Campbell'ın (2017: 13) “*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*” isimli kitabının başında yer alan şu alıntı, mitin önemini çarpıcı bir şekilde özetlemektedir: “*Yeryüzünde ikamet edilmiş*

her yerde, bütün çağlarda ve her koşulda, insana ait mitler türemiştir ve bu mitler insanın vücudunun ve aklının eylemleriyle ortaya çıkan ne varsa hepsinin esin kaynağıdır. Mitin, kozmosun sonu gelmez enerjilerini insanın kültürel yaratımına akıtan gizli bir yarık olduğunu söylemek çok ileri gitmek olmayacaktır. Dinler, felsefeler, sanatlar, ilkel ve tarihsel insanın sosyal biçimleri, bilim ve teknoloji deki büyük buluşlar, uyku kaçırır düşler, hep o temel ve büyülü mit çemberinden doğar”.

Mitolojik düşünce ve anlatı; sembolizm ve inanç sistemlerine vurgu yapılmasıyla karakterize edilir. Ancak dünya geliştikçe ve bilim ve felsefe ilerledikçe, mitolojik düşünce eleştiriye maruz kalmış ve ayrıntılı açıklamalarla değiştirilmiştir.

3.2. KENT KURULUŞ MİTOSLARI

Her toplumun kendi yapısına göre oluşmuş olan mitleri bulunmaktadır. Toplumlar atalarının ve kentlerinin hikayelerini unutmamak adına bu kültürü oluşturmaya devam etmiştir. Bakıldığı zaman birçok Yunan mitinin çerçeve ve referans noktasının belirli bir polis olduğu görülmektedir. Yunancada 'ta pátria', yani 'vatansever gelenekler' olarak bilinen mitsel gelenekler, Yunan kentlerinin yaşamlarının en önemli temellerinden birini oluşturmuştur. Bunlar, dağları, nehirleri, ovaları ve kentsel alanın diğer göze çarpan yer şekillerini efsanevi olaylar ve kişiliklerle ilişkilendirerek bir kemtin topraklarını coğrafi bir varlıktan kutsal bir alana dönüştüren efsanevi anlatılardır (Noelle, 2017: 2).

Kent kuruluş mitleri basit hikayeler olmayıp, kente özgün bir kimlik kazandıran, o toplumun kültürünü yansıtan, sosyal bağların ve davranış kalıplarının temellerini oluşturan edebi metinlerdir. Genel olarak mitler dünyadaki her olayı tanrılarla bağlantılı görmüştür; her kentin kendi tanrısı ve özel ibadet yerleri bulunmaktadır. Kent kuruluş mitlerinin varlığı, bir kentin kendine özgü kült karakterinin ve dini uygulamalarının göstergesidir. Bu mitler aynı zamanda kentin sosyal yapısındaki belirli hiyerarşilerin açıklanmasını ve onaylanmasını sağlar.

Yapılan göç hareketlerinin bir sonucu olarak, toplumlar gittikleri yerlerdeki hakimiyet sebeplerini mitolojik hikayelerle anlatma ihtiyacı hissetmiştir. Bu yeni yaşam başta sözlü olarak anlatılmaya başlanmış, sonrasında Yunan alfabesinin oluşumuyla yazıya dökülmüş, böylece kahramanların hikayeleri mezarları üzerinde de yazılması başlanmıştır.

Kuruluş mitleri, kentlerin kendi geçmişinin bir parçası olarak kabul edilir. Jan Assmann (1997: 60), “Kültürel bellek için, gerçek değil hatırlanan tarih önemlidir” diyerek, kulaktan dolma söylenen sözlerin, bir kent kuruluş efsanesini hem tarihin bir parçası haline getirdiğinden hem de ona bir güç kazandırdığından bahsetmektedir.

Bir kentin kurulması, liderler ve takipçileri tarafından üstlenilen planlı bir siyasi eylem olarak da düşünülebilir. Kuruluş mitlerinde tipik olarak yeni yerleşim yerlerini; arkegetes ya da oikist (lider) olarak da bilinen kurucu bir kişinin liderliğinde, bir ana kent tarafından belirlenmiş bir zamanda başlatılan bir sefer sonucunda kurulduğu iddia edilmektedir. Genellikle kurucunun eylemlerinin Delphi'deki Apollon kahininden alınan direktifler tarafından yönlendirildiği ileri sürülmektedir (Tekin, 2008: 78).

Oikisteslerin ölümünden sonra kahramanlar olarak hürmet görmeleri oldukça ilgi çekici bir konudur. Bu figürler, manevi rehberler, komutanlar ve yöneticiler olarak rollerinin ötesinde, sosyo-politik olarak önemli bir konuma sahiptir. Bazı yerleşimlerin birden fazla kurucu tarafından kurulmuş olması dikkat çekicidir. Bu isimsiz kahramanlar; efsanelerde anılmış, kent sikkelerinde tasvir edilmiş ve zaman zaman kentin kurucu kültürünün temsilcileri olarak hizmet etmişlerdir.

Oikistlere gösterilen saygı, kentin içindeki agoralarda veya anıtsal mezarlarda açıkça görülmektedir. Ölen oikisteslerin kentte saygıyla anılması, bunun yanındakendisi için kamusal bir cenaze töreni yapılması, agorada anıtsal bir mezar inşa edilmesi ve kurbanlar sunularak sürekli saygı gösterilmesi, kentlerde silinmez izler bırakan oikistes kültürünün temel özelliklerini oluşturur.

Kuruluş efsaneleri kutsala giden bir yoldur. Şöyle ki, bir Ion kent devleti olan Kolophonluların anlayışlarına göre; kentleri kendilerine tanrılar tarafından bir armağan olarak verilmiştir. Efsanelerine göre ilk Kolophonlular yerleşmek için uygun bir yer ararken, tanrılar tarafından kehanet ve alametler aracılığıyla yönlendirilmişlerdir (Tekin, 2019: 191). Zeus, kurban sunağından bir kurbanlık hayvan kemiği çalan ve onu tanrıların babasının isteğine göre yeni bir kent kuracak olan kurban sahibinin bulunduğu bölgeye kadar götüren bir kartal göndermiştir.

Mısır yakınlarındaki Alexandria, Troas'taki Alexandria, Suriye'deki Antiocheia, Menderes üzerindeki Antiocheia, Bithynia'daki Nicomedeia, Olympus üzerindeki Prusa, Karia'daki Aphrodisias, Likya'daki Arykanda ve Byzantium gibi Küçük Asya ve Doğu'daki birçok ünlü kentin kökenlerine ilişkin benzer efsaneler vardır (Noelle, 2017: 4).

Efsanelerde gerçekleşen olaylarda genelde bir kahramana ihtiyaç duyulmaktadır. Kahramanın bu yolculuğu köklü bir model olarak *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* isimli kitapta ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Campbell'ın kitabına göre (2017); kahraman, genelde olay örgüsünü başlatan bir olay yaşar ve ardından bu maceraya atılmayı reddeder. Ancak, bir akıl hocası veya ilahi bir figürün rehberliğinde maceranın aslında amaçları olduğunu fark eder ve böylece yolculuğuna başlar. Kahraman, kendisini, yabancı bir bölgede bulur. Yol boyunca, ilerlemelerini engellemek için tasarlanmış sayısız kutsal engelle karşılaşır. Kahramanın yolculuğu, dünya görüşlerine meydan okuyan dönüştürücü bir aşk deneyimi ve kararlılıklarını test eden bir dizi ayartmayla devam eder.

Kahramanın hayatındaki en önemli an, genellikle içsel bir mücadeleyi temsil eden, hayatındaki en büyük güçle karşılaştığı zamandır. Öyle ki bu yolculuklarda ya kutsal göğe çıkar ya da cehenneme iner. Kahramanın yolculuğu, genellikle derin bir kişisel bedelle birlikte gelen önemli bir hedefe ulaşmayla sonuçlanır. Son olarak, kahramanın yabancı dünyadan kaçışı, genellikle yeni bilgi veya bakış açılarının edinilmesini temsil eden önemli bir ödül sayesinde gerçekleşir.

Homeros'un eserlerine baktığımız zaman, hem gerçek hikayelerden hem de mitolojik anlatımlardan oluştuğunu görürüz. Bu bakımdan destanlar tarihsel niteliğe sahiptir. Vergilius'un, Aeneas Destanı ve Homeros'un Odysseia Destanında, Odysseus ve Aeneas isimli bu karakterler içinde bulundukları durumlardan ötürü Ölüler Ülkesine (yani yer altında) gitmek durumunda kalır. Aeneas, yer altı dünyasında ölen babası Ankhises ile konuşur, Odysseus ise ölmüş annesi Antikleia'yla görüşür. Her ikisi de yer altı dünyasında, yol boyunca hayatlarını kaybeden savaşçı yoldaşlarına ve yakınlarına rastlar. Odysseus, Yer altı dünyasına eve dönüş yolunu danışmak amaçlı giderken, Aeneas orada soyunun devamı hakkında bilgiler edinmiştir.

Destanlarda, kahramanların eve dönüş hikayesinde, tıpkı Odysseus destanında olduğu gibi gemiler bir fırtına nedeniyle güzergahlarından çıkar ve kahramanlar uzun yıllar boyunca

lkelerine dönmek için uğraşırlar. Mitsel anlatılarda kahinlerin müdahalesi de kaçınılmazdır. Bilinmeyenin keşfedilmesine yardım ederler. Örneğin bir kent kuruluş mitinde, Tarentum'un kurucusu Spartalı Phalanthus'a bir kahin, kenti tuzlu su içen bir keçi gördüğü yerde kurmasını söylemiştir. (Diodorus Siculus. VIII, 21,3)

Roma'nın kuruluş mitosunda ise dişi kurt motifi karşıma çıkmaktadır (Plutarkhos, Romulus, 11,1) Dişi kurt motifi, aynı zamanda İslam ncesi Türk inançlarında da önemli bir yere sahiptir. Kanıtlar, Türklerin totemist olduğunu göstermektedir ve kurtla ilgili efsaneler bu iddiayı güçlendirmektedir (Bulduk, 2021: 8). Kurt, Türk mitolojisi bağlamında bir ata veya anne figürünü temsil eden bir hayvan sembolü olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de, bazı inançlara göre Türklerin atası bir boz kurttur (Bulduk, 2021: 10).

Türk mitolojisinde kurt bir ilah olarak kabul edilir. "Gök-br" terimiyle gösterilen kurt, Gök Tanrı'nın sembolü olarak görülmektedir (Bulduk, 2021: 11). Orhun Yazıtları'nda açıklandığı gibi, kurt aynı zamanda hükümdarın sembolüdür.

Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur versiyonunda ise kurt, bir yol gösterici olarak tasvir edilmiştir. Efsaneye göre, gök tüylü ve gök yelesi olan bir erkek kurt Oğuz Kağan'ın karşıasına çıkarak 'Ey Oğuz, sen Urum zerine yürümek istiyorsun, ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum' demiştir ve devamında ordu onu takip etmiştir (Bang; Rahmeti, 1936: 19).

Göktürklerin Kökeni Destanı'nda, Ashina ailesinin atası dişi bir kurt olarak tasvir edilmiştir. Komşu bir devlet tarafından yok edilen kabilenin tek kurtulanı, dişi bir kurt tarafından kurtarılmış ve beslenmiştir. Göktürk soyu daha sonra bu çocukla kurdun birleşmesinden ortaya çıkmıştır (Bulduk, 2021: 14). Türk mitolojisindeki kurttan türeyiş efsaneleri ile Roma'daki Romulus ve Remus'un emzirilme sahnesi arasındaki benzerlikler açıktır. Ancak Türklerde soy, ilahi rehberlik, devlet sembolizmi gibi unsurlar daha ön planda iken, Roma'da kuruluş efsanesinin temel unsuru olarak öne çıkmaktadır. Benzer bir kurt motifi, antik Yunan dünyasının önde gelen figürlerinden biri olan Büyük İskender ile ilgili bir anlatı içinde gözlemlenebilir. Bu mit antik Yunan tarihçisi Plutarkhos tarafından *Paralel Yaşamlar (Bioi Paralleloi)* adlı eserinde yer almaktadır (Emir, 2017: 218-218).

3.3. ABYDOS ANTİK KENTİ

Troas bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Abydos, günümüzde Hellespontus'taki Nara Burnu'nun doğusunda yer almaktadır (Karakuş, 2024: 144; Yıldırım, 2011: 194). Kent Hellespontos'da (Çanakkale Boğazı) Avrupa ile Asya'nın geçişinin en kolay olduğu Propontis'in ağzında yer almaktadır (Levha 7). Sestos antik kentiyle karşılıklı bir noktada bulunmaktadır. Abydos ve Sestos kentleri limandan limana birbirlerinden 30 stadia kadar uzaktadırlar (Geographika, XIII,1,22) (Levha 8). Günümüzde kent, Nargara Burnu'nun doğu tarafında yer almaktadır. Strabon (XIII, I, 22) kentin konumunun Lampsakos ve Ilion'a eşit uzaklıkta ve her iki kentte yaklaşık 170 stadia olduğundan söz eder.

Kentin, Troas'daki diğer kentlerin çoğundan daha eski bir geçmişi vardır. Homeros, İlyada Destanında Ilionluların müttefikleri arasında Abydosluları da sayar. Antik coğrafyacı Strabon ise kentin Troia Savaşından önce Thrak kavimleri, daha sonra da Miletoslular tarafından iskan edildiğini yazmaktadır (XIII, I, 8; Arıkanürk, 2022: 27).

3.3.1. Kuruluş Mitosu

Homeros'un destanlarında da (II, 836; XVII 584) adı geçen Abydos, Strabon'un *Geographika*'sına göre (XIII, I, 22), o dönemde bölgeyi yöneten Lidya kralı Gyges'ten izin alınarak Miletoslular tarafından kurulmuştur.

Ovidius'un *Heroides*⁷ (XIX) adlı şiir kitabında kentteki bir efsaneye yer verilmiştir. Efsane, Abydoslu bir genç olan Leandros ve Sestos'taki Aphrodite rahibesi Hero arasında geçmektedir. Festivalde tanışıp birbirine aşık olan bu çiftin görüşmesi, ikisinin de karşı kıyılarda bulunmasından ötürü oldukça zordur. Aşk hep bir yolunu bulduğu için, Abydoslu Leandros her gece karşı kıyıdaki sevgilisi Hero'yu görmek için kıyıdan kıyıya yüzmek durumunda kalmıştır. Kulede bulunan kız, yüzen sevgilisine yolu bulması için sürekli ışık/meşale tutmaktadır. Fakat bir gece olağanüstü güçte çıkan fırtına ile Hero'nun hep yanan o meşalesi sönmüş ve nereye gideceğini bilemeyen Abydoslu Lenadros boğularak can vermiştir. Ertesi gün Hero, biricik aşkı Leandros'un cansız bedeninin dalgalar tarafından kıyıya vurduğunu görünce üzüntüye kapılarak kulenin tepesinden aşağı atlamıştır.

⁷ Heriodes, mitolojik kadın kahramanların sevgililerine yazdıkları mektuplar biçiminde olan, ihanet ve terk edilme duygularının ifade edildiği Latince şiirlerinden oluşan bir dizidir.

Hikayenin elimizdeki en eski örneği Romalı şair Vergilius tarafından yazılmıştır. Strabon'un *Geographika* isimli eserin (III, 260) bir pasajında isim verilmemiş olmakla birlikte, oldukça benzer bir durumdan söz edilmiştir. Bu anlatı, sadece antik yazarlara değil, 16. yüzyıl Batı İngiliz klasikçisi Christopher Marlowe'un, "Hero and Leander" adlı şiir kitabına ve Amerikalı yazar Thomas Bulfinch'in *Bulfinch Mitolojisi* (Chapter XIII) adlı eserine de ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca Alman bir şair ve tarihçi olan Friedrich Schiller tarafından kaleme alınan *Hero und Leander*⁸ adlı balad⁹ bu hikayeye dayanmaktadır.

Kent isminin geçtiği bu mitos, modern sanatçı Peter Paul Rubens tarafından 1604 tarihli olduğu tahmin edilen tabloda resmedilmiştir (Levha 9). Ayrıca bilinmeyen bir sanatçı tarafından, günümüzde ABD'nin Kaliforniya eyaletindeki J. Paul Getty Müzesi'ndeki (Gallery N101, Objective Number: 84, DE, 113) bir tabağın ortasında Hero ve Leander sahnesini görmek mümkündür (Levha 13). Bu mitos, Abydos sikkelerinde de işlenmiştir (Levha 12).

3.3.2. Kent Tarihçesi

Abydos, MÖ 670 'te bir koloni kenti olarak Miletoslular tarafından kurulmuştur (Şehit, 2015: 12). Kent, konumu gereği tarihsel süreç boyunca birçok uygarlığın ve imparatorluğun egemenlik mücadelelerine konu olmuştur.

Hızlı atlarıyla bilinen Abydos, Pers Kralı Büyük Darius tarafından MÖ 513'te İskit seferi sırasında ele geçirmiştir. Darius tarafından Propontis'teki kentler yakıldığında, Abydos da aynı felaketi yaşamış ve kent yıkılmıştır. Propontis kentlerini yakmasının nedeni, Darius'un İskitlere yaptığı saldırıdan döndükten sonra göçebelerin boğazı geçip acılarının intikamını almak için kendisine saldırmaya hazırlandıklarını öğrenmesi ve kentlerin göçebelerin geçişi için gemi sağlamasını engellemek olduğu düşünülmektedir.

⁸ Şiir bölümünden bir alıntı: "Özlemin ateşli parıltısıyla, Leander'in cesareti onu sokar, Günün parlak ışıltısı, Solgun cesur yüzücü daldığında, Pontus'un karanlık seline, Güçlü bir kolla dalgayı böler, Sevgili sahile doğru çabalar, Yüksek kıyıda parlayan, Meşalenin parlak ateşinin çağırdığı yer." (Schiller, 42).

⁹ Balad, Batı (Avrupa) edebiyatlarında geçmiş Orta Çağ'a kadar giden ve danslar eşliğinde söylenen, kendine özgü bir nazım şekli olan duygusal yönü ağır basan lirik bir şiir türüdür (Toz E.; Toz, 2022: 108).

Kent kısa süre sonra ise Ionia Ayaklanması'na katılmıştır. Ancak ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca Dareios'un komutanlarından Daurises; Perkote, Lampsakos ve Paisos ile birlikte Abydos kentini ele geçirmiştir (Özkan, 2009; 59-60).

MÖ 497'de Daurises komutasındaki Perslerin eline geçmiş olan Abydos MÖ 480-479'da Kserkses için önemli bir üs olmuştur (Grainger, 2024: 100). Pers kralı Kserkses¹⁰ deniz seferi esnasında Abydos kentine gelerek ordusunu ve donanmasını burada kurduğu bir yerden izlemiştir (Körpe, 2008: 350). Kserkses MÖ 480 tarihinde Hellas seferi sırasında ordularını Abydos'tan Sestos'a geçirmek için Hellespontus üzerinde bir köprü kurdurmuştur (Şehit, 2015: 13). Herodotos *Tarihler* adlı eserinde (9, 114, 2), bir gemi filosunun Abydos'tan Hellas'a doğru yelken açtığından bahsetmiştir.¹¹ Herodotos, kraldan köprüleri kurmak üzere kendi ülkelerinde kalmaları buyruğunu almış olan Abydoslular dışında diğer Hellespontosluların sefer için gemi donattığını bildirmektedir.

Daha sonra kent, Perslere karşı Atina'nın liderliğinde kurulan Attika Delos Birliğine katılmış ve "Abydenoi" adıyla, yıllık 4 Talanton¹² katkı payı ödemiştir (Arıkantürk, 2022; 27).

Abydos, MÖ 431-404 yılları arasında Atinalılar ile Spartalılar arasında yapılan Peloponnesos savaşlarında Spartalılar tarafından işgal edilmiştir. Spartalı komutan Lysandros, Hellespontus'ta Atina ve müttefiklerinin donanmasını yenerek Abydos' kentinin Sparta'ya bağlanmasını sağlamıştır (Karakuş, 2014: 145).

Makedonya Kralı Büyük İskender, MÖ 334 yılında Asya seferine çıktığında Abydos'a da uğramıştır. Kente MÖ 191'den itibaren ise Romalılar hakim olmuştur. Ardından Bizans İmparatorluğu döneminde Abydos kenti önemli bir geçiş noktası ve gümrük merkezi haline gelmiştir.

Bizans imparatoru I. Justinianus, boğazların korunmasını sağlamak ve gümrük vergisi almak amacıyla Abydos'un karşısına bir kale inşa ettirmiştir. Fakat bu kale VII. ve VIII. yüzyıllardaki Arap baskınlarını önleyememiştir. Emeviler'in orduları Hellespontus'u

¹⁰ Kserkses'le ilgili bkz: Huot, Jean-Louis. "Xerxes I". Encyclopedia Britannica.

¹¹ "τοῖσι μὲν νυν ἄμφι Λευτυχίδην Πελοποννησίοις ἔδοξε ἀποπλέειν ἐς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθηναίοισι δὲ καὶ Ξανθίππῳ τῷ στρατηγῷ αὐτοῦ ὑπομείναντας πειρᾶσθαι τῆς Χερσονήσου. οἱ μὲν δὴ ἀπέπλεον, Ἀθηναῖοι δὲ ἐκ τῆς Ἀβύδου διαβάντες ἐς τὴν Χερσόνησον Σηστόν ἐπολιόρκεον." (The Histories, 9, 114, A. D. Godley).

¹² 1 Talanton: 26,2 kg. gümüş.

(Çanakkale Boğazı) geçerek İstanbul'a ulaşmıştır (Karakuş, 2024: 145). Kent ayrıca Ortaçağ'da Bizans-Selçuklu mücadeleleri ve Haçlı seferleri sırasında da önemini korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişiyle Abydos, Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra önemini kaybederek zamanla terk edilmiştir.

3.4. LAMPSAKOS ANTİK KENTİ

Lampsakos, Hellespontos (Çanakkale Boğazı) kıyısında, günümüz Lapseki ilçesinde bulunur. Ege Denizi'ni Propontis'e bağlayan boğazın önemli bir noktasında yer almaktadır. Kent kuzeyde Parion'a, güneyde Abydos'a komşudur (Levha 6).

Strabon (XIII,I,18), Lampsakos'un o dönemde Abydos'tan 170 stadia ve Kallipolis'ten 40 stadia uzaklıkta olduğunu belirtir. Kentin toprakları Praktion Irmağının kuzeydoğusundan başladığı için, Strabon (XIII, I,4) ve Kharon gibi antik yazarlar tarafından Lampsakos, Troia kentinin kuzey sınırı olarak kabul edilmiştir. Kent MÖ 600 yıllarında, Phokaialı kolonistler tarafından kurulmuştur ve bu yüzyıldan sonra kentin adı kaynaklarda geçmeye başlamaktadır. Strabon, *Geographika* adlı eserinde (XIII, I, 18-19) Lampsakos'un iyi bir limanı olduğundan ve Miletoslular ya da Phokaialılar tarafından kurulduğundan bahseder. Bir Hellen polisi olarak Lampsakos ismine, MÖ 75 yılına tarihli Ephesos Gümrük Kanunu'nda da rastlanmaktadır (Buruldağ, 2020: 18).

3.4.1. Kuruluş Mitosu

Lampsakos tarih boyunca çeşitli isimlerle anılmıştır. Kentin antik çağdaki adı Plinius tarafından (V, 141) kaydedildiği üzere Pityussa ve Strabon tarafından verildiği şekliyle (XIII, I, 18) Pityoussa'dır. Plinius bu ismin bölgedeki zengin çam ormanlarına ithafen Homeros tarafından verildiğini ileri sürmektedir (Buruldağ, 2017a: 12).

Kentin en eski ismi ise ismi 'boğaz halkının yeri/şehri' anlamına gelen Luvica "İlamassaka" olduğu ileri sürülmektedir. Fakat daha sonra Lampseke olarak değiştirilmiştir.

Antik Yunan tarihçisi Polyainos/ Polyaeus, *Stratagems (Savaş Taktikleri)* adlı eserinde (VIII, 37) Lampsakos isminin Lampsake'den geldiğini belirtmektedir. Buna göre kent adını, Bithyia bölgesi halklarından Bebrykler kralının kızı Lampseke'den almıştır. Phokaialılar Phoxus komutasında, komşu barbarlar tarafından saldırıya uğrayan Bebryces Kralı Mandron'un yardımına giderler. Mandron, hizmetlerinin ödülü olarak Phokaialılara toprakların ve kentin

bir bölümünü vermiş ve onları oraya yerleşmeye davet etmiştir. Phokaialılar, gösterdikleri yiğitlik ve başarı sayesinde birçok zafer kazanarak büyük ganimetlerle zenginleşmişler, bu da barbarların kıskançlığını üzerlerine çekmiştir. Öyle ki kral Mandron'un yokluğunda barbarlar onları katletmeye karar vermişlerdir. Fakat kralın kızı Lampseke, yerlileri engellemek adına karşı bir plan ile sözde şölen yaparak göçmenleri öldürülmekten alıkoymuştur. Göz alıcı bir kurban düzenleyen Phokaialılar, bu barbar toplumu da davet eder. Kendi içlerinde iki gruba ayrılarak bu grup ve surların güvenliğini sağlayan diğerr grup gelen misafirleri kılıçtan geçirmiştir. Lampseke'nin yardımı sonucunda göçmenler kenti ele geçirmişler ve kralın kızını onurlandırmak adına kente Lampsakos (Λάμψακος) adını verip, Lampsake'ye tanrıça olarak tapmışlardır (Polyainos, Strategem, VIII, 37).

Roma tarihçisi Pomponius Mela (De Chorographia Libri Tres, I.97) ise kentin kuruluş efsanesinden şöyle bahseder: Phokaialılar koloni kenti kurmaya karar verirler. Apollon kahinine konuyu danışırlar, koloni kurmak istedikleri yerin neresi olacağı hakkında herhangi bir fikirleri olmadıklarından bahsederler. Bunun üzerine kahin kendilerine gün ışığının/şimşegin ilk düştüğü yere gitmeleri gerektiğini söyler. Phokaialılar Hellespontos kıyısındaki yerleşimi kurduklarında, kentin adını Yunanca “parlamak, ışık” anlamına gelen “lampein” kelimesinden türetmişlerdir. Bu da anlatılan efsaneyi destekler niteliktedir.

Dolayısıyla MÖ 7. yüzyıl ortalarına kadar Pityussa/Pityoussa ismiyle anılan kent adı değişerek Lampsakos olmuştur (Buruldağ, 2017a: 24). Lampsakos ve çevresi, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde “deniz kıyısından uzak bir seki (dağ yamacı) yamacında incirli bir orman” şeklinde tanımlanmaktadır. Evliya Çelebi kitabında aynı zamanda Türklerin incire (lop) dediğini ve ona göre Lampsakos adının incir ve seki anlamına gelen Lopseki kelimesinden türetildiğini açıklamaktadır. (Öztürk; Erduran, 2018: 19; Çelebi, 1970: 158-159).

İngiliz bankacı ve aynı zamanda eskiçağ araştırmacısı olan Walter Leaf, kentin adının Lampsakos olmadığından ve Yunan egemenliğinden önce “Pitiyara - Pityura - Pityousa (Πιτσοῦσ(σ)α)” olarak bilindiğinden bahsetmiştir. (Troy, p185): “*Listemizdeki bir sonraki isim olan Pityeia hakkında Strabon şöyle konuşmaktadır: ‘Pityeia, Pityus'ta, Parion topraklarında, çam ağacı şeklindeki bir tepenin altında yer alır. Parion ve Priapus arasında, Linon yönünde uzanır, deniz kıyısında en iyisi olan Linus horozlarının bulunduğu bir yerdir.’*”

Walter Leaf konu ile ilgili ayrıca şu bilgileri vermektedir (Troy, p187); “*Lampsacus'un eski adı Pityeia ya da diğer yazılışıyla Pitya'dır. Bazıları Phrixus'un hazinesini burada sakladığını ve kentin adını hazineden aldığını söyler, çünkü Trakya dilinde hazine anlamına gelen kelime 'pitye'dir.*”

3.4.2. Kent Tarihçesi

Strabon, (XIII, I, 19) Lampsakos kentinin MÖ 7. yüzyıl başlarında Miletoslular tarafından kurulduğunu belirtirken, Buruldağ'ın tezinde bahsettiğine göre, Eusebios kuruluş için MÖ 654-53 tarihini vermiştir (Buruldağ, 2017b: 14). Kent, Batı Anadolu'nun diğer kentleriyle birlikte MÖ 6. yüzyılın ortalarında Lidya Krallığı'nın egemenliği altındadır. Daha sonrasında Lidya Krallığı, Pers egemenliği altına girmiş ve Lampsakos kenti Daskyleion satraplığına bağlanmış ve Pers yanlısı tiranlar tarafından yönetilmiştir (Buruldağ, 2017b: 77).

Kent, İskitlere karşı MÖ 513 yılında gerçekleştirdiği sefer dönüşünde Pers Kralı Darius tarafından Hippoklos isminde bir tyranın yönetimine bırakılmıştır. Atinalı tarihçi Thukydides tarafından yazılan *Peloponnessos Savaşları* adlı eserde anlatıldığına göre; Atinalı tiran Hippias'ın, aleyhinde çıkacak bir ayaklanmadan kurtulabilmek için kızı Archidike'yi Lampsakoslu tiran Hippoklos'un himayesine vermiştir (Thuk., LIX)¹³. MÖ 510 yılında Atinalı tiran Hippias Atina'dan kovulduğunda Lampsakos'a sığınmıştır. Oradan Pers Kralı Darius'un yanına gitmiştir.

Atinalı Miltiades MÖ 560'ta Lampsakos kentine saldırıda bulunur ancak Miltiades Lampsakoslular tarafından yakalanarak tutsak edilir (Ertoyl, 2018: 5). Lidya kralı Kroisos ile yakın ilişkileri nedeniyle Miltiades'in tutsak edildiği haberini alan Kroisos, Lampsakosluları tehdit ederek Mitrades'in serbest bırakılmasını sağlar (Ertoyl, 2018: 5).

Tarihsel sürecin devamında kent, Ionia isyanı sırasında Lampsakos'a sığınmış olan Atinalı Tiran Hippias'a bağışlanmış ve daha sonra da Perslere verilmiştir. Pers Kralı Kserkses, MÖ 464 yılında Themistokles'i üzüm bağlarını genişletmesi için tiran olarak atamıştır.

¹³ (Thuk., LIX): “...Atinalı olmasına karşın kızı Arkhedike'yi Lampsakoslu bir adama, Lampsakos tiranı Hyppoklos'un oğlu Aeantides ile evlendirdi. Aeantides Pers Kralı Dareios ile iyi geçinmekteydi. Lampaskos'ta Arkhedike'nin mezarında şöyle bir yazı bugün de görülebilmektedir: 'Buradaki toz zamanın en cesur insanlarından Hippias'ın kızı Arkhedike'ti örtmektedir. Bu tiranın kızı, kardeşi ve karısı olmasına karşın hiçbir zaman kibirlice davranmadı'...”

Lampsakos'un bu döneme ait sikkelerindeki asma ve şarap tasvirleri bu bilgiyi doğrulamaktadır (Aksoy, 2020: 1887).

Lampsakos kenti Pers hakimiyetinden sonra, Attika-Delos Deniz Birliğine katılmış ve vergi ödemiştir. MÖ 411'de ise birlikten ayrılmıştır. Pelelonnessos Savaşı sırasında Lampsakos, Pers yanlısı bir politika izleyerek Spartalılar'ın yanında yer almış, fakat başarısız olmuş Atinalı Strombikhides tarafından ele geçirilmiştir (Ertoý, 2018: 98).

Lampsakos, Persler ve Atina arasında yapılan Antalkidas Barışı'ndan Atinalı Khares'in MÖ 356'da kenti ele geçirişine kadar Pers yönetimi altında kalmıştır. Kent sonrasında tekrar Perslerin hakimiyetine geçmiştir. Antik çağ yazarı Ksenophon *Anabasis* adlı eserinde (VIII. 7,8,1- 7,8,3- 7,8,5), MÖ 399'da dönüş yolunda Propontis üzerinden Lampsakos'a vardığından bahseder. Burada Lampsakos halkı Ksenophon'a hediyeler vermiştir. Ksenophon ayrıca kahin tanrı Apollon'a kurbanlar sunmuştur.

Makedonya kralı III. Aleksandros'un bölgedeki icraatları konusunda, MÖ. 334 yılında kentin yakınlarından geçerek Abydos'tan Granikos (Kocaba Deresi) Çayı'na doğru yola çıkmasından başka kesin bilginiz yoktur.

Lampsakos, MÖ 188 yılında Roma ve Seleukos Krallığı arasında imzalanan Apameia Antlaşması'nın şartları gereğince bağımsız bir kent statüsüne yükseltilmiştir. MÖ 302 yılında kent sakinlerinin isteğiyle Büyük İskender'in kumandalarından olan Lysimachos'un yönetimi altına girmiş, ardından Lysimachos ölünce MÖ 281 yılında Seleukos Krallığı'nın, MÖ 227 yılında ise Pergamon Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir.

MÖ 197-196 yıllarında Lampsakoslular, Roma'ya bir elçi göndererek III. Antrokhos'un oluşturduğu tehdit karşısında yardım talebinde bulunmuşlardır. MÖ 188'de Apameia Barışı'nın tesis edilmesinin ardından Lampsakos, Pergamon Krallığı içinde özerkliğini korumuştur (Buruldağ, 2017a: 78).

Kent, Pergamon Kralı III. Attalos'un MÖ 133'te ölümünün ardından Roma egemenliğine girmiş ve MÖ 129'da kurulan Asia eyaletine dahil edilmiştir. Mithridates Savaşları (MÖ 80-79) sırasında kent Pontus Kralı VI. Mithridates tarafından işgal edilmiştir. Roma döneminde MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Lampsakos'un adı Colonia Gemella/Gemina/Genetiva Iulia Lampsacena olarak değiştirilmiştir (Buruldağ, 2020: 16).

Lampsakos'tan gelen bazı Roma sikkelerinin ön yüzündeki 'C G I L' lejantı, yeni koloninin adı hakkında ana bilgi kaynağıdır (Buruldağ, 2017a: 22). Fakat kente verilen bu statü uzun sürmez. Augustus döneminde Lampsakos, eski siyasi yapısına geri döner.

Sahip olduğu stratejik konum nedeniyle sürekli güç mücadelelerine sahne olan ve egemenlik değişimleriyle karşılaşan kent, 1395 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilerek Türk egemenliğine girmiştir (Buruldağ, 2017a: 23).

3.5.PARION ANTİK KENTİ

Parion, Troas bölgesinin kıyı kentlerinden biridir (Levha 6). Günümüzde Çanakkale ilinin, Biga ilçesinde, Kemer Köyü'nde yer almaktadır. Antikçağda Propontis bölgesinin önemli kentlerinden biri olmuştur. Antikçağ'ın değerli mermer ocaklarından biri olan Prokonnesos'a (Marmara Adası) çok yakın bir alanda yer alması, mermere ulaşmada kente büyük kolaylık sağlamıştır.

Konumuna bakıldığında kent, denize dökülen bir akarsu yakınında ve yarımada üzerinde bulunmaktadır. Yüksek burunlu bir yerdedir ve verimli topraklara sahiptir. Bir ticaret merkezi olarak 80 gemiden fazlasını alabilecek elverişli limana sahip olma özelliğini taşımasından kaynaklı, Bizans Dönemi'nin sonlarına kadar önemini koruyan tipik bir koloni kenti olmuştur. Bu liman günümüzde Bodrum Burnu olarak adlandırılan yerin batısında yer almaktadır. Parion'un sahip olduğu coğrafi ve stratejik konumu ile, çağlar boyunca bölgedeki egemen güçlerin sahip olmak istedikleri bir kent olması, savunma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Kent, 7,5 km. uzunluğunda oldukça görkemli sur duvarları ile korunmaya çalışılmıştır (Keleş, 2020: 53).

Kasapoğlu ve Başarın'ın belirttiğine göre, Parion farklı bölgelerde gösterilmiştir. Örneğin kenti Strabon, Troas'ta, Claudius Ptolemaios Mysia'da, Pseudo-Scyclax Phrygia'da kabul etmiştir (Kasapoğlu ve Başaran, 2021: 246).

Parion ismi ilk kez Herodotos tarafından MÖ. 430-425 yıllarında yazıldığı kabul edilen *Historiai* adlı eserde geçmektedir (Hdt. IV, 139). Ayrıca Ksenophon (*Hellenica*) ve Strabon da kent hakkında çeşitli bilgiler sunmaktadır (Ksenophon, *Hellenica*, I, I, 13; Strabon, XIII, I, 15).

3.5.1. Kuruluş Mitosu

Parion antik kentinin ismi üzerinde farklı yorumlar vardır. Sikkelerindeki “ΠΑΡΙ”¹⁴ yazısından hareketle kente Parion denilmiştir. Paroslular veya Priamos'un oğlu Paris'in burada yaşamış olmasından dolayı kentin Parion olarak adlandırıldığı da ileri sürülen görüşler arasındadır (Durdağı,2004: 17).

Kentin adının kökeniyle ilgili en yaygın görüş, adın Erythrai'li göçmenler Iason ve Demetria'nın oğlu olan Parius'tan geldiği yönündedir. Ahmet Bilge Umar ise, bu adın zamanında Troia kralı olan Priamos'un küçük oğlu Paris'ten dolayı verildiğinden ve Paris'in eğitim gördüğü yer olduğu için kente Paris'in kenti anlamına gelen “Parion” denildiğinden bahsetmektedir.

Günümüze kadar yapılan arkeolojik araştırmalarda Parion'un kuruluşu ve kolonizasyonu hakkında antik kaynakların verdikleri bilgileri doğrulayacak verilere ulaşılamamıştır. Ancak yapılan topografik incelemeler sonucunda, kentin kuruluşuna MÖ 8. yüzyılın sonlarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Olshausen, 1996: 1113). Bu tarihi Eusebius'un verdiği bilgi desteklemektedir. Nitekim Eusebius'a göre Parion MÖ 709 yılında kurulmuştur.

3.5.2. Kent Tarihçesi

Parion antik kenti hakkında yapılan bir çalışmada bahsedildiğine göre (Yılmaz; Acar, 2018: 1405), Parion'un ismini Paros'tan aldığına dikkat çeken Frisch, kenti Parosluların kurmuş olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca kenti Thasos Adası'ndan gelenlerin kurduğuna dair görüşlerin varlığından bahsedilmektedir.

Parion'un kuruluşu konusunda isimleri ön plana çıkan üç kent vardır. Bunlar Erythraelılar, Miletoslular ve Parialılar'dır (Strabon XIII, 14; Paus. 9, 27, 1).

Kent MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru İonia'dan gelen Miletoslular, Erythraeililer veya Paros adasından gelen göçmenlerce kolonize edilmiştir. Adını Paroslulardan aldığı ileri sürülen kent MÖ 5. yüzyılın başlarında İran yanlısı Heraophantos'un yönetimi altındadır (Sevin, 2001: 61).

¹⁴ Kentin adının sikkeler üzerine yansımaları için bkz. Levha 14

Büyük İskender'in MÖ 334 yılında Granikoss savaşı zaferi ile birlikte Parion ve çevresi Makedonya Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Bu egemenlik İskender'in ölümüne kadar devam etmiştir (Körpe, 2011: 95-108). Kent, MÖ 241'den sonra Pergamon Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Pergamon Krallığı'nın III. Attalos'un vasiyeti ile MÖ 133 yılında Roma'nın yönetimine geçmesiyle birlikte kent Roma hakimiyetine geçmiştir (Yılmaz, 2019: 9).

Parion'un stratejik öneminin anlaşılması Roma Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru gerçekleşmiştir (Oyarçin, 2019: 451). Roma idaresi bölgeyi daha etkili bir biçimde "Romalılaştırabilmek" adına koloniler kurmuş, Parion'u da bir Roma kolonisi haline getirmiştir. Iulius Caesar Dönemi'nde Parion'a CGIP (Colonia Gemella Iulia Pariana) koloni statüsü verilmiştir (Levha 14). Hadrianus döneminde ise kent yeniden kurulmuştur. Kentin adına Hadrianus'un adı eklenmiştir. Kent bu dönemde CGIHP (Colonia Gemella Iulia Hadriana Pariana) lejantlı sikkeler basılmıştır (Levha 15).

Oyarçin'in verdiği bilgiye göre Parion, Bizans Dönemi'nde önemli bir piskoposluk merkezi haline gelmiştir. İlk piskoposluk merkezi İmparator Diocletianus Dönemi'nde kurulmuştur. Trullan Sinodu'nun¹⁵ MS 692 yılındaki kayıtlarına göre Parion, Hellespontos Bölgesi'ndeki 17 piskoposluk merkezinden biri olmuştur. İmparator Constantine Porphyrogenetos zamanında başpiskoposluk merkezi haline gelmiş ve kentte büyük bir kilise yapılmıştır (Yılmaz, 2019: 11; Durdağı, 2004: 18). Kent, MS 9. yüzyılın sonuna kadar başpiskoposluk merkezi olma özelliğini korumuş ve önemini MS 13. yüzyılın sonuna kadar sürdürmüştür (Oyarçin, 2019: 452). Yapılan incelemeler, Orta ve Geç Bizans sikkelerinin Parion'un Bizans tarihi hakkında önemli bilgiler verdiğini ortaya koymaktadır. Oyarçin'in sikkelerden¹⁶ ulaştığı sonuçlara göre, Bizans'ın geçirdiği Karanlık Çağ boyunca kentte sikke basım sayısı azalmıştır. Sikkeler üzerinden MS 9. ile 11. yüzyıllar arasındaki barış döneminin etkisini de görmek mümkündür. Sikkeler MS 11. yüzyıldan itibaren ekonominin gerilediğine dair izleri ortaya çıkarmıştır (Oyarçin, 2019: 455). Ayrıca sikkeler, kentte MS 14. yüzyılın ortasına kadar yerleşimin olduğunu ve limanın önemini koruduğunu göstermektedir (Avram, 2004: 991).

¹⁵ Konu ile ilgili bkz. Türker, 2019: 516.

¹⁶ Parion sikkeleri kataloglarda Mysia bölgesi içinde yer alır.

3.6. PRIAPOS ANTİK KENTİ

Priapos antik kenti, günümüzde Çanakkale ilinin Biga ilçesinde, Karabiga olarak adlandırılan yerde bulunmaktadır (Levha 5). Kent, sahilde Kale Burnu olarak isimlendirilen burun üzerinde kurulmuştur (Durdağı, 2004: 43). Bölge antikçağ coğrafyasında Mysia sınırları içinde yer alır (Nemutlu; Doğan, 2020: 351). Strabon'un (XIII, I, 11) belirttiğine göre Granikos Nehri, Adresteia Ovası'ndan geçerek Aisepos ve Priapos kentleri arasında akmaktadır.

Konumu itibariyle Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) girişini kontrol etmesi ve Propontis'in batısına hakim olması, kentin çeşitli devletler tarafından tarih boyunca ele geçirilmesine yol açmıştır.

Kentin kimler tarafından kurulduğu hakkındaki en doğru bilgiyi Strabon'dan almaktayız. *Geographika*'ya göre (XIII, I, 12), “*Priapus denize kıyısı olan bir kenttir ve aynı zamanda bir limandır. Bazıları onun, Abydus ve Prokonnesos'u da kolonileştiren Miletoslular tarafından, diğerleri de Kyzikoslular tarafından kurulduğunu söyler. Kent adını orada kutsanan Priapos'tan almıştır.*”

3.6.1. Kuruluş Mitosu

Priapos'un adının, kentte tapınılan Priapus'tan aldığı bilinmektedir. Mitosa göre Priapus, Lampsakos kentinin tanrısıdır. Priapus, insanları kötülükten koruyan, bolluk ve bereket getiren, zevk ve sefaya olan düşkünlüğüyle bilinen bir tanrıdır. Bu nedenle zaman zaman Dionysos ile özdeşleştirilmiştir. Çiftçilik ile çiftlik hayvanlarının ve meyve bahçelerinin koruyucusudur. Toplumun kimi kesimi için eğlence sebebi olmuşken, kırsal kesim için bahçelerini koruyan tanrı sayılmıştır. Aynı zamanda Priapus yerli bir Anadolu tanrısı olup Yunan mitolojisinde bereket tanrısı olarak yer almıştır (Güner, 2019: 159). Geneldwe şarap tanrısı Dionysos ile aşk tanrıçası Aphrodite'nin oğlu olduğu ileri sürülür (Paus. IX 31, 2). Ancak bazı kaynaklara göre babası Zeus, annesi Aphrodite, bazı kaynaklara göre ise annesi Nypha, babası da Hermes'tir (Hygin. Fab. 160).

Yani kaynaklar annesi olarak Aphrodite'yi ve Perkote'yi; babası olarak da Zeus, Hermes ve Dionysos'tan başka Adonis'i göstermiştir (Boyana, 2004: 34). Priapus'tan Romalı ozan

Ovidius, bahçelerin şanı ve koruyucusu olarak bahsetmektedir (Fasti, I, 415). Lampsakoslular Priapus'un yetiştiği kent olan Lampsakos'un kurucusu olduğuna inanmışlardır.

Priapus'un doğumu hakkında farklı efsaneler vardır (Erhat, 2007: 254.a). Bilinen en eski efsaneye göre; Aphrodite ve Dionysos'un beraberliğinden doğmuştur. Kıskançlıkları ve hasetlikleri ile bilinen Tanrıça Hera, çocuğu lanetlemiş ve onu çirkinleştirmiştir. Kusurlu şeklinden ötürü Aphrodite bebeğinden utanmış ve onu Lampsakos kentinin dağlarına göndermiştir. Priapus burada çobanlar tarafından bereketin habercisi olduğuna inanılarak büyütülmüştür.

Bir başka mitsel anlatıya göre ise güzelliğin tanrıçası Aphrodite tanrıların en yücesi Zeus'u öylesine büyülemiş ki Tanrı Zeus ondan etkilenecek onunla birlikte olmuştur. Yine aynı şekilde tanrıça Hera yaşanan bu durumdan haberdar olduktan sonra Priapus'un kocaman bir cinsel organla sakat doğmasına sebep olmuştur. Tanrıça Aphrodite oğlunun sahip olduğu bu durumdan utandığından çocuğunu kırlara bırakıp gitmiştir. Bu nedenle Priapus'un tasvirlerinde, çoğunlukla giysisini kıvrım kıvrım yukarı kaldırmış ve cinsel organını absürd bir şekilde ortaya çıkaracak şekilde arkasına yaslanmış olarak görürüz (Levha 28).

3.6.2. Kent Tarihçesi

Priapos kenti, Grek kolonizasyonu sırasında kurulan koloni kentleri ile benzerlik taşımaktadır. Tıpkı batısında bulunan Parion gibi kent, denize doğru uzanan bir yer üzerinde bulunan bir liman kentidir. Ancak Parion kadar başarılı bir liman haline gelememiştir.

Kent, Attika Delos Deniz Birliğinin ilk üyelerindendir. Bu birliğe, MÖ 454-428 yılları arasında 0,07-0,08 Talanton kadar, düşük ama sürekli olarak vergi vermiştir (Arıcantürk, 2022: 271).

Priapos önce Lidyalıların sonra da Perslerin egemenliği altına girmiştir. Büyük İskender'in ordusu MÖ 334 yılında bu kentin sınırları içindeki Granikos Çayı kıyısında yaptığı bir savaşta büyük bir Pers ordusunu yenerek Priapos'u ve bölgedeki diğer kentleri kurtarmıştır. Klasik ve Hellenistik Dönemde birçok kez el değiştiren Priapos en son Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile Roma yönetimine girmiştir (Yılmaz, 2019: 11; Nemutlu ve Doğan, 2020: 351). Bizans döneminde Pegae olarak bilinen kent, stratejik konumu nedeniyle büyük önem kazanmıştır.

Priapos'un Bizans dönemindeki tarihine ilişkin kaynaklarda fazla ayrıntı verilmemektedir. Geç Bizans Döneminde kent, Bizans, Venedik, Ceneviz ve Türkler arasında sık sık el değiştirmiştir. Kent bu güç savaşları sırasında yanmış ve boşaltılmıştır. Yerli halk, Biga kentine yerleşmiştir. Çıkan bu yangınlardan arta kalan yakılmış duvarlar ve yapılar nedeniyle kentin bulunduğu alan "Kara Biga" olarak anılmıştır (Nemutlu; Doğan, 2020: 351).

3.7.ZELEİA ANTİK KENTİ

Günümüzde Sarıköy'ün bulunduğu alanda bulunan kent, Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı) doğuya doğru giden yol üzerinde yer alır. Kuzeybatısı'nda Aisepos nehri bulunmaktadır. Antik çağ yazarı Strabon (XIII, I,10), Zeleia antik kenti'nin, *"İda Dağı'nın en uç tepesinde, Kyzikos'tan 190 stadia ve Aesepus'un döküldüğü denizin en yakın kısmından yaklaşık 80 stadia uzaklıkta"* yer aldığından söz etmektedir.

Zeleia tarih öncesi dönemlerde önemli bir yerleşim yeri olmasına rağmen, toprakları zaman içerisinde harabeye dönüşüp unutulmuştur. Adının tarih sayfalarında geçmesinin tek nedeni MÖ 334 yılındaki Granikos Savaşı öncesinde Pers ordusunun toplanma noktası olmasıdır. Kentle alakalı bilgiler genellikle oldukça az olup bilgilerin çoğu da antik kaynaklardan öğrenilmektedir.

Zeleia ismi ilk defa Homeros'un *İliada* destanında geçer. Şair, Aesepos kıyısında, Zeleia civarında Lykialıların yaşamakta olduğunu bildirmektedir (Körpe, 2019: 120). Homeros (İliada II.824), ayrıca Zeleia'yı İda Dağı'nın her iki yönden en uçtaki etekleri olarak betimlemiştir (İliada, II, 828-831, 835-839, 840-843).

Strabon ise antik kentten şöyle bahseder (XIII, I, 5): *"Propontis'ten başlamak üzere Zeleia ile Lekton arasında, önce Abydos'daki geçitlere kadar olan ve sonra Propontis'in dışında Lekton'da kadar uzanan kısımlar yer alır"*. Ayrıca Strabon (XIII, I, 13), Zeleia yakınlarında bir Apollon tapınağı ve kehanet merkezi olduğundan da söz etmiştir.

Reyhan Körpe'nin belirttiğine göre, Sarıköy'de 19. yüzyılın sonlarında Alman arkeolog Gerhard Lolling tarafından bir yazıt bulunmuştur (Körpe, 2019; 120-121). Gerhard Lolling, bu yazıttan hareketle Zeleia antik kentini Sarıköy kasabası yakınlarındaki Üvecik tepesine konumlandırmıştır. Ardından Kyzikos ve civarlarında çalışmalar yapan Hasluck ile Troas kentleri üzerine araştırmalar yapan W. Leaf de Gerhard Lolling'in bu fikriyle hemfikir

olmuşlardır. Fakat bu düşünce Reyhan Körpe ve çalışma arkadaşlarının yapmış oldukları yüzey araştırmaları ile çürütülmüştür. Çünkü Üvecik Tepe'deki bulunan yerleşimden arkeolojik bir kanıt bulunmamakla beraber burasının hem küçük, hem de daha kısa bir zaman aralığında kullanıldığı tespit edilmiştir (Körpe, 2019: 116).

3.7.1. Kuruluş Mitosu

Zeieia kenti ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlı olsa da kent hakkında bir kuruluş miti bulunmaktadır. Azra Erhat'ın *Mitoloji Sözlüğü* adlı kitabında, Karkabos isimli bir kent kurucusundan bahsedilmektedir. Karkabos/Kerkaphos, Kuzey Yunanistan'da Trakya ve Makedonya bölgelerinde hüküm süren Triopas'ın oğludur. Kerkaphos Helios'un torunu olup, Troia savaşında Troialılardan yana çarpışan Pandaros'un atasıdır. Triopas öyle zalim bir zorbadır ki, oğlu Karkabos yurdunu kurtarmak için babasını öldürmek zorunda kalmış, sonra da suçundan arınmak için kral Tros'un yanına, Troas bölgesine sığınmıştır. Troia kralları ona toprak vermiş, o da Zeieia adlı bir kent kurmuş (Erdek'in güneyinde, bugünkü Sarıköy?) ve oraya yerleşmiştir (Erhat, 2007: 168).

3.7.2. Kent Tarihçesi

Zeieia kentinin bir Hellen kolonisi olduğuna dair bilgi olmamakla beraber zamanla Hellenleşmiş olabileceği ileri sürülmektedir (Erpehlivan 2019: 41; Avram, 2004: 995). MÖ 5. yüzyılda Attika-Delos Deniz Birliği üyesi olan kent, MÖ 400-300 tarihleri arasında üzerinde Artemis başı olan bronz sikkeler basmıştır (Körpe, 2019: 120; Bknz: SNG Deutschland, 1967, 503-504).

Kent, bölgedeki diğer kentler gibi Lydia ve Pers egemenlikleri altında yaşamıştır. Zeieia'nın Granikos Savaşı' sonrası tarihi hakkında çok az şey bilinmektedir.¹⁷ Kentin, geç antik çağda Got akınları yüzünden terk edilmiş olması muhtemeldir.

¹⁷ Büyük İskender önderliğindeki Makedon ordusu, Granikos Savaşında Pers İmparatorluğu ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Pers ordusunun Zeieia kentini savaştan önce karargah olarak kullanarak, burada savaş stratejilerini tartıştıkları bilinmektedir.

3.8.DASKLYEION ANTİK KENTİ

Mysia kentlerinden biri olan Daskyleion kenti, Balıkesir ilinin Bandırma ilçe sınırlarında yer alan Manyas Gölü kıyısındaki Hisartepe tepesi üzerinde konumlanmaktadır (Levha 2, Levha 3). Hekataios'un Ordysse Nehri olarak bahsettiği ve Ksenophon'un bol balıklı bir dere olarak tanımladığı Kara Dere (Tarsios/Enbeilos) Hisartepe'nin batı ve güney sınırını oluşturur (Sarıkaya, 2015: 48). Antik kaynaklarda Daskyleion satraplığından bahsedilirken bölge sıklıkla Hellespontus Phrygia'sı ya da Frigya olarak anılır (Sarıkaya, 2015: 40).

Bizanslı Stephanos, *Ethnica* adlı eserinde (D220.9), Daskyleion adını taşıyan beş farklı yerleşim yeri bulunduğundan bahsetmiştir. Bir başka antik çağ yazarı olan Strabon'un ifadelerine göre Daskyleion kenti Paradeisos (Παράδεισος) olarak bilinen bahçeleriyle ünlüdür ve Daskylitis Limne (Δασκυλίτις λίμνη) olarak bilinen bir gölün kenarında kurulmuştur. Bu bahçeler, dönemin soylularının yararlanması için inşa edilmiş ve çok sayıda eşsiz flora ve faunaya ev sahipliği yapmıştır. 'Paradeisos' terimi daha sonra Avrupa dillerinde 'cennet' kavramını ifade etmek için kullanılmıştır (Kocaman, 2015: 181).

3.8.1. Kuruluş Mitosu

Kentin adının, annesi bir saray entrikası sonucu Sardeis'ten Hellespontus Phrygiası'na kaçan ve daha sonra Daskylos'u doğuran Lidyalı bir soylu olan Daskylos'tan geldiği düşünülmektedir. Daskylos'un efsanesi, değişik biçimlerde anlatılmaktadır. Daskylos bölgeye ilk geldiği zaman yerleşim Strabon'un da bahsettiği gibi (XIII, I, 9) 'Aphneion' ya da 'Aphnitis Limne' olarak anılmıştır. Fakat Daskylos'tan sonra Daskyleion olarak anılmaya başlanmıştır (Bakır, 2003: 6). Kent adının etimolojisinin antik yazarlar tarafından anlatılan kral Daskylos'a kentin Daskylitis gölü kenarında kurulmuş olmasına dayandığına inanılmaktadır. Daskyleion şeklinde yazıldığı gibi, Daskylion formuyla da karşımıza çıkmaktadır (Sarıkaya, 2015: 44). Ad, Δασκυλ- /Daskyl köküne -ειον/eion ya da -ιον/ion diphtong'un eklenmesiyle türetilmiştir.

Eudaimon ve Arkadios, -ei diphtongon'dan dolayı -li hecesiyle yazarlar. Bizanslı Stephanos ve Strabon, kentin ismini Daskylitis Gölü'den aldığını eserlerinde belirtmektedir. Bizanslı Stephanos'a göre, tıpkı Kypros'tan 'Kyprites' etnik kimliği türetildiği gibi Daskylos kelime kökünden 'Daskylites' etnik kimliği türetilmiştir (Sarıkaya, 2015: 44).

Bizanslı Stephanos *Ethnica*'da şöyle bahseder (D220.9)¹⁸: “*Daskylion, Periaudus'un oğlu Daskylion'dan Ephesia'ya bağlı bir Karia kenti. Troyalılardan sonra kurulan ilk kenttir; İonia'nın üçüncüsüdür, diğerlerinden daha küçük olduğu için büyük kent olarak adlandırılır; Bithynia'nın dördüncüsü; Aeolid ve Phrygia'nın beşincisi'dir. Daskylia gölü aynı zamanda Daskylitis'tir, bu yüzden halkı da Daskylios'tur.*”

Strabon *Geographika*'sında ise konuyla ilgili olarak şöyle yazar (XII, VIII, 10) : “*...Dascilitis Gölü'nün üzerinde iki büyük göl daha vardır, bunlar Apolloniatis Gölü ve Miletopolitis Gölü'dür. Daskylitis gölünün yakınında Dascylium ve Miletopolitis Gölü'nün yakınında Miletopolis kentleri bulunmaktadır ve üçüncü gölün yakınına da “Rhyndacus üzerindeki Apollonia” denmektedir. Ancak şu anda bu yerlerin çoğu Kyziken'i'ye aittir...*”

Troia Savaşları'ndan önce Aphnitis ismiyle bilinen gölün çevresinde yaşayan yerli halk, gölden dolayı Aphne'ler olarak adlandırılmıştır. Bizanslı Stephanos, Aphnitis Gölü'nü Kyzikos civarındaki Artynia Gölü ile karıştırmıştır. Sevgi Sarıkaya'nın doktora tezinde verdiği bilgilerden ve Pilinius'un aktarımından Artynia'nın aslında Uluabat Gölü olduğu anlaşılmaktadır (Sarıkaya, 2015: 47).

Kent hakkında bilinen en yaygın efsane, kentin adını Gyges'in babası Daskylos'tan almış olmasıdır (Öncü, 2012; 47). Gyges, Heraklesoğulları'ndan Kandaules'in elinde bulunan Lydia krallığının yönetimini ele geçirerek, yönetimin Mermnad sülalesine geçmesini sağlamıştır. Daskylos ismi, antik kaynaklarda farklı kişilerle ilişkilendirilmiştir ve hikayesi oldukça karmaşıktır. Kaynaklarda bahsi geçen beş farklı Daskylos bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Mysia kralı Tantalos'un oğlu Daskylos'tur. Anthemoesia ile evliliğinden Lykos adında bir oğlu olmuştur. Mysia kralı Daskylos Herakles ile birlikte Phrygia; Bithynia ve Paphlagonia bölgelerini ele geçirmiştir. İkincisi ise, Karia'lı Periaudos'un oğlu Daskylos'tur. Ephesos sınırları içinde, Karia'da kurulan Daskyleion kentinin adını bu Daskylos'tan aldığı düşünülmektedir. Bir diğeri, Euippos'un oğlu Daskylos, dördüncüsü ise, Nakoleia kentine adını veren Nakos'un babası Daskylos'dur. Son Daskylos da Mermnades sülalesinden Lydia kralı Gyges'in dedesi I. Daskylos'tur.

¹⁸ <https://topostext.org/work/241> (Erişim tarihi: 12/11/2024)

Daskyleion adı, 'Daskylos'un Yeri' anlamına gelmektedir. Daskyleion kentinin kuruluş efsanesi Nikolaus Damascus tarafından ortaya konulmuştur. Damascus'a göre, Lydia kralı Ardys'in danışmanı olan Daskylos, kralın oğlu Sadyattes tarafından kıskançlık sonucu öldürülür (Demir, 2010: 232). Daskylos'un hamile eşi, Manyas Gölü kıyısındaki baba evine kaçır ve burada oğlu Daskylos'u doğurur. Yıllar sonra Daskylos büyümüş ve dedesinden sonra kral olmuştur. Bu süreçte kent Daskyleion olarak anılmaya başlanmıştır.

Kıtlık Lidya'yı vurduğu zaman, Kral Meles bir kahine danışınca, kahin ona Sadyattes Daskylos'u öldürdüğü için krallığın lanetlendiğini söyler ve bu lanetten kurtulmak için Meles'in üç yıl boyunca ülkesinden uzaklaşmasını, sonra Daskylos'un geri çağırılması gerektiğini belirtir. Fakat Daskylos Lidyalılara güven duymadığı için bu daveti reddeder ve Sinope'ye kaçır, orada Gyges adında bir oğlu olur. Sonrasında Lidya kralı Ardys, Daskylos'u evlat edinmek istemiştir ancak Daskylos bu teklifi yine reddetmiştir.

Lidya kralı olan Kanduales, Gyges'in dövüş yeteneklerinden ve görünüşünden oldukça etkilenmiş, bu yüzden onu kişisel muhafızı yapmıştır. Gyges saraydaki etkisini giderek artırmış ve kral ona güvenmeye başlamıştır. Fakat Kanduales zamanla Gyges'i bir tehdit olarak görmüştür. Ondan kurtulmak için Gyges'e tehlikeli görevler vermiş ama Gyges, bunların üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Muzaffer Demir (2010: 244,246), Gyges'in yönetimi ele geçirmesiyle ilgili Nikolaos'un verdiği bilgileri şöyle aktarmaktadır. Buna göre Gyges, Kanduales'in karısı Toudo'yu kendisine bir eş olarak getirmekle görevlendirilmiş, daha sonra ona aşık olmuş ve uygun olmayan davranışlarda bulunmuştur. Toudo durumu Sadyattes'e bildirmiş ve kral da Gyges'i idam ettirmeye karar vermiştir. Herodotos'un (Hdt. 1.8.1) anlatımına göre Kanduales, Gyges'i karısının güzelliğini gözetlemesi için zorlamıştır. Toudo, Gyges'in odadan çıktığını görünce, kocasının intikamını almak için Gyges'i, Kanduales'i öldürmeye yönlendirmiştir. Her iki anlatıdan da Gyges'in Kanduales'in öldürülmesinden sorumlu olduğu ve daha sonra Lidya tahtına çıktığı anlaşılmaktadır. Gyges büyükbabası Daskylos'un intikamını da bu şekilde almış olacaktır.

Daskyleion'un kuruluş efsanesi, kentin isminin kökeni ve kenti yöneten hanedan hakkında bilgi verse de efsanevi unsurları nedeniyle tarihi gerçeklerle örtüşmeyebilir. Bu konuda arkeolojik ve yazılı kaynaklar incelenerek Daskyleion'un gerçek kuruluşu ve kentteki siyasi

gelişmeler hakkında daha fazla bilgi edinilmelidir. Ayrıca, kimi araştırmacılar Daskyleion adının Yunanca değil Luvi dilinden geldiğini ve Yunan dilindeki Taskuili gibi bir adın bozulmasıyla ortaya çıkmış olabileceğini öne sürmektedir.¹⁹

3.8.2. Kent Tarihçesi

Daskyleion, farklı bir sosyo-kültürel yapıya sahip önemli bir yerleşimdir. Eskiçağ Anadolu'sunda sadece Hellespontus Phrygia'sını değil, Bithynia, Mysia, Kapadokya'yı, diğer bir deyişle Kuzeybatı Anadolu ile Batı Karadeniz ve Orta Anadolu bölgelerini yöneten Pers satraplığının merkezidir. Daskyleion'da Pre-Akhaimenid evre olarak değerlendirilen katmanlarda Phryg kültürüne dair önemli veriler tespit edilmiştir (Erpehlivan, 2019: 44; Kocaman, 2015: 182). MÖ 6. yüzyıla ait uzun bir Phrygce yazıt ve birçok Phryg karakteri taşıyan buluntu Daskyleion'un Phryglerin kuzeybatıdaki bilinen en uç yerleşmesi olduğuna işaret etmektedir. Daskyleion'daki ilk yerleşim yerlerinin MÖ 7. yüzyıla kadar gittiği düşünülmektedir.

Daskyleion, MÖ 547 yılında Lidya başkenti Sardes'in, Pers Kralı Kyros tarafından ele geçirilmesinden sonra Pers Satraplığı'nın merkezi haline gelmiştir. Kentte Satrap Pharnuchos yönetiminde Phrygia Hellespontus Satraplığı kurulmuştur (Bakır, 2003: 6).

Pers egemenliği süresince kent 200 yıl kadar önemini korumuştur. Bu süreçte Daskyleion'da Pers etkisi altında yeni kültürel ve sanatsal bir düşünce ortaya çıkmıştır. İonialı zanaatkarların yaptığı çalışmalar, kentte Pers ve Anadolu mimari biçimlerinin karışımından oluşan yapıların inşa edilmesine yol açmıştır. Daskyleion'da yaşayan Phrygler, Perslerle birlikte yaşamış ve Kybele kültünü sürdürmüşlerdir (Bakır, 2003: 7). Kentte bulunan Kybele tapınağı modeli bu durumu desteklemektedir. Ksenophon (Hell. IV. I. XV) ve Herodotos (III.120; 126) gibi antik çağ yazarları, Daskyleion'da Pers satraplarının 200 yılı aşkın bir süre boyunca çok sayıda saraylar ve güzel bahçeler inşa ettiklerini bildirmişlerdir. Daskyleion'da Kaan İren'in yaptığı kazılarda da kentin çok kültürlü yapısını kanıtlayan Phrygia, Lidya ve Hellen kökenli eserler bulunmuştur (İren, 2012: 1).

¹⁹ Bu konuda bkz. Robert, 2002: 212-213.

MÖ 395 yılında Spartalı komutan Agesilaos, Daskyleion kentini yıkmıştır. Yaşanan bu olaydan sonra, Pers Satrabı II. Pharnabazos saraylarının ve ünlü Paradeisos'un (etrafı çevrili park) yok olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Bereketli bitki örtüsü, barındırdığı av hayvanları ve balık türleriyle ünlü Paradeisos, şu anki Manyas Kuş Cenneti ile de benzerlikler taşımaktadır (Bakır, 2003: 10).

Kyros'un Sardeis'i MÖ 547 yılında ele geçireşinden, Büyük İskender'in Granikos'da, Sardeis Satrabı Siphidridates komutasındaki Pers ordusunu yendiği tarih olan 334 yılına kadar, Daskyleion Satraplar ile yönetilmiştir (Bakır, 1988: 78). Kentin Hellenistik dönem tarihçesi ile Kuzey Batı Anadolu'nun geneli ile benzerdir.

3.9.KYZİKOS ANTİK KENTİ

Propontis'in güney kıyısındaki kentlerden biri olan Kyzikos, Arktonnesos'un (Kapıdağ yarımadası) batı koyunda yer almaktadır (Erhat, 2007: 189). Kent antik Mysia bölgesinde yer alır (Levha 1). Kyzikos Propontis'in (Marmara Denizi) zengin ve önemli bir limanıdır (Sarıkaya, 2015: 64).

Günümüzde Balıkesir, Erdek ilçesi sınırları içindedir. Kentin yukarı taraflarına gidildiği zaman Dindymon adı verilen bir tepe vardır. Bu tepede Argonautlar tarafından kurulan tanrıların anası Dindymene'nin tapınağı bulunmaktadır.

Kyzikos'un bulunduğu Arktonnesos, Roma İmparatoru Augustus zamanında ada, Tiberius ve Caligula dönemlerinde ise yarım ada durumundadır (Motor, 2010;11). Antikçağ yazarları tarafından kaleme alınmış kaynaklarda, kentin üzerinde kurulduğu kara parçasının bir ada mı yoksa yarımada mı olduğu tartışma konusu olmuştur. Örneğin; Apollonios Rhodios Kapıdağ'dan bir ada olarak bahsetmiş, Strabon'da anakaraya bir köprü ile bağlı bir ada olduğunu belirtmiştir. Malalas *Chronographia* adlı eserinde Kapıdağın bir yarımada olduğunu, hatip Aristides ise hem ada hem de yarımada olduğunu ifade etmiştir (Öztürk, 1994:2). Konu ile ilgili ilk olarak MÖ 4. yüzyıl ortalarında Sikylos, buradan İsthmos (yarımada) diye bahsetmiştir (Motor, 2010; 11). Sonuç itibarıyla, tarih öncesi çağlarda bir ada olan kara parçasının, tarihi çağlarda bir yarımada haline dönüştüğü anlaşılmaktadır.²⁰

²⁰ Konuyla ilgili olarak bknz: Aydın, 2019: 4; Koçhan, 2014: 71.

Strabon'un *Geographica* adlı eserinde (XII, VII, 11) Kyzikos ve çevresinden şöyle bahsedilmektedir: “*Şimdi, Aisepos çayından Rhyndakos çayına ve Daskylitis gölüne kadar olan Kyzikos çevresindeki halklar çoğunlukla Dolionlar olarak adlandırılırken, bunlardan sonra Myrleialıların ülkesine kadar yaşayan halklar Mygdonlar olarak adlandırılır. Dascylitis Gölü'nün yukarısında iki göl daha vardır, büyük göller, yani Apolloniatis Gölü ve Miletopolitis Gölü. Dascylitis Gölü'nün yakınında Dascylum, Miletopolitis Gölü'nün yakınında Miletopolis ve üçüncü gölün yakınında da “Rhyndacus üzerindeki Apollonia” kenti bulunur. Ancak şu anda bu yerlerin çoğu Kyzikeni'ye aittir.*”²¹

Strabon'un (XII, VIII, 11) “*Kent, büyüklük, güzellik, hem barış hem de savaş zamanında yönetiminin mükemmelliği ile Asya'daki en başta gelen kentlerle yarışır durumdadır*” şeklindeki sözleri kentin ihtişamına dikkat çekmektedir.

Kyzikos, verimli toprakları ve avantajlı coğrafi özellikleri yanında aynı zamanda Kapıdağ Yarımadası ve çevresini birbirine bağlayan yol güzergahının çıkış noktasıdır. Kent, bulunduğu bölgenin stratejik konumu sayesinde kuruluşundan kısa süre sonra ticarete önem kazanmıştır. Ekonomik gücünün ardındaki sebep, kara ticareti yerine deniz ticaretini tercih etmesine bağlanabilir. Kentin ticari faaliyetleri, kıyı kentleriyle yaptığı zeytin, zeytinyağı ve şarap ticaretiyle daha da artmış, böylece ekonomik büyüme ve kalkınma gerçekleşmiştir. Bütün bunların sonucu Kyzikos antik çağda önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Strabon'a göre (XII, VIII, 11) Kyzikos'un çevresi yaklaşık 500 stadia kadardır. Yine Strabon'a göre kentin bir bölümü düz bir arazide, diğer bölümü ise “Arcton-oros” (Ayı Dağı) adlı bir dağın yakınındadır.

Kyzikos depremlerden zarar görmesi ve yıkılması nedeniyle zamanla ticaret merkezi olma önemini yitirmiştir. Önce Bizans kiliselerinin, Türkler'in fethinden sonra da Müslüman camilerinin ve Konstantinopolis'teki geniş askeri cephaneliğin yapımında kullanılmak üzere yapılmazemesi toplanan bir yer haline gelmiştir. Kentin sakinleri, Bandırma ve Erdek'in yanısıra bölgenin dört bir yanına dağılmıştır.

²¹ Kyzikene'nin kapsadığı alan için bkz. Erpehlivan, 2018: 18; Öztürk, 1994: 1.

3.9.1. Kuruluş Mitosu

Koloni olarak kurulan kentin ilk kuruluş tarihi MÖ 756, ikinci kez kuruluşu ise MÖ 679 olarak kabul edilmektedir (Murat, 2024: 74). Kimi antik yazarlar, kentin eski halkının Phryiglerle akraba bir Thrak boyu olan Dolionlar olduğunu söylerler. Mitolojik kaynaklar kentin, Argonautlar tarafından öldürülen Dolion Kralı Kyzikos tarafından kurulduğunu haber vermektedir (Arıcantürk, 2022: 201).

Kentin kuruluş öyküsü çeşitli yazarlarca değişik şekillerde anlatılmaktadır. Genel olarak bu anlatımların ortak noktası ise Kral Kyzikos'un yanlışlıkla öldürülmesi ve onun adına bir tümülüsün yapılmış olmasıdır (Koçhan, 2014: 72). Argonautlar tarafından yanlışlıkla öldürülen Dolion Kralı olan Kyzikos kurucu olarak kabul edilir. Rodoslu Apollonius *Argonautika* adlı eserinde, Kyzikos'ta meydana gelen, Argonotlar ile Dolionlar arasındaki talihsiz ve kazara çıkan savaşı anlatmaktadır.

Mitos şöyledir: Argonautlar Iason önderliğinde Efsanevi Altın Post'u bulmak amacıyla, Troia Savaşı'ndan yıllar önce Argo gemisiyle Kolkhis'e (şimdiki Abhazya) doğru denize açılmışlardır. Mürettebat arasında Herakles, Orpheus, Kastor, Peleus gibi ünlü mitolojik kahramanlar da vardır. (Acar, 2020: 357) Yaptıkları bu yolculukta kahramanların başlarına sayısız olay ve zorluklar gelir. Thrakia bölgesinden ayrıldıktan sonra esen rüzgar, 'Argo' isimli gemiyi Frigya kıyılarının yakınına sürükler. Geldikleri topraklarda uyum içinde iki ırk yaşamaktadır. Dolionlar topraktan doğma, insan gibi olmayan, altı kollu geniş omuzlu, barışçıl dost canlısı devlerdir. Yöneticileri ise henüz daha çok genç olan Kyzikos isimli erdemli bir kral ile Trakya Kralı Eusorus'un kızı Aenete'dir (Argonautika, I, 940-950).

Kral Kyzikos'a önceden bir kehanet açıklanmıştır. Bu kehanete göre ilahi bir kahraman grubu geldiği takdirde onları barışla karşılaması istenmiştir (Argonautika, I, 970). Bundan hareketle karısı doğum sancıları çekerken onu bırakmış ve batı kısmında sahile vuran Argo mürettebatını, ülkesinde sevgiyle ağırlamıştır. Görkemli bir şölenle sofraya kurulmuş, şenlikler başlatılmıştır. Sofrada Argo gemisindeki grup, kral Kyzikos'a yolculukları hakkında bilgi vermiştir.

Ertesi akşam, korkusuz kentten ayrılmıştır. Ancak, rüzgarın kendilerine karşı olduğunu fark etmemişler ve sonuç olarak tekrardan Dolion kıyılarına ulaşmışlardır. Adalılar da onların ülkelerine sık sık saldırıda bulunan Pelasgoslu korsanlar olduğunu sanarak üzerlerine

saldırmıştır. Mücadelede seslerini duyan Kral Kyzikos, halkının yardımına gitmiş fakat İeson tarafından yalnızlıkla öldürülmüştür. Gün ışıldar ışıldamaz, iki taraf yanlışlığı fark ettiklerinde, acı içinde duruma üzölmüşlerdir.

Daha sonra İason, Kral Kyzikos için bir cenaze töreni düzenler. Üç gün boyunca, Argonautlar ağıtlar yakıp, kralın onuruna spor yarışları düzenlerler. Karısı Kleite de kocasının ölümünün ardından dayanamayıp kendisini asmıştır. Su perilerinin, genç kızın ölümüne döktükleri gözyaşlarından “Kleite” denilen bir pınar oluşmuştur (Argonautika, I, 1060).

3.9.2. Kent Tarihçesi

Yukarıda mitosunda belirtildiğı gibi kentin tarihi Miletoslular tarafından kuruluşuyla başlar. Fakat literatürde tarihi konusunda farklı tarihler vardır. Nurettin Koçhan (Koçhan, 2014: 119) tarafından yazılan makalede yer alan bilgilere göre; araştırmacıların bir kısmı Kyzikos’un MÖ 756 da kurulduğunu belirtirken, diğeri bir kısmı ise MÖ 675 de kurulduğunu ileri sürölmüştür. Ertüzün, kentin MÖ 7. yüzyılda Miletos kolonisi olarak kurulduğunu belirtirken; E. Ruge ve A. Pekman, da buranın bir Milet kolonisi olduğunu belirtmekle yetinmiştir. M. Anabolu, VII. Türk Tarih Kongresi’nde kentin Miletos kolonisi olarak MÖ 756 ve 675 de olmak üzere iki defa kurulduğunu belirtir. Kuruluş tarihi, aslı MS 4. yüzyılda yazılmış, Eusebius’un *Chronicon* adlı eserinde ise MÖ 756 ve 679 olarak verilmektedir (Erpehlivan, 2018: 133). Dolayısıyla kentin tarihi Milet’ten gelen bir grup kolonistin bölgeye yerleşmesiyle başlamaktadır.

Son Lydia Kralı Kroisos zamanında krallığın sınırları oldukça genişlemiş olduğu için Kyzikos dahil bu bölgedeki kentler Lydia Kralı Kroisos’a vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Kent, MÖ 6. yüzyılın ortalarında ise Pers egemenliğı altına girmiştir. Lidya Krallığı’nın MÖ 546’da Persler tarafından yıkılmasıyla beraber, krallığın hüküm sürmekte olduğu topraklar Perslerin lehine el değıştirerek bölge iki farklı satraplığa ayrılmıştır. Kuzey satraplığının başkenti Daskyleion iken, Güney satraplığının başkenti ise Sardes olmuştur.

Kyzikos, Daskyleon’daki satraplığına bağlanmıştır. Aristagoras isimli bir tiranın idaresindedir (Arıkantürk, 2022: 201). Anadolu’da Pers egemenliğı iki yüz yıldan fazla (MÖ 545-334) sürmüştür (Kurt, 2018: 179). Kyzikos da bu dönemde Perslerin Daskyleion satraplığı altında önemli bir liman kenti haline gelmiştir. Antik kaynaklar MÖ 6. yüzyılın sonlarından itibaren Kyzikos ve Daskyleion arasındaki yakın ilişkilerden bahsetmektedir (Kurt, 2018: 179).

Kyzikos, Hellespontos bölgesinde önemli bir güççe sahiptir. Bu statüsünü de bölgedeki diğer güçlü kentlerle ittifaklar ve bağlantılar yaparak korumaya çalışmıştır. Dolayısıyla Herodotos'un (9, 114, 2), aktardığı Kserkses'in MÖ 480-479'daki Hellas seferine bölge kentlerinden biri olan Kyzikos'un da asker ve gemi desteği sağlamış olması muhtemeldir (Doğan, 2017; 5).

İonia Ayaklanması'na Kyzikos kenti de katılmış ancak ayaklanma başarısız olunca Daskyleon'a sığınıp bağımsızlığını kaybetmiştir. Ardından MÖ 478'de Attik-Delos Deniz Birliğine katılarak, birliğe 9 talent vergi vermeyi kabul etmiştir (Hasluck, 1910: 165). Kyzikos bu vergiyi kendi para birimi ile ödemiştir. Dönemin en tanınan parası Kyzikene adı verilen elektron staterlerdir. 1 Talanton 26 kg. gümüşe eşdeğer bir ölçüye sahiptir. Dolayısıyla verilen yüklü miktardaki bu vergi kentin zenginliğini göstermektedir (Arıcantürk, 2022: 201).

Peloponnesos Savaşı sürecinde bölgedeki Pers satrapları Sparta'ya yardım etmiştir. Böylece Kyzikos, Atina ve Sparta arasında sıkışıp kalmıştır. Kyzikos tiranı Timagoras, Atina'lı Alkibiades'in kente savaş ilan etmesine yol açacak şekilde Spartalılarla ittifak kurmuştur. Ancak, Kyzikos Atina'ya teslim olmak zorunda kalmıştır.

MÖ 387- 386 yılında Atina ile Persler arasında Antalkidas Barışı ya da Kral Barışı olarak adlandırılan bir antlaşma imzalanmış ve bu antlaşmayla Kyzikos tekrar Pers egemenliğine girmiştir. Fakat kent MÖ 364 yılında Perslere karşı tekrar direnmiştir (Kurt, 2018: 183). Büyük İskender'in Anadolu'ya gelmesinden (MÖ 334) itibaren kent bağımsızlığını tekrardan eline almıştır.

Kent Hellenistik Dönem'de çok fazla el değiştirmiş olsa da, yöneticilerin doğru politikaları sayesinde yarı bağımsız olarak varlığını sürdürmüştür. Hasluck, I. Attalos'un Kyzikoslu Apollonis ile evlenmesiyle Kyzikos ve Pergamon arasındaki ilişkinin güçlenerek devam ettiğinden bahsetmektedir (Hasluck, 1910: 175).

Kyzikos kenti, Roma döneminde önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. MS 297 yılında Diocletianus tarafından oluşturulan Hellespontos Eyaleti'nin merkezi haline gelmiştir. Ardından kent, MS 6. yüzyıldaki depremler ve Byzantion'un yükselişiyle birlikte önemini yitirmiş ve bölge sakinleri burayı terk etmiştir (Koçhan, 2014: 75).

3.10. PROKONNESOS ANTİK KENTİ

Günümüzde Marmara Adası olarak bilinen Prokonnesos, Propontis'in güney kıyılarındaki Kyzikos ve Priapos kentlerinin arasında yer alır. Arıcantürk'ün de belirttiği gibi, "Prokonnesos, günümüzde Kapıdağ olarak adlandırılan Arktonnesos yarımadasının kuzeybatısında yer alan adalar topluluğunun en büyük adası olma" özelliğine sahiptir (Arıcantürk, 2022: 275). Yarımada'nın doğu-batı yönündeki uzunluğu 18 km. ve kuzey-güney yönündeki en geniş kesimi de 10 km.dir (Kabaş, 1989: 14).

Prokonnesos, antik çağlardan günümüze kadar mermer yataklarına sahip olmasından dolayı dikkat çeken bir yer olmuştur. Kentle ilgili olarak Strabon²² şu bilgileri vermektedir (XIII, I, 16); "*Parion'dan Priapus'a kıyıda seyahat ederken, eski ve hem de yeni Prokonnesos'la karşılaşırız. Dünyanın bu kısmındaki kentlerdeki özellikle Kyzikos'daki güzel sanat eserlerinin çoğu bu mermerden yapılmıştır.*"

Kentteki mermer ocakları özellikle Roma İmparatorluğu tarafından çok aktif olarak çalıştırılmıştır. Taş ocakları imparatorluk tarafından işletilmiş ve çıkarılan mermerler Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına sevk edilmiştir. Maden ocakları ve devamlı olarak beyaz mermer üretiminde bulunmasıyla ünlü Prokonnesos adasının mermer işçiliğinde ve mermer ticaretinde oldukça etkili bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Prokonnesos, başkente olan stratejik yakınlığı nedeniyle Doğu Roma döneminde Konstantinopolis'ten Bizanslı aristokratların göçüne maruz kalmıştır. Bu göç, Prokonnesos'ta bir saray ve manastır inşa ettiren İmparator I. Justinianus gibi önde gelen şahsiyetler de dahil olmak üzere şehirde çok sayıda konutun inşa edilmesine yol açmıştır. Ayrıca Bizans döneminde, Prokonnesos mermer ocakları Konstantinopolis'in inşası için büyük önem taşımıştır. Prokonnesos mermeri, Ayasofya'nın inşasında da kullanılmıştır (Karagianni, 2011: 19).

²² Antik yazarın Prokonnesosla ilgili verdiği bir başka bilgi şöyledir (XII, 2,5) : '*Küçük adalar Asya ile Midilli arasındaki boğazda yaklaşık yirmi tane, Timosthenes'e göre ise kırk tanedir. Bunlara Hekatonnesi denir, Peloponnesos gibi bileşik bir isimdir, Myonnesos, Prokonnesos ve Halonnesos isimlerinde olduğu gibi bu tür bileşiklerde ikinci n harfi geleneksel olarak fazla olur ve sonuç olarak Hekatonnesi, Apollonnesi anlamına gelir, çünkü Apollon'a Hecatus denir. Çünkü bu kıyı boyunca, Tenedos'a kadar, Apollon çok onurlandırılır, Sminthian veya Grynian veya başka bir isimle anılır.*'

Başkenti Kyzikos olan Hellespontos Bölgesi'ne dahil olan ada açısından 6. yüzyılda Roma İmparatoru I. Justinianus dönemindeki gelişme, kentin içinde bulunduğu sosyo-kültürel ve aynı zamanda ekonomik kalkınma anlamında önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu süreçte artan imar çalışmalarının büyük ölçüde ihtiyaç duyduğu hammadde Marmara Adası'ndan temin edilmiştir. Beyaz mermerin heykelle lahitten mimari elemanlara kadar uzanan çeşitli kullanım olanakları nedeniyle de Prokonnesos mermeri büyük ilgi görmüştür.

Antik kaynaklarda adı geçen bu meşhur beyaz mermer çeşidinin Arkaik Dönem'de Artemis Tapınağı'nın kaplamasında kullanıldığı bilinmektedir (Bilir; Şahin, 2021: 365). Romalı mimar Virtuvius'tan öğrendiğimize göre (VIII, 10-11) Klasik Dönem'de MÖ 353 yılında ölen Karya satrabı Mausolos için eşi Artemisia tarafından Halikarnassos'ta (Bodrum) yapılmış bir yapı olan ve dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen Mausoleum'un duvarlarını süsleyen mermer plakalar Prokonessos'tan temin edilmiştir. (Kabaş, 1989: 15).

Mermer ocakları ve coğrafi konumu nedeniyle adanın stratejik önemine rağmen, kentin tarihine ilişkin araştırmalar sınırlı kalmıştır. Buna rağmen Prokonnesos mermerinin Arkaik Dönem'den başlayarak, Osmanlı Dönemi'ne değin yoğun bir biçimde geniş coğrafyalara dağıtım yapıldığı bilgisine net bir şekilde ulaşmaktayız (Bilir; Şahin, 2021: 368).

3.10.1. Kuruluş Mitosu

Prokonnesos (Marmara Adası) adının ilk olarak Antik Yunan döneminde "Elafonosos" olarak adlandırıldığını görmekteyiz. Bu ad Elafos'dan yani geyikten gelmektedir (Kabaş, 1989: 14). Elaphonnesus (Geyik Adası), adını yerel geyiklerden alan Neuris olarak da anılmaktadır. Özer Kabaş'ın verdiği bilgiye göre ise Prokonnessos adı, "Proks" (geyik türünden bir hayvan), "Prokhoi" (yerli kadın testisi) ve "Proiks" (çeyiz) gibi köklerden türemiştir.

Marmara Takımadaları'nda yerleşme tarihiyle ilgili ilk bilgiler, Amasyalı coğrafyacı Strabon'un *Geographika* ve Romalı tarihçi Plinius'un *Naturalis Historia* isimli eserlerinde yer almaktadır (Doğan, 2009; 63). Marmara Takımadaları'nın Antik Çağ'daki isimleri için ana kaynak olarak görülen Yaşlı Plinius'un verdiği bilgi şöyledir (V, 44, 1): "*Propontis adaları Kyzikos'tan önce gelen Elephonesos'tur ve buradan Kyzikos mermeri gelir; Neuris ve Prokonnesos adlarıyla da bilinir.*"

Yaşlı Plinus'un Prokonnesos'tan Elaphonnesos olarak bahsetmesi ve Strabon'un antik Prokonnesos 'tan söz etmesi birlikte düşünüldüğünde, Elaphonnesos'un aslında 'antik Prokonnesos' olduğu göstermektedir (Sivrioğlu, 2020: 12).

Başka bir efsaneye göre isminin kökeni, adadaki yerli bir kadından alınan ve bir kehaneti gerçekleştirmek üzere yerleşimcilere verilen Oinoche şeklindeki bir testiden türetilmiştir. Prokonnesos sikkelerine baktığımız zaman hem geyik hem de testi motiflerine rastlamaktayız; bu da bu iki efsaneyi doğrulamaktadır (Levha 16, Levha 17, Levha 18).

Kentin Prokis (mermer çeyiz) adını MÖ 6. yüzyılda aldığı belirtilmektedir (Kabaş, 1989: 14). Adanın bu ismi, sahip olduğu zengin mermer yataklarını simgelemektedir Adanın, günümüzde kullandığımız "Marmara Adası" ismini alması konusunda ise iki farklı kaynak vardır. Bunlardan ilki İlki, Bizans döneminde İtalyan gemiciler tarafından mermer anlamında kullanılan "Marmor" sözcüğünden geldiği şeklindedir (Konukcu, 2002: 38). Diğer kaynak ise 1244 yılında adaya sahip olan Giorgios Marmara'nın adıdır. 13. yüzyıl başlarında adaya Marmara denildiği, Haçlı seferleri yazarlarından Geoffroi de Villehardouin tarafından kaydedilmiştir (Kabaş, 1989: 14).

3.10.2. Kent Tarihçesi

Prokonnesos, Ionya'daki Miletos kentinin Yunan sakinleri tarafından MÖ 8. yüzyılın ortalarında kolonileştirilmiştir. Kentin kuruluşu MÖ 6. yüzyıla kadar indiği düşünülmektedir (Karagianni, 2011: 17).

MÖ 5. Yüzyılda Kyzikos ve Prokonnesos perselere karşı attika delos deniz birliğine üye olmuştur. 5. yüzyılın sonuna gelindiğinde bölgedeki askeri birlik dağılmış ve ardından Pers egemenliği giderek kuvvetlenmiştir. Bu dönemde istila dalgaları başlamış ve Prokonnessos Pers egemenliği altına girmiştir. Tarihsel kanıtlara göre Prokonnesos, MÖ 493 yılında Pers Kralı Darius'un hizmetinde olan Fenikelilerin bir filosu tarafından yakılmıştır. Prokonnesos'un MÖ 452 ve 450 yıllarında Atina vergi listelerinde, "Prokonnesioi" adıyla 3 Talantonluk katkı payıyla yer adlığı görülmektedir (Arıcantürk, 2022: 276). Kyzikos ve Byzantion ile Propontis ticaretini kontrol altına alan Prokonnesos, bu dönemde önemli merkezlerden biri olmuştur.

Prokonnesos, MÖ 410 yılında ise Atina'nın egemenliğine girmiştir (Karagianni, 2011: 17). MÖ 410'da Alkibiades komutasındaki Atina Donanması Kyzikos yakınındaki savaşa girmeden önce burada konaklamıştır. Yine MÖ 408 yılında Khalkedon'u (Kadıköy) kuşatmaya giden donanma konaklamak için bu adayı seçmiştir (Arıkantürk, 2022: 276).

Kentin en erken MÖ 133 yılında Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. Roma imparatorluğunun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma'nın hakimiyet alanında kalmıştır (Karagianni, 2011: 17). Romalılar döneminde Hristiyanlar için bir sürgün yeri olup birçok kez yağmalanmıştır. Bizans döneminde kente keşişler yerleşmiş, Adanın topraklarına katılmasının ardından 15. yüzyıldan itibaren adaya Türkler de yerleştirilmiştir (Ertosluk, 2009: 143).

3.11. MİLETOPOLİS ANTİK KENTİ

Kent günümüzde Bursa/Mustafakemalpaşa ilçesinin Melde Bayırı mevkinde yer almaktadır (Dedeoğlu, 1977: 13). Miletopolis'in kuzeyinde Rhyndakos Nehri (Koca Çay), güneyinde ikinci bir Rhyndakos Nehri (Kirmasti Çayı) ve doğusunda Rhyndakos üzerindeki Apollonia (Gölyazı) ile aynı isme sahip Apolloniatis Gölü (Uluabat Gölü) ve Mysia Olympos'u (Uludağ) yer alır. Güneydoğusunda Kelta Tepesi bulurken, batısında Tokmaklı Dağları, Makestos (Susurluk / Simav Çayı) ve Tarsios nehirlerinin oluşturduğu düzlük ve Daskylitis Gölü'nün doğusunda bulunan tepeler vardır (Güzelsoy, 2014: 5).

Uluabat kenarında yer aldığı belirtilen kentin, MS 301-331 yılları arasında buradaki göl sularının çekilmesiyle Melde Bayırı'ndan günümüz Lalaşahin Mahallesi'ne taşınmış olduğu belirtilmektedir (Çanga; Küçük; Akman, 2018: 196).

Strabon (XII, III, 22) Miletopolis kentinin, Apolloniatis ve Miletopolis göllerine kadar devam eden bir bölgede bulunduğundan şöyle bahseder: “*Daskylitis Gölü'nden doğup Mygdonia Ovası'ndan geçerek Rhyndakos'a dökülen Odrysses Nehri üzerindeki birçok köy Kyzikos sınırındadır. Dolionis ve Mygdonis'in yanı sıra Apolloniatis ve Miletopolis göllerine kadar uzanan topraklar da Kyzikoslulara aittir*”.

Antik çağ yazarları kentin Mysia sınırları içinde, Apolloniatis, Miltopolitis ve Daskylitis Gölleri yakınında bulunduğunu belirtmişlerdir (Güzelsoy, 2014: 6). Bu nedenle kentin tam olarak nerede bulunduğu konusu çok eski yıllardan beri tartışılan bir husustur. 20. yüzyılın

başlarına kadar da kentin tam yeri konusunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları devam etmiştir. Ayça Güzelsoy'un tezinde bahsetmiş olduğu üzere Hamilton, Miletopolis Gölü'nün Manyas Gölü olabileceğini iddia ederken, Munro bu görüşe katılmayarak Manyas Gölü'nün antik adının Daskylitis Gölü olduğunu belirtmektedir. Ramsay ise Miletopolis kentini Mihaliç (Karacabey), Makestos (Susurluk) ve Rhyndakos (Koca Çay) nehirlerinin birleştiği yere yerleştirirken; Hasluck kentin Mihaliç'te değil, Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa) yakınlarındaki Melde Bayırı'nda olabileceğini öne sürmüştür (Güzelsoy, 2014: 6).

Antik dönemde Miletopolis kenti stratejik konumu nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Hermos (Gediz) ve Kaikos (Bakırçay) vadilerini Konstantinopolis'e (İstanbul) bağlayan yol üzerinde bulunan kent, Pergamon gibi önemli antik kentlere de yakındır.

3.11.1. Kuruluş Mitosu

Kaynaklarda Miletopolis'in herhangi bir kuruluş mitosu bulunmamaktadır. Kente dair bilgi veren Apollodoros, Apollonius Rhodius ve Strabon gibi antik çağ yazarlarının eserlerinde verilen bilgilerdeki farklılıklar, bugüne kadar kentin kuruluşu ile ilgili çeşitli hikayelerin ortaya atılmasına neden olmuştur.

'Miletopolis' adı 'Miletos'u akla getirse de kentin Miletoslular tarafından kurulmuş olabileceğine yönelik kesin bir kanıt yoktur. Kaynaklarda Atinalılar veya Kyzikoslular tarafından kurulmuş olabileceğine dair işaretler vardır.

Hadrianus dönemi sikkeleri (Levha 19, Levha 20) üzerinde yer alan "Meiletos Ktistes" (Μεΐλητος κτίστης) şeklindeki ifade "Meiletos" adında mitolojik bir kahramanın kurucu olarak kabul edildiğini göstermektedir (Güzelsoy, 2014: 15).

Strabon (XIV, V, 29), Miletopolis'le alakalı ilk bilgilerin Apollodoros'tan gelmiş olduğunu belirtmiştir. Güzelsoy tezinde konuyla alakalı olarak, Miletopolis isminin Apollodoros'un eserlerinde geçmediğini, sadece kentin bulunduğu bölgede yaşayan Bebryk ve Mygdon gibi Trak kabilelerinden söz edildiğini belirtmektedir²³.

²³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Güzelsoy, 2014: 14.

Ayça Güzelsoy; Miletopolis kenti hakkında yapmış olduğu çalışmada; Damaskuslu (Şamlı) Nikolaos olarak bilinen tarihçinin, Miletopolis'in kurucusunun Lidya kralı Gyges'in damadı Miletos adında bir adam olduğunu ileri sürdüğünü aktarmaktadır. Elmar Schwertheim ise, yukarıda verilen bu bilgilere dayanarak Miletopolis kentinin kurucusunun Lidya hanedanından gelmiş olabileceğini ileri sürmüştür. Miletopolis kentinin Delos Konfederasyonu'na katılmamış olmasına rağmen Attika sikkelerini kullanmış olduğunu iddia eden Hasluck, Miletopolis'in kurucusunun Sardeis Kralı Melas'ın oğlu olan mitolojik bir kahraman olduğunu ileri sürer. Strabon'a göre de Skepsisli Demetrios Miletopolis halkını “barbarlar” olarak tanımlamıştır. Bu niteleme Miletopolis'in Attika kökenli olmadığını göstermektedir.

Miletopolis adı, Bizans döneminde Kirmasti (Kremastre) olarak bilinmektedir ve bu ismin kasabanın kadın yöneticisi olan Kirmastorya'dan geldiği düşünülmektedir (Çanga, Küçük, Akman, 2018: 196). Fakat Kirmasti Çayı'nın doğu yakasındaki Kirmasti Kasabası ile Miletopolis arasında bir ilişki olup olmadığı ise henüz bilinmemektedir (Uyar, 2019: 10). Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kasaba meclisi, Mustafa Kemal Atatürk'e atıfta bulunarak ilçenin adını Mustafakemalpaşa olarak değiştirmiştir (Çanga, Küçük, Akman, 2018: 196).

3.11.2. Kent Tarihçesi

Kentin kuruluşu kesin olmamakla birlikte MÖ 7. yüzyıla tarihlenmektedir. Kentin kurucuları olarak Strabon (XII, VIII, 10), Dolionlar ve Mygdonlardan bahsetse de kentin ne zaman ve kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.

Miletopolis kentinin varlığına dair ilk yazılı kaynak Attika Tribut listesi²⁴ olarak gösterilmektedir. Bu listelerden kentin MÖ 410-409 yılları arasında Atina tüccarları için önemli bir pazar olduğu anlaşılmaktadır (Şahin, 1994: 18).

Miletopolis, MÖ 5. yüzyılda Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olmuş ve bu birliğe vergi vermiştir. MÖ 4. yüzyıldan itibaren bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen Atina ile ilişkileri giderek artmıştır. Agesilaos'un MÖ 395 yılında gerçekleştirdiği Daskyleion seferinde Miletopolis'e yaptığı başarısız saldırının kentin bu süreçteki varlığı açısından önemli bir olay

²⁴ Atina Vergi listesi.

olduğu söylenebilir. Ayrıca Mustafa Şahin'in doktora tezinde belirttiği üzere, bu döneme ait festivallerin takvimleri de iki kent arasındaki ilişkilere dair önemli ipuçları sunmaktadır (Şahin, 1994: 19).

Miletopolis'in, Atina ile olan güçlü bağlarını kentin klasik dönemde basılan sikkeleri de kanıtlamaktadır. Zira Atina sikkelerinde olduğu gibi bu dönemde Miletopolis'in bastığı sikkeler üzerinde de ön yüzde Athena başı, arka yüzde ise baykuş bulunur. (Levha 21)

İlerleyen süreçte ise kent Pergamon Krallığına dâhil olur. Diadokhlar döneminde, sık sık el değiştirmiş ve halkın büyük bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. Kent MÖ 281'deki Kourupedion Savaşı'ndan sonra diğer tüm Anadolu kentleri gibi Seleukoslar'ın hakimiyetine girmiştir.

MÖ 2. yüzyılın ortasında kısa bir süre Bithynia Krallığı'nın egemenliği altında kalan kent, MÖ 1. yüzyılda ise Kyzikos hâkimiyetine geçmiştir. Romalı General Fimbria, MÖ 85 yılında Pontus kralı Mithradates'i Miletopolis yakınlarında yenilgiye uğratmıştır. Bununla birlikte kent MÖ 63 yılına kadar oldukça zor bir dönemden geçirmiştir. Pompeius'a ithaf edilen bir onur anıtının varlığı, Pompeius'un Mithradates'e karşı kazandığı zafer sonrası kenti ziyaret ettiğini ve zor yılların kent için sona erdiğini göstermektedir (Şahin, 1994: 20).

Miletopolis MS 1. yüzyılın ortasında zenginleşmiştir. Kent, MS 25 yılına kadar Civitas Libera et Feodarate statüsüne sahip olmuştur ve bu tarihten sonra Adramytteion Cenventusu'na katılmıştır (Şahin, 1994: 21). Bununla birlikte, MS 117 ve 123 yıllarında Kyzikos merkezli depremlerin sonrasında kentin büyük ölçüde zarar gördüğü bilinmektedir. Yaşanan depremlerden Hadrianus yaptığı geziler sırasında, Miletopolis'i ziyaret etmiş ve kutsal yerlerin imarına büyük katkılarda bulunmuştur (Türk, 2019: 85). Kentte Hadrianus'a büyük saygı gösterilmiş, adına bir tapınak inşa edilmiştir. Yaptığı yardımların onuruna sikke basılmıştır. Bu durumun, Hadrianus'un kente yaptığı katkılardan dolayı bir minnettarlık göstergesi olduğu düşünülmektedir.

Miletopolis kenti, MS 253-266 yılları arasında Gotlarla yapılan savaşlarda zayıflamış ve gerilemiştir. Bizans döneminde varlığını sürdüren kent, bir piskoposluk merkezi olmuş, Lopadion piskoposluk merkeziyle birleştirildikten sonra tarih sahnesinden silinmiş: “Dinde, ticarete ve politikada tam anlamıyla unutulmuşluğa terk edilmiştir” (Şahin, 1994: 21).

3.12. APOLLONIA KENTİ

Apollonia kenti, günümüzde Bursa'nın Nilüfer ilçesinde yer alan Uluabat Gölü'nün kıyısında bulunmaktadır. Bir ada ve yarımada üzerine kurulan kentin tamamı sur duvarlarıyla çevrili olup, kara ile bağlantı köprü yardımıyla sağlanmaktadır (Ercan, 2020: 4). Mysia ve Bithynia bölgeleri arasında sınırda konumlanmış olan kent, antik kaynaklarda da önemli bir yerleşim olarak geçmektedir (Tomay, 2015: 5). Apollonia antik kenti, tarihinin farklı dönemlerinde çeşitli isimlerle anılmış; coğrafi konumu, tarihsel süreçleri ve kültürel etkileşimleriyle öne çıkan bir yerleşim yeri olmuştur.

3.12.1. Kuruluş Mitosu

Apollonia adı, kentin ilk yerleşimciler tarafından tanrı Apollon'a atfedildiğini göstermektedir. Apollon, Yunan mitolojisinde Zeus ve Titanlardan Leto'nun oğludur. Homeros'un *İlyada*'sında Apollon'dan 'güzel saçlı Leto'dan doğmuş' olarak bahsedilir. Ayrıca Artemis'in ikiz kardeşi olduğu belirtilir. Apollon, *İlyada*'da da geçen bir terim olan 'ışık saçan varlık' anlamına gelen 'Phoibos' olarak anılmaktadır (Erhat, 2007: 45). Efsaneye göre Apollonia, Apollon'un Didyma'ya yaptığı bir yolculuk sırasında Apollon Rahipleri tarafından kurulmuştur; bu da kentin Apollon'la olan derin bağın ve dini önemini göstermektedir.

Kentle tanrı Apollon arasındaki ilişki, tanrıyı onurlandırmak amacıyla inşa edildiğine inanılan Kız Adası'ndaki Apollon tapınağında bulunabilir. Ayrıca kentte basılan ilk sikkelerde Apollon ve lir tasvirleri yer alır (Levha 25). Bu da tanrı ile kent arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Kent sikkelerinde sıkça görülen bu tasvirler, Apollon'un kentin koruyucu tanrısı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu himayenin dikkate değer bir örneği Maximinus (MS 235-238) dönemine ait bir sikke üzerinde görülebilir (Levha 24). Bu sikkede önü dört stunlu olan 'tetrastyle' bir tapınakta Apollon Sauroktonos'un kült heykeli yer almaktadır (Şahin, 2014: 13).

MÖ 6. yüzyılda kurulan bu antik kentin adı 'Apollonia ad Rhyndacum', yani 'Işık Tanrısının Kenti'dir (Saçılık, 2024: 168). Anadolu'da aynı adı taşıyan başka kentler de olduğundan (Thrakia, Pisidia, Karia, Mysia, Lykia), bu kentleri birbirlerinden ayırmak için farklı sıfatlar kullanılmıştır. 'Apollonia ad Rhyndacum' ismi 'Rhyndacos (Mustafakemalpaşa Çayı) üzerinde bulunan Apollonia' anlamına gelmektedir (Kardoruk, 2015: 16).

Nihal Kardoruk'un tezinde verdiği bilgiye göre ise Bilge Umar, 'Apollonia' adının Luvi dilinden geldiğini belirtmiştir. Söz konusu araştırmacıya göre, Luvi dilinde 'Ap(a)-ull(a)-wanna' kelimeleri, 'su korusu-sa' anlamına geldiğinden kentin adı 'su korusunda tapınılan tanrı' ifadesini çağırıştırmaktadır (Kardoruk, 2015: 16).

Apollonia'nın kuruluşu hakkında ikinci teori kentin Miletos'un bir kolonisi olarak kurulduğu yönündedir. Bu görüş konusunda, günümüze ulaşmış en eski yazılı belge, M  2. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir yazıttır. Bu yazıt, Apollonia'dan bir heyetin ana kent Miletos ile ikili ilişkilerini yenilemek üzere gönderilmesini anlatmaktadır (şahin, 2018: 2790). Didyma'nın ve Miletos'un kolonizasyon faaliyetlerinde oynadığı önemli rol ve Apollonia'da Apollon kültüne adanmış bir tapınağın varlığı bu teoriyi desteklemektedir (Kardoruk, 2015: 17).

Bir başka kuruluş teorisine göre Apollonia, Pergamon kralı II. Attalos'un annesi Apollonis'in onuruna kurulmuştur. Bazı akademisyenler kentin, II. Attalos 'un Mö 156-154 yılında Bithynia Kralı II. Prusias'a karşı kazandığı savaştan sonra Apollonia olarak adlandırıldığını varsaymaktadır. Bu, kenti Pergamon Krallığı'nın bir parçası haline getirmektedir. Bu durumda kentin kuruluşu II. Attalos'un annesi Apollonis'in ölümüyle aynı zamana denk gelir (Akrın, 2024: 3). Bu teori, kentin önemli bir siyasi olayla ve Krallık ailesiyle olan ilişkisinin altını çizmektedir.

Bununla birlikte, Nihal Kardoruk'un tezinde bahsetmiş olduğuna göre, II Attalos'un annesinin mezarının bulunmaması ve 'Apolloniatis'ten türetilmiş bir 'Apollonia' isminin bulunmaması, bu varsayımı sorgulatmaktadır. Ayrıca, bu dönemde Anadolu'da Apollonia adını taşıyan dokuz ayrı kentin bulunması, ismin başka bir isimden t retişmiş olabileceğini düşündürmektedir (Kardoruk, 2015: 16)

3.12.2. Kent Tarihçesi

Pergamon Krallığı Mö 218-188 yılları arasında Apollonia üzerinde kontrol sağlamış olsa da bu dönem nispeten kısa sürmüş ve kent yönetimi daha sonra el değiştirmiştir. Kent, Bithynia Kralı'nı yenmesinin ardından Mö 154 yılında Pergamon Kralı II. Attalos tarafından geri alınmıştır. Apollonia'da ilk sikkelerin basılması da Pergamon Krallığı Dönemi'ne denk gelmektedir (şahin, 2018: 2791).

Pergamon Krallığı'nın MÖ 133 yılında Roma İmparatorluğu'na katılması, Apollonia'nın Asya Eyaleti'ne dahil edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde Apollonia 'civitas libera' statüsüne sahiptir. Yani iç yönetim açısından özerk olsa da dış ilişkiler açısından Roma'ya tabi olmaya devam etmektedir. Ayrıca Asya Eyaleti'ne vergi ödemeyi gerektiren 'civitas stipendiaria' statüsüne de sahiptir (Şahin, 2018: 2791).

Apollonia, Roma döneminde Adramyttion Conventusu'na bağlı on bir kentten biridir. Bir dönem Kyzikos'un etki alanına girmiş ve MS 120 yılındaki depremlerin ardından Nikaia, Nikomedia ve Kyzikos gibi birbirine yakın kentlerde önemli yıkımlar meydana gelmiştir (Şahin, 2014: 10). Apollonia ad Rhyndacum kenti de bu depremlerden ciddi şekilde etkilenmiştir. Depremlerin ardından İmparator Hadrianus, Apollonia ve diğer kentlerin yeniden inşasına yardımcı olmak için mali kaynaklar tahsis etmiştir. Hadrianus'un imparatorluğu döneminde Kyzikos, Ephesos ve Tralleis gibi önemli kent merkezleri arasında yer alması kentin önemini göstermektedir. Kentte Hadrianus'a adanmış yazıtlar bulunmuştur. Ephesos'taki tarihi kayıtlar Apollonia'dan imparatorluk adına liman vergilerinin toplandığı bir liman kenti olarak bahsetmektedir (Kardoruk, 2015: 19-21; Şahin, 2014: 10).

Apollonia, MS 3. yüzyılın sonlarına doğru Diocletianus tarafından tasarlanan Asya Eyaleti'nin yeni idari yapısı içinde Bithynia Eyaleti'nin parçası haline gelmiştir. Bir süre Nikomedia'ya bağlı bir piskoposluk merkezi olarak işlev görmüş, daha sonra bu ayrıcalık Kios yerleşimine devredilmiştir. Kentten 680 ve 690 yıllarındaki kilise konsillerinde 'Theotokiana' olarak bahsedilmektedir. Bu dönemde kent Theotokiana ismiyle Pontus piskoposluğunun bir parçasını oluşturmaktadır ve Bithynia piskoposuna bağlıdır (Şahin, 2014: 11).

Osmanlı döneminde kent küçülmüş ve yerleşim sadece adada kalmıştır. 1302'deki Bafeum (Dimboz) Savaşı'nın ardından Osman Bey, Kite Tekfuru'nu takip ederek Apollonia ad Rhyndakos'a ulaşmıştır. Orhan Bey'in silah arkadaşı Emir Kara Ali, şehrin karşısında bulunan Alyos (Halilbey) Adası'nı ele geçirerek Lopaidon (Uluabat) ile bağlantısını kesmiştir. Şehrin adı halk dilinde Apolyont'a dönüşmüştür. 19. yüzyılda Apolyont'ta ikamet eden Rum nüfus, Aziz Georgios'a adanan Hagios Georgios Kilisesi'nin inşasını üstlenmiştir. Bundan sonra kent 19. yüzyılın sonuna kadar çoğunlukla Rumlar tarafından iskan edilmiştir (Şahin, 2014: 10). Kurtuluş Savaşı sırasında Rum nüfus geri çekilmek zorunda kalmış ve daha sonra Yunanistan'a göç etmiştir.

3.13. MYRLEIA/APAMEIA ANTİK KENTİ

Myrleia/Apameia kenti günümüzde Bursa ilinin Mudanya ilçesinde yer alır. Kent Kios'un (Gemlik Körfezi) güney kıyısında bulunmaktadır (Doğan, 2016: 269). Odryses Çayı, Myrleia ile Prusa arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır (Can, 2023: 66).

Myrleia kenti, antik çağda Prusa ad Olympum'un (Bursa) limanı olarak hizmet vermiş ve bölgenin ticari faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Ticaret ve ulaşım açısından stratejik bir konuma sahip olması, kentin ekonomik ve kültürel gelişimine katkı sağlamıştır.

Çağdaş dönemdeki arkeolojik çalışmaların azlığı nedeniyle antik kente ilişkin mevcut bilgiler sınırlıdır. Kent, kuruluşundan yıkılışına kadar birçok uygarlığın etkisi altında kalmıştır.

3.13.1. Kuruluş Mitosu

Kentin adının etimolojik kökeni tartışmalıdır. Literatürde kentin adı Μύρλεια, ΜΥΡΛΕΑ-Μurlea, ΜΥΡΛΕΑΝΩΝ- Murleanon şeklinde; halkın adı ise Μυρλεανός – Myrleanos olarak geçmektedir (Can, 2023: 64). Myrleia'nın ilk ismi Brylleion olarak bilinmektedir. Erpehlivan'ın araştırmasına göre bu isim, Attika Delos Deniz Birliği listelerinde, Ephoros ve Plinius'un eserlerinde ve Argos'da bulunan bir yazıt da geçmektedir (Erpehlivan, 2018a: 147).

Strabon'da (XII, IV, 3), Myrleia olarak geçen kent, MÖ 202'de V. Philippos tarafından Pergamon Krallığı'na karşı yapılan bir askeri seferdeki yardımlarından dolayı I. Prusias'a verilmiştir. Ardından Kral I. Prusias kenti yeniden inşa ettirmiş ve karısının onuruna kente 'Apameia' adını vermiştir (Şahin, 2024: 76; Arıcı, 2021: 228). Kentin adının Myrleia'dan Apameia'ya dönüşümü aynı zamanda kentin kimliğini ve kültürel dönüşümünü de simgelemektedir (Arıcı, 2021: 228).

Yadigar Doğan'ın bahsettiğine göre, Bizanslı Stephanos (s.v. Ἀπάμεια ve Μύρλεια) bu isim değişikliğinin II. Nikomedes'in (Epiphanes) annesine izafeten yapıldığını belirtmiştir (Doğan, 2016: 269).

Kentin eski adı olan Myrelia'nın kökeni ve bu ismin Amazon mitolojisiyle olan ilişkisiyle ilgili olarak E. Bosch'un verdiği bilgiye göre, Bizanslı Stephanos şöyle demektedir: *"Myrleia, bir Bithynia şehridir ki, bugün Apameia adını taşıyor. Kolophon'luların başkanı Myrlos'a izafeten adlanmıştır. Nikomedes Epiphanes, Prusias'ın oğlu, annesi Apama'ya izafeten ona*

(şehre) *Apameia* adını verdi. Diğer bilgilere göre o (kent) Amazon kraliçe *Myrina*²⁵’ya *izafeten adlanmıştır*” (Bosch, 1950: 238).

3.13.2. Kent Tarihçesi

Antik çağ yazarlarından olan Plinius’un *Naturalis Historia* adlı eserinde (V.40) ve Romalı coğrafyacı Pomponius Mela’nın *Chorographia* adlı eserinde verdiği bilgilere göre (1,99), Myrleia Kolophonlular tarafından MÖ 7. yüzyılda kurulan bir kolonidir. Ancak 4. yüzyılın ilk yarısından önceki tarihi hakkında pek bilgi bulunmamaktadır.

Kentin, MÖ 433/2 yılından itibaren Attika Delos Deniz Birliği’ne üye olduğu; 433/2, 432/1 ve 430/29 tarihli listelerde birliğe 3000 drahmi vergi ödediği bilinmektedir (Erpehlivan, 2018b: 147). MÖ 330’dan itibaren Myrleia, Makedonya Kralı Büyük İskender’in egemenliği altına girmiştir. Büyük İskender’in ölümünün ardından kent, MÖ 202 yılında V. Philippos tarafından ele geçirilmiş ardından Bithynia Kralı I. Prusias’a verilmiştir. MÖ 202 yılına kadar olan sikkelerde kentin ismi ΜΥΡΑ – ΜΥΡΑΕΑ veya ΜΥΡΑΕΑΝΩΝ olarak geçmektedir.

II. Mithridates, MÖ 302 yılında Kassandros ile anlaşılan, Antigonos tarafından öldürülünceye kadar, 35 yıl boyunca Myrleia’yı yönetmiştir (Erpehlivan, 2018b: 90). Bithynia krallığı hakimiyetine girdikten sonra kentin adı Apamea olmuş, sikkeler üzerinde ΑΠΑΜΕΩΝ- APAMEON ya da ΑΠΑΜΕΩΝ ΜΥΡΑΕΑΝΩΝ- APAMEON ΜΥΡΑΕΑΝΩΝ şeklinde gösterilmiştir (Can, 2023: 64).

III. Mithridates Savaşı’nda kent büyük hasar görmüş ve nüfusu azalmıştır. Apameia, IV. Nikomedes’in ölümünün ardından ise Roma’nın eline geçmiştir. Anadolu’daki ilk Roma kolonisi olma özelliğiyle öne çıkan kente, MÖ 44 yılında Iulius Caesar tarafından Roma kolonisi olma ayrıcalığını sağlayan özel bir statü verilmiştir. Bunun sonucunda kent, vergi ödeme yükümlülüğünün olmadığı kesintisiz bir gelişme dönemi yaşamıştır (Arıcı, 2021: 229). Kentin yönetimi Roma hukukuna göre düzenlenmiş ve kentte Latin alfabesi kullanılmaya başlamıştır.

Roma kolonisi yapıldıktan sonra basılan Apameia sikkeleri üzerinde genellikle Latin alfabesiyle yazılmış lejantlar ve Roma tanrıları ve imparatorlarının tasvirleri bulunmaktadır

²⁵ Mitolojide, kadın savaşçılardan oluşan topluluğun kraliçelerinin ismidir. (Erhat, 2007, 32-209).

(Bosch, 1950: 242-243). Bu dönemde kentin adı "Colonia Iulia Concordia Apamea" olarak geçmektedir. Elagabalus döneminde basılan bir sikkede bu isim tam olarak görülebilmektedir (Levha 26).

Septimius Severus zamanında kente “Augusta” unvanı eklenmiş ve sikkeler üzerinde “Colonia Iulia Concordia Augusta Apamea” lejandı kullanılmıştır (Bosch, 1950: 241). Kullanılan bu uzun isimin baş harflerinden oluşan “CICA” kısaltması Philippus'un zamanına kadar kullanılmaya devam etmiştir (Levha 27).

Kent, MS 257/258 yıllarında Gotlar tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bu yıkımdan sonra toparlanamamış ve önemini kaybetmiştir (Arıcı, 2021: 229; Doğancı,2007: 17).

3.14. PRUSA AD OLYMPUM ANTİK KENTİ

Bursa'nın atası olan Prusa, antik dönemde Batı Anadolu'nun en önemli kent merkezlerinden biridir. Mysia ve Phrygia sınırlarının yakınında stratejik bir konuma sahip olan kent, bölgenin siyasi, kültürel ve ekonomik gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Prusa kenti, Bithynia olarak bilinen bölgenin antik dönemde önemli bir yerleşim merkezidir.

Prusa'nın topografik yapısı, verimli ovalar ve önemli platoların arasına yayılmış dağlık arazilerin varlığı ile dikkat çekmektedir. Bölge, en belirgin olanı Uludağ (Olympos) olmak üzere yüksek dağ yoğunluğuna sahiptir. Prusa'nın kuzeyindeki Olympos Dağı, dış tehditlere karşı doğal bir siper işlevi görmüştür (Efendiler, 2019: 1). Aşağıda değinildiği gibi kentin kuruluşu Hellenistik döneme tarihlenmekle birlikte, yerleşimin MÖ 6. yüzyıla kadar uzanan bir tarihçesinin olabileceği ileri sürülmüştür.

Prusa, Bithynia Krallığı'nın yükselişiyle eş zamanlı olarak önemli bir büyüme ve gelişme göstermiştir; ancak kent en önemli gelişimini Roma egemenliği döneminde yaşamıştır. Kentin temel geçim kaynakları arasında üzüm bağları, büyükbaş hayvan sürüleri ve atölyeler yer almaktadır.

3.14.1. Kuruluş Mitosu

Prusa ad Olympos kentinin konumu herkes tarafından bilinse de, kurucusu konusunda farklı görüşler vardır. Strabon'a göre (XII, IV, 3) Prusa, Lidya kralı Kroisos'a karşı savaşan I. Prusias tarafından kurulmuştur.

Fakat bu bakış açısı kronolojik bir tutarsızlık sergilemektedir. Kroisos MÖ 546'da Perslerle savaşa girmiş ve bu savaş Lidya Devleti'nin dağılmasına yol açmıştır. Bithynia Krallığı'nın hükümdarı I. Prusias ise MÖ 230-182 yılları arasında hüküm sürmüştür. Eğer MÖ 6. yüzyılda aynı isimde başka bir Bithynia kralı olduğu kanıtlanabilirse, Strabon'un görüşü doğru kabul edilebilir. Aksi takdirde bu görüşün tarihsel bir temeli yoktur (Efendiler, 2019: 2).

Yaşlı Plinius'a göre (V,43.1) ise Prusa, Kartacalı General Hannibal tarafından kurulmuştur. Hannibal'ın Bithynia kralı I. Prusias'a sığındığı ve I. Prusias'ın Hannibal'den Pergamon sınırı yakınlarında saldırılara karşı güvenli bir garnizon kurmak için yardım aldığı da kaydedilmiştir.

Buna karşılık Rahmi Erdi Efendiler'in konuyla ilgili yapmış olduğu çalışmaya göre, 19. yüzyıl Fransız seyyahı Baptistin Poujoulat, Prusa şehrinin kuruluşuna dair alternatif bir anlatı sunar. Bu anlatının Ermeni bir yazar tarafından aktarılan versiyonunda, cüzzamlı bir prenses, babası tarafından evliliği bozulduğu için yolculuğa çıkmış olarak tasvir edilir. Anlatı, kahramanın Prusa'nın şifalı sularının bulunduğu yere varmasıyla devam eder. Burada dua ederken cüzzamlı bir domuz suya girer ve mucizevi bir şekilde iyileşir. Prens de suya girer ve sağlığına kavuşur. Tanrı'ya şükranlarını sunmak için bu alana bir hamam inşa ettirir. Böylece Prusa şehrinin temeli atılmış olur. Baptistin P. anlatısını, yaygın olarak inanıldığı gibi kenti kuranın Kral Prusias değil, bir prenses olduğu iddiasıyla sonlandırır (Efendiler, 2019: 3).

3.14.2. Kent Tarihçesi

Bithynia bölgesi, 3. yüzyılda I. Antigonos'un egemenliğine girmiş, daha sonra Lysimachus ve Seleukos kralı I Antiochus Soter'in eline geçmiştir. Prusa kenti ise Bithynia krallarından I. Prusias (MÖ 229-182) döneminde (Strabon, XII, IV, 3), MÖ 188-183 yılları arasında kurulmuştur. MÖ Prusa'nın erken tarihinin göze çarpan bir özelliği, MÖ 2. yüzyılda Pergamon Krallığı ile Bithynia Krallığı arasında bir tampon bölge olarak oynadığı roldür (Can, 2023: 177).

Bithynia'nın Roma Cumhuriyeti tarafından fethinden sonra Prusa, eyaletin batı sınırında yer almıştır. Eyaletin ilk valisi olarak görev yapan Marcus Aurelius Cotta'nın yönetimi döneminde öne çıkan kentler arasında Prusa ve Apameia'nın da yer alması dikkat çekicidir. Pompeius'un yaptığı düzenlemelerle Bithynia, Pontos ile birleşik tek bir eyalet haline gelmiş ve Prusa gibi kentlere belli bir özerklik tanınmıştır (Can, 2023: 185-186).

MS 3. yüzyılda Prusa, Got akınları sırasında yağmalanmıştır (Can, 2023: 198). Diocletianus döneminde Prusa ve çevresi Pontica diocesis'i içinde yer alan Bithynia eyaletine dahil edilmiştir. Tahttan indirilen Roma İmparatoru Vetranius²⁶'un ölümünden önceki yıllarda Prusa'da ikamet etmeyi tercih etmesi de dikkat çekicidir. Bizans döneminde Prusa küçük bir garnizon kenti statüsünü korumuştur. Ancak 7. yüzyıldan itibaren bölge, Arap güçlerinin Anadolu'ya düzenli akınları nedeniyle bir gerileme yaşamış ve sonuçta ova yerleşimleri terk edilmiştir (Can, 2023: 199).

3.15. KİOS ANTİK KENTİ

Propontis'in güneyindeki Kios antik kenti, Bursa ili Gemlik ilçesinde yer alır (Levha 4). Doğusunda Askania (İznik) Nehri ve Gölü, batısında ise Marmara Denizi bulunmaktadır. Kent bir tepe üzerine kurulu olup, kuzey ve güneyi yüksek alanlarla çevrilidir.

Bölgede bulunan Gemlik, Propontis'in güney kıyılarındaki büyük körfezlerinden biridir. Bu körfez Ege'ye ve Akdeniz'e kıyısı olan kentlere ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine ulaşım sağlayan, konum olarak Byzantion ve Thrakia bölgeleriyle de olan bağlantısından ötürü, lojistik açıdan oldukça önemli sayılan bir yerdir.

Arkeolojik çalışmalar yetersiz olmakla birlikte kent hakkında ayrıntılı bilgilere, antik yazarların ve seyyahların eserlerinden ulaşılabilmektedir.

Kios kenti, antik çağdaki ismiyle Prusias ad Mare olarak da bilinir (Eus. 97b.). Bu adı, Bithynia'nın MÖ 3. yüzyıldaki kralı I. Prousius'tan almıştır. I. Prusias kenti yeniden imar ettirdikten sonra ismi ilk başta Prusia olarak değiştirilmiştir. Daha sonra verilen Prusa ad Mare (deniz kıyısındaki Prusa) adı da onu Prusia adlı diğer kentlerden ayırmak amacıyla konulmuştur (Strabon XII, III, 4; Ersöz, 2019: 11; Dowler, 2019: 94).

²⁶ Vetranius olarak bilinen Romalı asker ve memur. Roma İmparatoru II. Constantius'nin kız kardeşi Constantina'nın isteğiyle kendisini Caesar ilan etmiştir. Constantius başlangıçta onu yeni Caesar olarak görmüş gibi görünse de daha sonra unvanı elinden alınmış, hayatının geri kalanını emekli bir vatandaş olarak geçirmiştir.

3.15.1. Kuruluş Mitosu

Kios hakkındaki ilk bilgiler MÖ 3. yüzyılda yaşamış Rodoslu Apollonios'un Argonautika adlı eserinde geçmektedir (Ersöz, 2019: 7). Aristoteles tarafından aktarılan bilgiye göre ise burası önce Mysler ardından Karlar ve üçüncü olarak Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir (Erpehlivan, 2018b: 127). Kent çevresinde Hellenler'den önce bir yerleşim yeri olabileceği, Aristoteles'in verdiği bilgiler doğrultusunda öne sürülebilir. Argonautlar'ın yolculuğu sırasında ortadan kaybolan Hylas'ı bulmak üzere kente gelen ama bulamayan Herakles'in geride bıraktığı Polyphemos, Apollonios Rhodios'a göre kentin kurucusudur (Apoll. Rhod. I.1321-1325, I.1345-1349). Plinius'un verdiği bilgiye göre ise kent Miletoslular tarafından emporion olarak kurulmuştur. (Erpehlivan, 2018b: 128; Plin. Nat. V.144).

Rodoslu Apollonios'un efsanesine göre, Argonaut'lar Iason önderliğinde, Kolkhis'e altın postu aramak için yola çıkan bir grup kahramandır. Argo isimli gemide, Herakles ve onun yoldaşı Hylas da vardır. Aralarındaki yoldaşlık bazı kaynaklarda sevgilisi olarak değerlendirilir. Arganthonion Dağı kıyılarında körfeze yakın bir yerde Herakles'in küreği kırılır ve Kios'da durmak zorunda kalırlar. Mysialı yerel halk, kıyıya yanaşan bu gemi ve tayfasını şölen ve ziyafetle ağırlar. Yeni bir gemi küreği yapmak için Herakles, Arganthonion Dağı'ndaki ormana giderken, Hylas karada su bulmak için gezinmeye gider. Herakles, upuzun bir çam ağacı bulup okunu ve yayını yere bırakır, üzerindeki aslan postunu çıkarır. Defalarca çam ağacına vurur ve daha sonra kürek yapmak için ağacın dalını iki eliyle kavrayıp kökünden söker. Ardından gemiye doğru yol alır. Bu sırada Hylas elinde testi ile ormanda su aramaya devam etmektedir. Orman koruyuculuğu yapan Nympe isimli su perileri, genç ve yakışıklı bu adamı ormanda fark edip, aşık olurlar ve Hylas'ı suyun içine doğru çekip kaçıırırlar (Strabon XII, IV, 3).

O sırada civarda olan Polyphemos, Hylas'ın dönmediğini görünce başına bir şey geldiğini sanar ve derhal Herakles'i bularak durumu anlatır. Yırtıcı hayvanlar veya hırsız çetesi tarafından saldırıya uğradığı düşünülür. Herakles bu olaya sinirlenir ve derhal Hylas'ın bulunmasını emreder. Sözde 'kayıp sevgilisi' Hylas'ı aramak üzere ormanı tarar ancak ne yapsa da bulamaz. Durumdan haber olan gemi mürettebatı ise bir karar vermek zorundadır. Çıkan tartışma neticesinde Mysialıların ülkesine onlarsız dönmeye karar verirler ancak yola çıktıkları sırada Tanrısal Nereus'un habercisi Glaukos onlara engel olur ve dönüşlerini engeller.

Glaukos daha sonra gruba bir dizi talimat vererek, Herakles'in Argos'ta kalmasını ve daha önce Eurystheus tarafından kendisine verilen on iki görevi üstlenmesini önerir. Ayrıca Glaukos, Kios Nehri'nin denize kavuştuğu Mysialıların hakimiyetindeki bölgede önemli bir kent inşa etmeye mahkum olan Polyphemos'un kaderini de özetler. Bu çabanın tamamlanmasının ardından Polyphemos, Khalybs'in uçsuz bucaksız topraklarında varlığını sürdürecektir.

Kentin Hellenistik döneminde (MÖ 345-315) bastığı sikke üzerinde bu kuruluş hikayesi işlenmiştir. Söz konusu sikkenin ön yüzünde Apollon, arka yüzünde gemi pruvası yer almaktadır (Levha 23). Sikkenin arkasında görülen gemi pruvası; kentin kuruluş mitiyle bağlantılı olarak Argonotların gemisine ya da kentin liman özelliğine yapılan bir vurgu olabileceği gibi, satrap sikkelerinde örnekleri görülen Pers geleneğinin devamına da işaret edebilir.

Kentin kataloglardaki sikkeleri incelendiğinde; Kios'un Seleukos yönetimi sırasında (MÖ 281'den sonra), bastığı üç farklı bronz sikke tespit edilmiştir. İlk tipin; ön yüzünde Herakles başı, arka yüzünde sadak içinde yay, lobut ve ikisinin ortasında da “ KIANΩN ” yani kentin ismi olan ‘Kios’ lejandı bulunmaktadır (Levha 22). Bu serideki tasvirlerin kentin kuruluş hikayesine dayandığı varsayılmaktadır. İkinci tipin ön yüzünde Apollon'un başı yer alırken, arka yüzünde "KIANΩN" bulunmaktadır. Üçüncü tip sikkeler de (Levha 23), daha önce de belirtildiği gibi, Apollon'un başı bir kez daha kabın ön yüzünde yer alırken, arka yüzde kantharos ve "K-I-I-A" yazısı vardır (Ersöz, 2019: 20-21).

3.15.2. Kent Tarihçesi

Bithynia bölgesi içinde yer alan Kios antik kenti, önce Hititler, ardından Küçük Asya'ya göç eden Phrig ve Mysialılar tarafından işgale uğramış ve Miletoslular'ın egemenliğine girene kadar varlığını sürdürmüştür (Güney, 2012: 413).

Kent MÖ 6. yüzyılın ortalarına kadar Lidya kontrolü altındadır. Pers Kralı Kyros'un Lidya Kralı Kroisos'u yenmesinin ardından ise, Lydia topraklarının tamamı Kyros'un hakimiyeti altına girmiştir. Kent, Lidyalılar'dan öğrendikleri sikke basma geleneğini Pers hakimiyeti döneminde devam ettirmiştir (Ersöz, 2019: 9).

MÖ 478-477 yıllarında Perslere karşı Atina önderliğinde kurulan I. Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olmuştur (Taşlı, 2022; 86). Hellespontos vergi bölgesine giren 13 kentten biri olan²⁷ Kios, birlik hazinesine yıllık vergi ödemiştir. Taşlı'nın tezinde verdiği bilgiye göre tarihçiler, Kios'un birlik hazinesine ödediği yıllık vergiye dayanarak, o dönemde çok zengin bir kent olduğuna işaret etmiştir (Taşlı, 2022: 87).

Büyük İskender, Perslere karşı MÖ 334 yılında bir doğu seferi düzenlemiş ve bugünkü Biga Çayı'nda gerçekleşmiş olan Granikos Savaşı'nda Perslere karşı zafer kazandığında, Kios'da diğer Küçük Asya kentleri gibi İskender'in egemenliği altına girmiştir. Ancak İskender'in ölümüyle Diadoklar (Diadokhoi; tekili diadokhos) arasında taht kavgaları patlak vermiş ve Diadoklar döneminde Kios sık sık el değiştirmiştir.

²⁷ Bu kentler şunlardır: Abydos, Artake, Astakos, Berytis, Daskyleion, Didymoteikhitai, Kebrene, Kios, Lamponeia, Mysoi, Neandreia, Parion, Kherronesos.

SONUÇ

Günümüzde Marmara Denizi olarak bilinen iç denizin antik çağdaki adı Propontis'tir. Bu denizi çevreleyen bölge günümüz Marmara Bölgesi'ne karşılık gelmektedir. Marmara Bölgesi adını Marmara Adası'nda bulunan beyaz mermerden almıştır. Antik Yunanlılar deniz seferlerinde bölgeden geçmiş ve Marmara Denizi'ne Karadeniz'e geçiş anlamına gelen "Propontis" (ön deniz) adını vermişlerdir.

Propontis'in çevresinde antik çağda Thrakia, Troas, Mysia ve Bithynia bölgeleri bulunmaktadır. Tezimizin kapsamını oluştursan Propontis'in güney kıyılarında ise Troas, Mysia ve Bithynia yer alır. Bölgedeki İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı, Asya ve Avrupa kıtaları arasında önemli geçiş noktalarıdır. Bölge, antik çağlardan bu yana önemli antik kentlere ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış olup, bu durum bölgenin verimliliğinin ve tatlı su kaynaklarının bolluğunun bir kanıtıdır.

"Propontis" terimi ilk olarak, ünlü oyun yazarı Aiskhylos tarafından yazılan ve tragedia türünün bir örneği olan "*Persler*"de geçmektedir. Heredotos'un kaleme aldığı '*Heredot Tarihi*' adlı eserde ise Marmara Denizi'nin genişliği belgelenmiştir. Strabon, '*Geographika*' adlı eserinde Marmara Denizi kıyılarındaki yerleşimlerin, ticaretin ve halkların kapsamlı bir tanımını yapmaktadır. Anti kaynaklara yansımış olduğu gibi depremler Marmara Bölgesi için önemli bir doğal afettir. Kuzey Anadolu Fay Hattı, Propontis'teki çeşitli kentlerde önemli yıkımlara neden olmuştur.

Propontis'in güneyindeki bölgelerden biri Troas'tır. Troas bölgesi, Propontis'in güney kıyılarının en batısında yer alır. Günümüzde Çanakkale (Biga) Yarımadası olarak anılmaktadır. Bölgenin güneyinde ve batısında Ege Denizi yer alır. Antik yazarlara göre sınırları değişiklik göstermiştir. Ksenophon'a göre, Gönen Çayı'ndan Edremit Körfezi'nin batısına uzanan yer olarak belirlenmiştir. Pseudo Skylaks ise bölgenin Abydos'tan Hamaksitos'a kadar uzandığını belirtir. Bu bölgedeki önemli antik kentler arasında Abydos, Priapos ve Zeleia bulunmaktadır.

Troas'ın doğusundaki Mysia Bölgesi, antik çağda doğusunda Phrygia, kuzeydoğusunda Bithynia, güneyinde Aiolis ve Lydia ve batısında Troas bölgeleriyle komşudur. Kuzeyde Propontis ile sınırlanmıştır. Bölge günümüzde Balıkesir ilinin tümünü, Manisa'nın kuzey, İzmir'in kuzeybatı, Bursa'nın güneybatı, Kütahya'nın batı ve Çanakkale ilinin de doğu uç

bölümünü kapsamaktadır. Bu bölgedeki önemli antik kentler arasında Kyzikos yer almaktadır. Pergamon kenti de Mysia'nın güneybatı ucunda konumlanmaktadır. Miletopolis ve Apollonia ise Mysia topraklarında veya sınırına yakın yerlerde bulunmaktadır.

Propontis'in güneydoğu ucundaki Bithynia bölgesi, Karadeniz ve İstanbul Boğazı arasında yer almaktadır. Bölge adını, Thrakia'dan Anadolu'ya göç eden Bithynler'den almıştır. Bu halk Anadolu'ya Mysialılar ve Phrigyialılar'dan sonra gelmiştir. Bithynia bölgesi antik kentleri arasında Kios, Prusa ad Olympum ve Myrleia/Apameia bulunmaktadır.

Bölgedeki ilk yerleşimlerin MÖ 6000 yıllarında ortaya çıktığı düşünülmektedir. Antikçağ'da Propontisi'nin güney kıyılarında Daskyleion, Kios, Priapos, Lampsakos, Parion, Kyzikos, Prokonnesos, Zeleia, Abydos, Miletopolis, Apollonia ve Prusa ad Olympum kentleri bulunmaktadır. Antik kentler bölgenin tarihi, kültürü ve ekonomisinde önemli rol oynamıştır.

Abydos, Hellespontos'ta, Avrupa ile Asya'nın geçişinin en kolay olduğu noktada bulunmaktadır. Kentin kuruluşu, Miletoslulara dayanır. Kentin bilinen bir kuruluş mitosu yoktur. Ancak Hero ve Lenader arasında geçen mitosun eskiçağda bilindiğini görmekteyiz. Kent, Pers Kralı Büyük Darius tarafından ele geçirilmiş ve yakılmıştır. Sonrasında kent, Attika Delos Birliği'ne katılmıştır. Lampsakos, Çanakkale'nin Lapseki ilçesinde yer almaktadır ve Hellespontos üzerinde bulunmaktadır. Kuruluş mitosuyla ilgili bir hikaye yoktur. Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı Karabiga'da bulunan ve Hellespontos'un girişini kontrol eden Priapos, adını bölgede tapınılan tanrı Priapus'tan alır ve Attika Delos Deniz Birliği'nin ilk üyelerinden biridir. Parion, günümüzde Çanakkale'nin Biga ilçesi Kemer Köyü'nde yer alan, Propontis'in (Marmara Denizi) güney kıyısındaki önemli bir Troas kentidir. MÖ 7. yüzyılın sonlarına doğru Ionia'dan (Miletos ve Erythrai) ve Paros adasından gelen göçmenlerce kolonize edildiği belirtilmektedir. Strabon ve Pausanias da kentin kuruluşu konusunda Erythraililer, Miletoslular ve Parialılar'ı (Paroslular) ön plana çıkarmaktadır. Kent adının Parius'tan (Erythrai'li göçmenin oğlu) veya Troia kralı Priamos'un oğlu Paris'ten geldiği görüşleri mevcuttur.

Modern Sarıköy'deki Zeleia, Hellespontos ve Mysia yolları üzerinde yer almaktadır. Kentin adı ilk olarak Homeros'un İlyada'sında geçmektedir. Bu dönemde Lydia ve Pers egemenliği altında olduğu düşünülmektedir. Mysia kentlerinden biri olan Daskyleion ise Balıkesir'in Bandırma ilçesi yakınlarındaki Manyas Gölü kıyısındaki Hisartepe'de yer almaktadır. Kentin

adı Lydia soylusu Daskylos'tan gelmektedir. MÖ 547 yılında Pers Kralı Kyros tarafından ele geçirildikten sonra Pers Satraplığı'nın merkezi olmuştur. Kyzikos'da Balıkesir'in Erdek ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Propontis'in en zengin limanlarından biri olan Kyzikos'un kuruluşu, Argonautlar tarafından öldürülen Dolion Kralı Kyzikos ile ilişkilendirilmektedir. Kent MÖ 756 yılında Miletoslu Yunanlılar tarafından kurulmuş ve daha sonra Pers egemenliğine girmiştir. Daha sonra kent, Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılmış ve Roma döneminde kent Hellespontus Eyaleti'nin merkezi olarak hizmet vermiştir.

Miletopolis, günümüzde Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde yer almaktadır. Kentin kuruluşuyla ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Atinalılar veya Kyzikoslular tarafından kurulmuş olabileceğine dair işaretler mevcuttur. MÖ 5. yüzyılda Attik Delos Deniz Birliği'ne üye olmuştur. Roma döneminde zenginleşmiş ve Hadrianus tarafından desteklenmiştir. Prokonnesos olarak da bilinen günümüz Marmara Adası'ndaki antik kent, mermer yataklarıyla ünlüdür ve MÖ 8. yüzyılda Miletoslu Yunanlılar tarafından kolonileştirilmiştir. Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılmış, ancak daha sonra Persler tarafından yakılmıştır. Kent önce Roma İmparatorluğu'nun, daha sonra da Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarının bir parçası olmuştur. Apollonia, günümüzde Bursa'nın Nilüfer ilçesinde, Uluabat Gölü kıyısında bulunmaktadır. Kentin adı, Tanrı Apollon'a atfedilmiştir ve Miletoslular tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Pergamon Krallığı ve Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır.

MÖ 395 yılında Spartalı komutan Agesilaos tarafından yıkılan Kios, Propontis'in güneyinde bugün Bursa'nın Gemlik ilçesinde yer alan antik bir kenttir. Kentin kuruluş efsanesi, Argonautların, yolculukları sırasında kaybolan Hylas'ı aramaları ile ilişkilendirilmiştir. Daha sonra kent, I. Attika Delos Deniz Birliği'ne üye olmuştur. Prusa ad Olympos, günümüzde Bursa'nın bulunduğu alanda yer almaktadır. Kent antik dönemde Batı Anadolu'nun önemli merkezlerinden biridir. Kentin kuruluşuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları Lidya kralı Kroisos'a karşı savaşan I. Prusias tarafından kurulduğunu, bazıları ise Kartacalı komutan Hannibal tarafından kurulduğunu iddia etmektedir. Myrleia/Apameia, Kios'un güney kıyısında günümüzde Bursa'nın Mudanya ilçesinde yer alır. Kolophonlular tarafından kurulmuştur. Kent, V. Philippos tarafından I. Prusias'a verilmiş ve adı Prusias tarafından karısının onuruna Apameia olarak değiştirilmiştir. Roma kolonisi olmuş ve kente Iulius Caesar tarafından özel bir statü verilmiştir.

Bölgedeki birçok kentin kuruluş mitosu veya tarihçesi, Ionia'dan gelen kolonistlere, özellikle de Miletoslulara bağlanmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi kaynaklara göre Abydos, Miletos'un bir kolonisi olarak kurulmuştur, hatta Lidya kralı Gyges'ten izin alınarak kurulduğu belirtilmektedir. Priapos, bazı görüşlere göre Abydos ve Prokonnesos'u da kolonileştiren Miletoslular tarafından kurulmuştur; Lampsakos, MÖ 7. yüzyıl ortalarında Phokaialı kolonistler veya Miletoslular tarafından kurulmuştur. Miletopolis adı 'Miletos'u akla getirirse de Miletoslular tarafından kurulduğuna dair kesin kanıt yoktur. Ancak Hadrianus dönemi sikkelerinde "Meiletos Ktistes" ifadesi, mitolojik bir kurucunun Miletos adını taşıdığını düşündürmektedir. Nikolaos Damascos, kurucusunun Lydia kralı Gyges'in damadı Miletos adlı bir adam olduğunu ileri sürmüştür.

Miletos Delphinion'unda bulunan MÖ 2. yüzyıla ait bir yazıt, Apollonia'nın başlangıçta Miletos'un bir kolonisi olduğunu öne sürmektedir. Kios, Aristoteles'e göre Mysler, Karlar ve üçüncü olarak Miletoslular tarafından kolonize edilmiştir. Plinius'a göre ise Miletoslular tarafından emporion (ticaret merkezi) olarak kurulmuştur. Bu, Propontis çevresindeki kentlerin kuruluş öykülerinde sıkça rastlanan, Ege dünyası ile Anadolu arasındaki etkileşimin bir yansımasıdır.

Anlatılan mitosların çoğu, Klasik ve özellikle Hellenistik-Roma dönemlerinde yaşamış yazarlar tarafından kaleme alınmış veya aktarılmıştır. Bu durum, Arkaik Dönem mitoslarının Klasik dönemde de bilindiğini ve sonraki dönemlerde de anlatılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Hellenistik dönemde bu kentler Pergamon, Seleukos, Bitinya krallıkları ve ardından Roma'nın egemenliği altına girmiştir. Kuruluş mitleri genellikle bu yeni siyasi durumları açıklamak için değil, kentin kökenini, adını ve antik kimliğini anlamak için kullanılmıştır. Bununla birlikte, kaynakların da gösterdiği gibi, mitsel hikayeler antik Helen dünyasını ve zaman içinde kentsel örgütlenmenin ortaya çıkışını anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu antik mitler Hellenistik ve sonraki dönemlerde kentlerin kimlik algıları üzerinde etkili olmuştur. Özellikle sikkeler üzerindeki mitolojik tasvirler bu sürekliliğin bir göstergesidir.

Mitosların çoğu Arkaik Dönem Grek kolonizasyonu süreciyle veya daha da eski Kahramanlık Çağı figürleriyle ilişkilidir. Kökenlerini bu dönemlerden almışlardır. Arkaik Dönem anlatıları genellikle kentin adının, mitolojik veya yarı-mitolojik figürlerle açıklanmasını konu almıştır.

Klasik dönemde de bu mitler, varlığını korumuş ve yayılmaya devam etmiştir. Ne var ki Klasik dönem kaynakları kentlerin mitolojik kökenlerinden çok, dönemin siyasi, askeri ve ekonomik tarihine odaklanmıştır. Klasik dönemde kentlerin kimliklerini ifade etme biçimleri arasında Attika-Delos Birliği'ne üyelik ve vergi ödeme, kendi sikkelerini basma gibi tarihi ve ekonomik aktiviteler öne çıkmaktadır. Sikkeler üzerinde Artemis, Apollon, Herakles gibi mitolojik figürler veya kuruluşla ilgili semboller (gemi pruvası, geyik, testi) görülmeye devam etmiştir.

Hellenistik dönemde ise dönemin tarihi figürleri olan krallar, kraliçeler ve generaller kuruluş mitoslarında doğrudan yer almıştır. Örneğin, Myrleia'nın adının Apameia olarak değiştirilmesi Bithynia Kralı I. Prusias ve karısı Apameia ile ilişkilendirilir. Prusa ad Olympum'un kuruluşu Hannibal ya da I. Prusias'a dayandırılmaktadır. Yine Apollonia'nın kuruluşuyla ilgili teorilerden biri kentin, II. Attalos'un annesi Apollonis'in onuruna kurulduğuna yöneliktir.

Roma yönetimi bölgeyi daha etkin bir şekilde "Romalılaştırmak" ve bölgenin stratejik önemini güçlendirmek için bazı kentlere koloni statüsü vermiş ve onları yeniden inşa etmiştir. Örneğin Parion, Pergamon Krallığı'nın Roma'ya miras kalmasıyla MÖ 133'ten sonra Roma hakimiyetine girmiştir. Iulius Caesar tarafından koloni statüsü verilerek bir Roma kolonisi (Colonia Gemella Iulia Pariana) haline getirilmiştir. Hadrianus döneminde ise kent yeniden kurulmuştur. Kios'un Bithynia Kralı I. Prusias tarafından yeniden imar edilip Prusias ad Mare olarak adlandırıldığı bilinmektedir.

Myrleia kenti ise, IV. Nikomedes'in ölümünün ardından Roma'nın eline geçmiş ve MÖ 44 yılında Iulius Caesar tarafından Roma kolonisi olma ayrıcalığı sağlayan özel bir statü verilmiştir. Bu durum, kente Anadolu'daki ilk Roma kolonisi olma özelliği sağlamıştır. Bu dönemde kentin adı "Colonia Iulia Concordia Apamea" olarak geçmektedir. Septimius Severus zamanında kente "Augusta" unvanı eklenmiştir.

Bazı kentler, Roma imparatorlarının desteğiyle, özellikle deprem gibi doğal afetlerden sonra önemli ölçüde yeniden inşa edilmiştir. Örneğin Miletopolis kenti, MS 117 ve 123 yıllarındaki Kyzikos merkezli depremlerde büyük ölçüde zarar görmüştür. İmparator Hadrianus, Miletopolis'i ziyaret etmiş ve kutsal yerlerin imarına büyük katkılarda bulunmuştur. Apollonia kenti de MS 120 yılındaki depremlerden ciddi şekilde etkilenmiştir. İmparator Hadrianus,

Apollonia ve diğer kentlerin yeniden inşasına yardımcı olmak için mali kaynaklar tahsis etmiştir.

Roma döneminde Parion, Lampsakos, Kios (Prusias ad Mare) ve Myrleia (Apameia) kentleri koloni statüsü verilerek yeniden kurulmuş veya isimleri değiştirilmiştir. Ayrıca Miletopolis ve Apollonia kentleri de Roma İmparatoru Hadrianus'un desteğiyle büyük depremler sonrası yeniden imar edilmiştir. Abydos, Priapos, Zeleia, Daskyleion, Kyzikos, Prokonnesos, Prusa ad Olympum gibi diğer kentler de Roma hakimiyeti altına girmiş olmakla birlikte, kaynaklarda bu dönemde açıkça bir "yeniden kuruluş" olayından bahsedilmemektedir. Kyzikos, Roma döneminde eyalet merkezi olma statüsü kazanmıştır, Prusa ad Olympum da Roma egemenliği altında önemli bir gelişim göstermiştir.

Sonuç olarak, Propontis'in güney kıyılarındaki kentlerin mitosları, bölgenin zengin kültürel mirasının bir parçasıdır ve tarih yazımında tek başına yeterli olmamakla birlikte, antik toplumların kendilerini nasıl algıladıklarına, hangi kahramanlara veya tanrılara bağlandıklarına ve kimliklerini nasıl inşa ettiklerine dair önemli ipuçları sumaktadır. Kuruluş mitosları, kentlerin sadece kökenlerini açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda onların tanrılarla veya kahramanlarla bağlantılarını, yerel kültlerini ve bazen de isimlerinin etimolojisini yansıtmaktadır. Fakat efsanevi unsurlar içeren mitlerin, tarihi gerçeklerle birebir örtüşmesi mümkün değildir. Kentlerin gerçek kuruluş ve gelişim süreçlerinin arkeolojik ve yazılı kaynaklarla daha kapsamlı incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

ARISTOTELES, **Meteorologica**, Çeviren: Henry Desmond Pritchard Lee, London, Cambridge, Massachusetts Harvard University Press, 1951.

ARISTOTELES, **Politika**, Çeviren: Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.

AISKHYLOS, **Perlser**, Çeviren: G. D. Kalyoncu, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.

APOLLONIOS, **Argonautika Altın Postun Alınış Destanı**, Çeviren: Sema Sandalcı, İstanbul, Karpa Yayıncılık, 2021.

HEREDOTOS, **Heredot Tarihi**, Çeviren: Müntekim Ökmen, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.

HESIODOS, **Theogonia – İşler ve Günler**, Çeviren: Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

HOMEROS, **İlyada, (Bölüm: I – VI)**, Çeviren: Azra Erhat, A. Kadir, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1958.

KSENOPHON, **Hellenika (Yunan Tarihi) I.-III.**, Çeviren: Suat Sinanoğlu, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1963.

KSENOPHON, **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, Çeviren: Tanju Gökcöl, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 2010.

MALALAS, **Chronicle, Books 1-7 and 10-18**, Çeviren: Brady Kiesling, 2019, “Çevrimiçi”, <https://topostext.org/work/793> Erişim Tarihi: 03/01/2025.

MELA P., **Chorographia, Bk II, from Pomponius Mela's Description of the World**, Çeviren: Frank E. Romer, University of Michigan Press, 1988, “Çevrimiçi”, <https://topostext.org/work/145> Erişim Tarihi: 23/03/2024.

OVIDIUS, **Fasti (I-VI) Roma Takvimi Ve Festivaller**, Çeviren: Asuman Coşkun Abuagla, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

- PAUSANIAS, **Yunanistan'ın Tasviri**, Çeviren: Murat Karatağ, Ankara, Töz Yayınevi, 2025.
- POLYAENUS, **Stratagems - BOOK 8, Chapters 1-25**, Çeviren: R. Shepherd, 1793, “Çevrimiçi”, <https://www.attalus.org/translate/polyaenus8A.html>, Erişim Tarihi: 19/04/2024.
- PLATON, **Yasalar**, Çeviren: Candan Şentuna, Saffet Babür, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 1998.
- PLINIUS, **The Natural History**, Çeviren: John Bostock, 1855, “Çevrimiçi”, <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0137%3Abook%3D1%3Achapter%3Ddedication> , Erişim Tarihi: 12/07/2024.
- PLUTARKHOS, **Theseus – Romulus – Paralel Hayatlar**, Çeviren: İo Çokona, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Çeviren: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.
- STEPHANOS, **Ethnica (Εθνικά)**, Çeviren: August Meineike, 1849, “Çevrimiçi”, <https://topostext.org/work/241>, Erişim Tarihi: 23/04/2024.
- THUKYDIDES, **Peloponnesos Savaşları**, Çeviren: Furkan Akderin, İstanbul, Belge Yayınları, 2010.
- OVIDIUS, **Heroides and Amores**, Çeviren: Grant Showerman, “Çevrimiçi”, <https://archive.org/details/heroidesamores00ovid> Erişim Tarihi: 08/06/2024.
- VERGILIUS, **Aeneis**, Çeviren: Türkan Uzel, İstanbul, Jaguar Kitap, 2019.
- VITRUVIUS, **Mimarlık Üzerine On Kitap**, Çeviren: Suna Güven, İstanbul, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, 2015.

MODERN KAYNAKLAR

- ACAR, D. (2021) “Turizmin Tarihî Kökenleri – III: “Antik Çağ’da Yunan ve Roma Uygarlıkları”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 32(1), ss. 119-125.
- AĞAOĞULLARI, M.A. (1994) **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- AKALIN, A. G. (1997) “Troia Bölgesi Antik Kıyı Şehirlerinde Tarihi Coğrafya Çalışmaları”, *Türkiye Coğrafya Araştırması ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6(6), ss. 1-15.
- AKURGAL, E. (1989) **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul, Net Turistik Yayınları.
- AKURGAL, E. (2005) **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara, Tübitak Yayınevi.
- AKRIN, M. (2024) “Apollonia Ad Rhyndacum Sikkeleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- ALTINIŞIK, N. E. vd. (2022) “A Genomic Snapshot of Demographic and Cultural Dynamism in Upper Mesopotamia During the Neolithic Transition”, *Science Advances*, 8(44), ss. 1-17, DOI:10.1101/2022.01.31.478487.
- ALKAN, F. (2015) “Bithynia Neresi,” *Bursa’da Zaman*, Sayı 16, ss. 92-93.
- ARDEL, A.; İNANDIK, H. (1957) “Marmara Denizi’nin Teşekkülü ve Tekamülü”, *Türk Coğrafya Dergisi*, 17, ss. 1-19.
- ARICI, S. (2021) “Myrleia/Apameia’dan (Bursa/Mudanya) Bir Bronz Çocuk Heykeli”, *OLBA*, XXIX, ss. 227-244.
- ARLI, Y. (2018) “Klasik Dünya’da Anadolu’nun Kentleşme Serüveni”, *Kesit Akademi Dergisi*, 16, ss. 368-374.
- ARIKANTÜRK, A. Ö. (2022) **Sikkeler Işığında Antik Kentler, Troas, Mysia, Aiolis**, Balıkesir, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.
- ASSMAN, J. (1997) **Kültürel Bellek**, Çeviren: Ayşe Tekin, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi.

- ATALAY, İ. (2005) “Kuvaterner’deki İklim Değişmelerinin Türkiye Doğal Ortamı Üzerindeki Etkileri”, **TURQUA V. Quaternary Semp. Bildiriler Kitabı**, İstanbul Teknik Üniv. Avrasya Yerbilimleri Enst. ss. 121-128.
- AYDIN, M. (2019) “Kyzikos Basımlı Sikkeler Üzerindeki Tanrı ve Tanrıça Betimleri Işığında Kyzikos Kültleri”, Yayımlanmamış Lisan Tezi, **Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edabiyat Fakültesi, Tarih Bölümü**, Bursa.
- AYTAN, O. A. (2021) “Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Toplulukların Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekan İlişkisinin Mukayesesi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18(2), ss. 979-1012. DOI: 10.33437/ksusbd.780605.
- AVRAM, A. (2004) “The Propontic Coast of Asia Minor”, **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, Ed.: T. H. Nielsen, Oxford: Oxford University Press, ss. 974-999.
- BAKIR, T. (1988) “Daskyleion”, **Höyük**, Sayı 1, ss. 75-84, DOI:10.37879/hoyuk.1988.44.
- BAKIR, T. (2003) “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Achaemenidische Satrapensitz in Hellespontine Phrygia”, **Anadolu**, Sayı 25-1, ss. 1-26, https://doi.org/10.1501/andl_0000000295.
- BANG, W.; RAHMETİ, G. R. (1936) **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Burhaneddin Basımevi.
- BATUK, C. (2009) “Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine Notlar”, **Milel ve Nihal**, 6(1), ss. 27-53.
- BAZ, F. (2013) “Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia during the Imperial Period (=Roma İmparatorluk Dönemi Boyunca Pontus et Bithynia Eyaletinin İdari Yönetimine İlişkin Düşünceler)”, **Cedrus I(I)**, ss. 261-284, DOI: 10.13113/CEDRUS/20131689.
- BEEKES, R. (2002), “The Prehistory of the Lydians, the Origin of the Etruscans, Troy and Aeneas”, **Bibliotheca Orientalis**, 59(3-4), ss. 205-241.
- BEKTAŞ, G. (2011) “Thrakia, Troas, Aiolis, Ionia ve Mysia Bölgelerinden Toplanan Keramik, Prof. Dr. Aşkıdıl AKARCA’nın 1950-1980 Gezilerinden Bir Değerlendirme”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

- BURULDAĞ, E. (2017a) “Lampsakos’ta Kurulan Bir Roma Kolonisi: C.G.I.L”, *Anadolu*, Sayı 43, ss. 75-90, https://doi.org/10.1501/Andl_00000000441.
- BURULDAĞ, E. (2017b) “Anadolu’nun Romalılaşma Sürecinde Troas Bölgesi Kolonileri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- BURULDAĞ, E. (2020) “Colonia Gemella/Gemina Iulia Lampsacena: Anadolu’nun Kuzeybatısından Kısa Ömürlü Bir Roma Kolonisi”, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 5(2), ss. 15-23.
- BULDUK, A. (2021) “İslamiyet Öncesi Türk Sanatında Hayvan Motifleri”, Yayınlanmamış Lisans Tezi, **Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi**, Eskişehir.
- BULFINCH, T. (2004) **Bulfinch’s Mythology: The Age of Fable**, Çeviren: L. Adam Mekler, “Çevrimiçi”, <https://www.l-adam-mekler.com/bulfinch.pdf>, Erişim Tarihi: 01/06/2024.
- BÜLBÜL, C. (2009) “MÖ. 2. Binyılda Mysia Bölgesi ve Mysialılar”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, ss.1-8.
- BİLİR, A.; ŞAHİN, M. (2021) “Mermer Batıkları ve Prokonnesos”, **Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları 2021- Mysia ve Çevre Kùltürleri**, Balıkesir, Türkiye, 7 - 09 Ekim, ss. 363-368.
- BİROL, Ö. (2019) “Paleolitik Çağ’da Güneybatı Marmara” Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- BORA, A. (2017) “Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bithynia Krallığı’nın Sınırları Ve Gelişimi”, **Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu - III**, Ed.: H. Selvi, M. B. Çelik, A. Yeşildal, 25-26-27 Mart 2017, Kùltür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, ss. 129-148.
- BOSCH, E. (1950) “Colonia Iulia Concordia Apameia Sikkeleri”, *Tarih Dergisi*, 1(2), ss. 237-262.
- BOYANA, H. (2004) “Priapus Kùltü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), ss. 31-44.
- CAN, A. (2011) “Pek Tanınmış Bir Bursalı: Altın ağızlı Dion (I)”, *Bursa Araştırmaları*, Sayı 34, ss. 60-64.

- CAN, A. (2015) **Antik Çağ Sözlüğü**, İstanbul, Sentez Yayıncılık.
- CAN, A. (2023) “Güney Bithynia’Da bir Kent: Prusa AD Olympum”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- CAMPBELL, J. (2017) **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, Çeviren: Sabri Gürses, İstanbul, İthaki Yayınları.
- COLLARD, C. (2008) **Aeschylus: Persians and Other Plays**, Oxford University Press Inc., New York, “Çevrimiçi”, https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1631677/mod_resource/content/1/Collard_Chr_Aeschylus_%20Persians%20and%20Other%20Plays.pdf , Erişim Tarihi 29/11/2024.
- CHILDE, V. G. (2009) **Tarihte Neler Oldu?**, Çeviren: Alaeddin Şenel, Mete Tunçay, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- ÇANGA, A. Ç.; KÜÇÜK, G.; AKMAN, T. (2018) “Köylerde Rekreatif Faaliyet Olanaklarının Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma: Bursa İli Mustafakemalpaşa İlçesi Örneği”, **Uluslararası Turizm Ekonomi Ve İşletme Bilimleri Dergisi**, 2(2), ss. 194-201.
- ÇELEBİ, E. (1970) **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Çeviren: Zuhuri Danışman, İstanbul, Zuhuri Danışman Yayınevi.
- DEMİR, M. (2010) “Gyges’in Sadyattes’i Tahttan İndirme Hikâyesi: Yeni Bir Gözden Geçirme”, **Colloquium Anatolicum**, Sayı 9, ss. 229–268.
- DEDEOĞLU, J. (1977) “Miletopolis Kazısı 1975- A Sondaj Çukuru Harfiyat Raporu”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı 41, ss. 17-25.
- DOĞANCI, K. (2007) “Antik Dönemde Mudanya (Myrleia-Apamea)”, **Ulusal Zaferimizi Taçlandıran Kent: Mudanya**, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu, 11 - 12 Eylül 2007, Bursa, Gaye Kitabevi, ss. 14-19.
- DOĞANCI, K. (2018) “Eskiçağ’da Troas Bölgesi’ni Etkileyen Tsunami Felaketleri (MÖ 1380-MS 600)”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Sayı XXXVII, ss. 379-404, DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1428>.

- DOĞANCI, K. (2019) "Hellas Pontos ve Çevresini Etkileyen Depremler (MÖ 3000-MS 6. YY)", *History Studies*, 11(2), ss. 535-555.
- DOĞAN, Y. (2016) "Sezgin Köksal Koleksiyonu'ndan Apameia Myrleia'ya (Mudanya) Ait Yeni Yazıtlar", *PHILIA*, ss. 269-277.
- DOWLER, A. (2019) "Bithynia Krallığı", **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu**, Ed.: Derya Önder, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss. 90-103.
- DURDAĞI, M. S. (2004) "Güney Marmara (Propontis) Limanları: Parion ve Priapos", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Çanakkale.
- EFENDİLER, E. R. (2019) "Bizans Döneminde Bursa (Siyasi, Fiziki, Dini ve Sosyo-Ekonomik Yapı)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Manisa.
- EMRE, Ö.; vd. (1998) "Doğu Marmara Bölgesinin Neojen- Kuvaternerdeki Evrimi", *MTA Dergisi* 120, ss. 233-258.
- EMİR, O. (2017), "Antik Çağ'da Kahraman Hükümdar Mitlerinde Ayırt Edici Bir Özellik: Kurt Motifi", **I. Uluslararası Türklerin Dünyası Sempozyumu**, Ed.: Osman Kubilay Gül, Celal Can Çakmakçı, Antalya, 11-14 Mayıs, ss. 211-222.
- ERCAN, O. (2020) "Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Kerpiç Mezarları", Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- ERSÖZ, E. R. (2019) "Kios Kenti Tarihi ve Sikkeleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kocaeli.
- ERTUĞRUL, E. (2016) "Tarıma Geçiş Sürecinde İnsan Sağlığındaki Değişimler", Lisans Bitirme Ödevi, **Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir.
- ERPEHLİVAN, H. (2018a) "Propontis'in Güneydoğusunda MÖ 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri (MÖ 8-4. Yüzyıllar)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.

- ERPEHLİVAN, H. (2018b) “Propontis’in Güneyindeki Üç Kent İçin Lokalizasyon Önerileri”, *International Journal of Social Inquiry*, 11(2), ss. 115-134.
- ERPEHLİVAN, H. (2019) “Arkaik ve Klasik Dönem’de Propontis Çevresindeki Kültler ve Kutsal Alanlar”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(19), ss. 35-57.
- ERTOSLUK, O.; AKYOL, O.; CEYHAN, T. (2009) “Marmara Adası Kıyı Balıkçılığı ve Balıkçılık Kaynakları”, *Ege Journal of Fisheries and Aquatic Sciences*, 26(2), ss. 143-148.
- ESTIN, C.; LAPORTE, H. (2005) **Yunan Ve Roma Mitolojisi**, Çeviren: Musa Eran, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- FILGES, A. (2019) “Roman Colonies in Asia Minor and Their Coins”, **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu: Krallar, İmparatorlar, Kent Devletleri**, Ed.: Derya Önder, Yapı Kredi Yayınları, ss. 400-411.
- GÖZLÜ, A. (2016) “Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikleri”, *Folklor/Edebiyat*, 22(87), ss. 195-206.
- GÜN, G. (2020) “Direnen Tarih (2): Bir Belgeselcinin Gözünden Türkiye'nin Antik Bölge ve Kentleri (2011–2020): Mysia”, *Türk Bilimi*, ss. 4-22.
- GÜNER, E. (2019) “İthifallık Tanrılar ve İfade Ettikleri”, *Androloji Bülteni*, 21(4), ss. 155-160, DOI: 10.24898/tandro.2019.10437.
- GÜNEY, E.; GÜNEY, U. (2015) **Türkiye Coğrafyasının Uygarlıkları: Anadolu’nun, Trakya’nın Tarihi Coğrafya Bölgeleri Ve Antik Kentleri**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- GÜNEY, H. (2012) “History of Settlers and Settlements in Bithynia from Archaic times to the Roman Empire”, *The Resoures and Economy of Roman Nicomedia*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Exeter Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü**, ss. 65-104.
- GÜNEY, H. (2014) “Hellensitik Dönem Öncesi Bithynia’da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler”, *BELLETEN*, 78(282), ss. 407-434, <https://doi.org/10.37879/belleten.2014.407>.

- GÜZELSOY, A. (2014) “Yazıtlar ve Sikkeler Işığında Miletopolis Kenti”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale**.
- GRAINGER, D. J. (2024) **Troya’dan Konstantinopolis’e Boğazlar, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Marmara Denizi’nin Antik Tarihi**, Çeviren: Mert Hasılcıoğlu, İstanbul, Bilge Kültür Sanat.
- GRIMAL, P. (1953) **Yunan Mitolojisi**, Çeviren: Işık Ergüden, Ankara, Dost Kitabevi.
- HANSEN, M.; NIELSEN, H. (2004) **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, Oxford: Oxford University Press, “Çevrimiçi” <https://www.ancientportsantiques.com/wp-content/uploads/Documents/AUTHORS/Hansen&Nielsen2004-LexiquePoleis.pdf> , Erişim Tarihi 10/06/2024.
- HASLUCK, F. W. (1910) **Cyzicus, Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletopolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, etc.**, Cambridge University Press, “Çevrimiçi” <https://archive.org/details/cyzicusbeingsome00hasluoft/page/n7/mode/2up> , Erişim Tarihi 25/10/2024.
- HAYIR KANAT, M. (2016) **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- HYGINUS, (t.y.) **Fabulae from The Myths of Hyginus**, Çeviren: Mary Grant, University of Kansas Publications in Humanistic Studies, “Çevrimiçi” <https://topostext.org/work/206>.
- IŞIK, A. (2020) “Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Çağı”, **Mavi Atlas**, 8(1), ss. 13-18. <https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.682000>.
- JORDAN, D. (2023) “Plato, Herodotus and the Question of Historical Truth”, **Syllogos** 2, ss. 32–48, DOI: 10.48638/sylgs.2023.1.100778.
- JUNG, G. C. (2015) **Dört Arketip**, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- KABAŞ, Ö. (1989) "Marmara Adası Saraylar Köyü (Palatya)", **Mermer**, Mart 1989, ss. 14-15.

- KASAPOĞLU, H.; BAŞARAN, C. (2021) “Parion Odeionu’nda Bulunan Artemis/Diana Heykeli”, **OLBA**, XXIX, ss. 245-268.
- KARAKUŞ, N. (2024) “Çanakkale Boğazı’nda Kaybolmuş Antik Bir Şehir: Abydos”, **Akif**, 54(1), ss. 143- 159, <https://doi.org/10.51121/akif.2024.59>.
- KARDORUK, N. (2015) “Apollonia Ad Rhyndacum Kent Surları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- KARAGIANNI, A. (2011) “The harbour of Proconnesus in Greco-Roman and early byzantine times: the marble trade, a source of financial and cultural development”, **The 17th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists**, Oslo, Norveç, 15 Eylül 2011, “Çevrimiçi” <https://www.academia.edu/23325352>, Erişim Tarihi: 30/06/2024.
- KAYA, M. A. (2021) **İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- KAYALI, Y. (2016), “Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 58, ss. 252-265.
- KARAKOÇ, E. (2014) “Antik Yunan Tarihi”, Yayınlanmamış Ders Notu, **Gazi Üniversitesi, Eskiçağ Tarihi Bölümü**, “Çevrimiçi” https://www.academia.edu/38078937/ANTİK_YUNAN_TARİHİ_Dr_Eren_KARAKOÇ, Erişim Tarihi: 23/01/2024.
- KELEŞ, R. (1998) **Kent Bilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, İmge Yayınevi.
- KELEŞ, R. (2005) “Kent Ve Kültür Üzerine”, **Mülkiye Dergisi**, 29(246), ss. 9-18.
- KOCAMAN, N. (2015) “Daskyleion İlk Çağ Kenti, Kült Yolu Koruma ve Onarım Çalışmaları”, **Kargir Yapılarda Koruma Ve Onarım Semineri**, Sayı 7, 01-02 Aralık, Ed.: Filiz Atay, Nevriye, Özcan, ss.180–191.
- KOÇHAN, N. (2014) “Kyzikos, Hellespontus’da Bir Eyalet Merkezi”, **Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi**, Sayı 31, ss. 69-91.

- KOLB, F. (2019), “Lykia ve Pamphylia Eyaleti”, **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu**, Hazırlayan: Oğuz Tekin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss. 314-333.
- KONUKCU, T. (2002) “Marmara Adası Antik Mermer Ocakları ve Marmara Adası Mermerlerinin Güncel Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul.
- KÖRPE, R. (2008) “Troas Bölgesi Antik Kentleri”, **Çanakkale Savaşları Tarihi Cilt 1**, ss. 349-412.
- KÖRPE, R. (2011) “Büyük İskender’in Troas’ta İzlediği Rota ve Granikos Savaşı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, 10(10-11), ss. 95-108.
- KÖRPE, R. (2019) “The Headquarters of the Persian Army before the Battle of Granicus: Zeleia and its location = Granikos Savaşı’nda Pers Ordusunun Harekat Merkezi Zeleia Antik Kenti ve Lokalizasyonu”, **2. Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu - UBS’19 Tam Metin Bildiriler Kitabı Cilt I**, Ed.: Ahmet Aydın, Gülnil Aydın, 17-19 Eylül, Bandırma, Türkiye, ss. 116-124.
- KURT, Ç. H. (2018) “Batı Anadolu’da Pers Yönetimi ve Kyzikos”, **XVIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler Cilt I**, Ankara, Türkiye, 1-5 Ekim 2018, ss. 179-194.
- KURUL, E. (2020) “Antikçağdan Ortaçağa Propontis, Hellespontos ve Bosporos: Thalassografik Bir Değerlendirme”, **Propontis ve Çevre Kültürleri**, İstanbul, Ege Yayınları, ss. 569-584.
- KURT, M.; BULUT E. (2020) “MÖ 2. Binyıl Mezopotamya Devlet ve Toplum Hayatında Tahılın Yeri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 44, ss. 43-62.
- KÜÇÜKER, S. D. (2023) “Tanrılaştırma Üzerine: Euhemeros’un Eseri ve Teolojik Görüşü”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 42(73), ss. 1-21, <https://doi.org/10.35239/tariharastirmalari.1252215>.
- LEAF, W. (1912) **Troy; a study in Homeric geography**, University of Michigan, “Çevrimiçi”, <https://archive.org/details/troyastudyinhom00leafgoog/page/n2/mode/2up>, Erişim Tarihi: 11/06/2024.
- MARLOWE, C. (t.y.) **Hero and Leander**, University Of Oxford, “Çevrimiçi”, <https://dbooks.bodleian.ox.ac.uk/books/PDFs/590654826.pdf>, Erişim Tarihi: 14/08/2024.

- MEMİŞ, E. (2015) **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**, Bursa, Ekin Yayınevi
- MCNEILL, W. H. (2001) **Dünya Tarihi**, Çeviren: Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- MUMFORD, L. (2007) **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, Çeviren: Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- MURAT, M. K. (2024) “Kyzikos Kazısı 2022 Yılı Sikke Buluntuları”, *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Sayı 72, ss. 73-85.
- NAİBOĞLU, N. (2019) “Kentleşmenin Kökeni Mezopotamya’da İlk Kentler”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(20), ss. 211-224.
- NEMUTLU, F. E.; DOĞAN, Z. (2020) “Kültürel Miras Koruma ve Yönetiminde Bir Peyzaj Mimarlığı Çalışması: Karabiga Antik Kenti (Priapos) Örneği”, *Propontis Ve Çevre Kültürleri*, ss. 349-355.
- NEMET, N.; K. R. (1998) **Daily Life in Ancient Mesopotamia**, Greenwood Press, “Çevrimiçi”, <https://www.scribd.com/document/616478692/Daily-Life-in-Ancient-Mesopotamia-Nemet-Nejat-K-R-Z-lib-org> , Erişim Tarihi: 23/03/2024.
- NOELLE, J. (2017) “Forschungen zu den Lokalmythen griechischer Städte, Forschungen zu den Lokalmythen griechischer Städte, Die sogenannten Patriatraditionen”, *e-Forschungsberichte des DAI*, 2, ss. 1–6, <https://doi.org/10.34780/b27s-e91p>.
- OKUMUŞ, M. (2020) “İonia Bölgesi (Oikistes/Ktistes) Mitosları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta.
- ONGAN, D. (1997) “Kuzey Marmara şelfinin (Silivri-Ahırkapı, İstanbul) Bentik Foraminifer Sistematiği ve Ekolojisi”, Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü**, İstanbul.
- OKUR, H. (2017) “Eski Mezopotamya ve Eski Anadolu’da Nüfus Nakli Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Kahramanmaraş.

- OYARÇIN, K. (2019) “Sikke Buluntuları Işığında Parion’da Orta-Geç Bizans Dönemi / The Middle-Late Byzantine Period in Parion in the Light of Coin Finds”, **Cevat Başaran'a 60. Yaş Armağanı**, Ed.: Vedat Keleş, Hasan Kasapoğlu, vd., Bilgin Kültür Sanat Yayınları, ss. 451-458.
- ÖNCÜ, F. (2012) “MÖ 6. Yüzyıl İle MÖ 4. Yüzyıl Arasında Batı Anadolu’da Pers Satraplık Merkezleri Arasındaki Politik İlişkiler (Sardeis ve Daskyleion)”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- ÖZKAN, G. (2009) “Sikkeler Işığında Deniz Fenerleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya.
- ÖZGÖNÜL, M. (2019) “Antik Yunan’da Polisin Ortaya Çıkışı”, Yüksek Lisans Tezi, **Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir.
- ÖZTÜRK, N. (1994) “Kyzikos’da “Metroon” Olarak Tanımlanan Yapı: “Mimarisi, Bezemeleri ve Plastik Eserleri””, Yüksek Lisans Tezi, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum.
- ÖZTÜRK; ERDURAN NEMURTLU, (2018) “Kültürel Peyzaj Değerlerinin Kentsel Tasarımda Kullanımı: Lapseki (Çanakkale) İlçesi Örneği”, **Bartın Orman Fakültesi Dergisi**, 20(1), ss. 14-25, DOI:10.24011/barofd.378077.
- ÖZTÜRK, Z. K.; ŞİMŞEK, A. (2019) “Tarih Öncesi Dönemdeki İlk Barınma Alanları İle Anadolu’daki Körtik Tepe, Hallan Çemi, Nevali Çori ve Aşıklı Höyük Yerleşimlerinde, İnanç ve Kültürün Etkisinin İncelenmesi”, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 1(3), ss. 14-22.
- UYVAL, S. (2022) “Anadolu’da Roma İmparatorluğu Kolonizasyonu”, Final Ödevi, **Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Karabük.
- REYHAN, E.; CENGİZ, B. T. (2015) **Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları.

- SAÇILIK, Y. M. (2024) “Bursa Gölyazı: Tarih ve Doğanın Kucaklaştığı Bir Turizm Cenneti”, **Turizm ve Destinasyon Araştırmaları IX**, Ed.: Aydın Ünal, Emre Çilesiz, Onur Çelen, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, Türkiye, ss. 165-180.
- SARIKAYA, S. (2015) “Pers İdari Sistemi Perspektifinde Bir Satraplık Merkezi Daskyleion”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Antalya.
- SAYAR, M. H. (2023) “Eskiçağda Doğu-Batı Mücadelesinde Trakya ve Traklar”, **Trakya’da Arkeoloji- I**, Ed.: Ahmet Yaraş, Gamze Üsküplü Akgül, İstanbul, Ege Yayınları, ss. 121-135.
- SEEMANN, O. (2021) **Yunan ve Roma Mitolojisi Tanrılar, Titanlar ve Kahramanlar**, Çeviren: İnönü Korkmaz, İstanbul, Maya Kitap.
- SİVRİOĞLU, T. (2017) **Uygarlık Tarihi**, İstanbul, Kriter Yayınevi.
- SİVRİOĞLU, U. T.; AKÇAÖZ, M.; PAPACHRISTOU I. (2020) “Güney Marmara Adaları Tarihçesi”, **Kültürel Mirası Koruma Derneği**, Ed.: İnci Türkoğlu, Haziran 2020, ss. 12-29, <https://hdl.handle.net/11499/55083>.
- SCHILLER, F. (t.y.) **Hero und Leander**, 42, “Çevrimiçi”, <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/gedichte-schillers/balladen-schiller/hero-und-leander/>, Erişim Tarihi: 12/08/2024.
- SMITH, S. A. (2015) **Rip Van Winkle and the Pumpkin Lantern** “Çevrimiçi”, <https://archive.org/details/ripvanwinklepump0000smit/page/n5/mode/2up>, Erişim Tarihi: 05/08/2024.
- ŞAHİN, M. (1994) “Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları”, Doktora Tezi, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Erzurum.
- ŞAHİN, M. (2014) “Gölyazı/Apollonia Kültür Envanteri”, **BEBKA**, ss. 5-81, “Çevrimiçi”, https://uludag.edu.tr/dosyalar/arkeoloji/mustafa/golyazi_kultur_envanteri.pdf, Erişim Tarihi: 23/09/2024.
- ŞAHİN, M. (2018) “Apollonia Nekroplü Kurtarma Kazıları 2016-2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 7(4), ss. 2788-2812.

ŞEFİK, C. (2020) **Klasik Yunan Mitolojisi**, İstanbul, Ötüken Yayınları.

ŞİMŞEK, A. (2010) “Alman Bilim Adamlarının Troas Bölgesi'ndeki Arkeoloji Çalışmaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Konya.

TAN, B.; vd. (2023) “The Suitability of Prehistoric Human Settlements from the Perspective of the Resident”, *Land*, 12(12), ss. 2094, <https://doi.org/10.3390/land12122094>.

TANILLI, S. (2009) **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası – I. Cilt İlkçağ : Doğu, Yunan, Roma**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TAŞ, İ. (2000) “Mit ve Mitik Düşüncenin Yapısı”, *Dini Arştırmalar*, 3(8), ss. 57-72.

TATLIDİL, E. (1992) “Kent Sosyolojisi Kuram ve Kavramlar”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı 3, ss. 25-44.

TEKİN, O. (2008) **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları.

TEKİN, O. (2019) **Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu**, Ed.: Derya Önder, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

TOMAY, B. (2015) Apollonia Ad Rhyndacum Nekropolü, Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.

TOZ, H.; TOZ, E. (2022) “Balad (Ballada) Türü ve Gagauz Edebiyatına Yansıması”, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 10(3), ss. 107-114. <https://doi.org/10.29228/ijlet.64278>.

TÜRK, M. (2008) Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Balıkesir.

TÜRK, M. (2020) “Balıkesir Merkezi Çevresindeki Roma İmparatorluk Dönemi Kentleri”, *Bandırma Onyediyünlü Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), ss. 100-119, <https://doi.org/10.38120/banusad.803625>.

TÜRKER, A. (2019) “Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi ve Arkeolojik Veriler”, **Çanakkale Savaşları Tarihi I**, Ankara, Değişim Yayınları, ss. 515-554, “Çevrimiçi”,

https://www.academia.edu/38087290/CANAKKALE_BOGAZINDA_BIZANS_DONEMIN_E_AIT_TARIHI_VE_ARKEOLOJIK_VERILER, Erişim 11/06/2024.

- TÜRK, M. (2019) “Balıkesir Çevresinde Hadrianoutherai Örneğinde Eskiçağ Kentleri”, Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul.
- UYAR, M. E. (2019) “Mustafakemalpaşa İlçesi Arkeolojik Kültür Envanteri”, Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bursa.
- WEBER, M. (2003) **Şehir**, Çeviren: Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yayınları.
- WILLIAMS, Frederick, (1993) **Ege Medeniyetleri Tarihi**, Çeviren: M. Kalaycıoğlu, İstanbul, Düşünen Adam Yayınları.
- WILLIAM, H. (2019) **Yunan ve Roma Mitolojisi**, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları.
- WIRTH, L. (1938) “Urbanism as a Way of Life”, *The American Journal of Sociology*, 44(1), ss. 1–24, <https://www.jstor.org/stable/2768119>.
- WYCHERLEY, R. E. (1993) **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?**, Çeviren: Nur Nirven, Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- YALTIRAK, C. (2015) “Marmara Denizi ve Çevresinde Tarihsel Depremlerin Yerleri ve Anlamı”, *İTÜ Vakıf Dergisi*, Sayı 67, ss. 56-62.
- YAĞMUR KARADENİZ, S. (2018) “Efsane ve Mitoloji Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Efsane Mitoloji İlişkisi”, *Asia Minor Studies*, 6(12), ss. 317-328. <https://doi.org/10.17067/asm.430169>.
- YILDIRIM, R. (2011), **Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları (Uygarlık Tarihine Giriş)**, Ankara, Saray Matbaacılık.
- YILDIRIM, E.; AYTAN, O. A. (2023) “Mezopotamya’da Tarımsal Üretiminin Devamlılığı için Krallığın Finanse Edilmesi: Vergilendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), ss.289–299.

YILMAZ, A.; ACAR, E. (2018) “Parion Antik Kenti Roma Hamamı Mezarları ve İskeletlerin Osteoarkeolojik Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), ss. 1403-1428, <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.460349>.

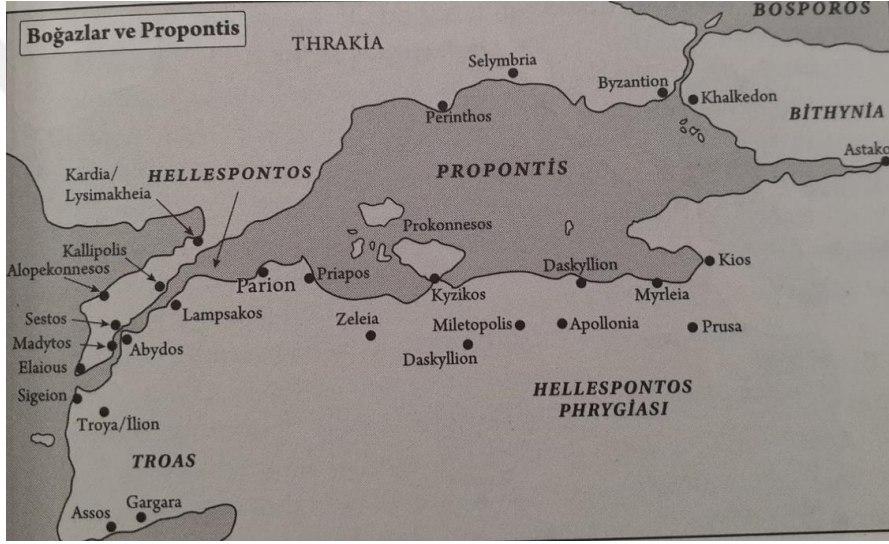
YILMAZ, Z. (2019) “Parion Antik Kenti Bronz Sikke Buluntularında Analiz Verilerine Göre Korunma Sorunları, Müdahalelerin Tespiti ve Koruma Onarım Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, **Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü**, Ankara.

YURTSEVEN, A. (2021) “İlkel Toplumda Sosyo-Ekonomik Hayata Bir Bakış”, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 10/2, ss. 98-111, <https://doi.org/10.47934/tife.10.02.03>.

EKLER

Levhalar

Levha 1: Propontis Bölgesi Haritası (Grainger, 2024: 7)

Levha 2: Daskyleion Kentinin Konumu

(https://www.arkeoloji.biz/2012/02/kucuk-asyada-ki-pers-satrapliklar.html#google_vignette)

Levha 3: Daskyleion Kentinin havadan görünüşü

(<https://bluepoint.gen.tr/Kosswig/Daskyleion.html>)

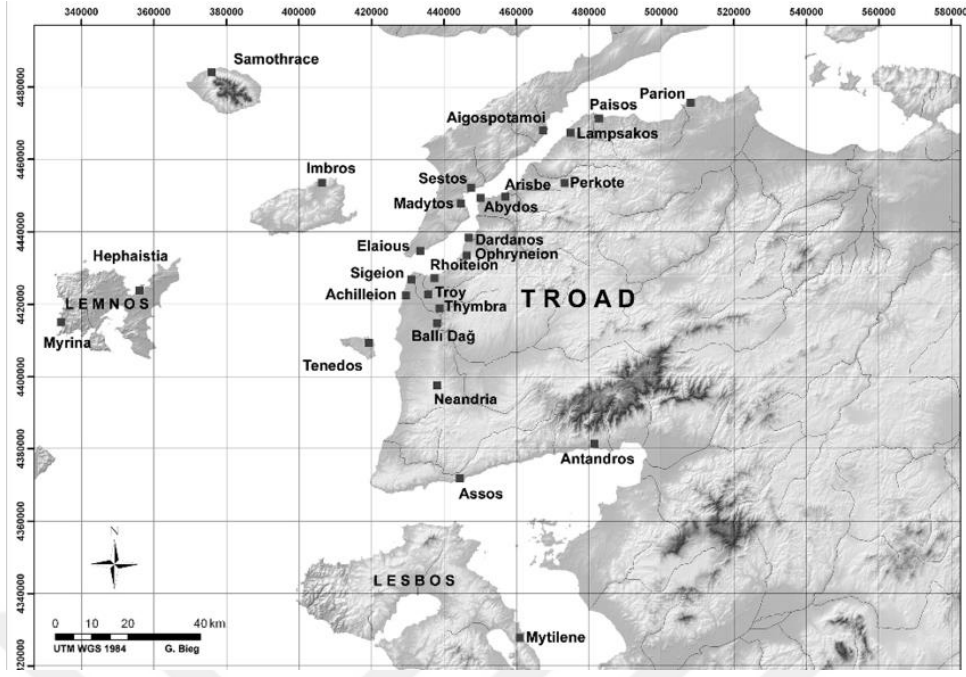
Levha 4: Kios Antik Kentinin Bulunduğu Gemik Konumu.

(https://www.researchgate.net/figure/Coasts-of-the-Districts-of-Gemlik-Mudanya-and-Karacabey-The-study-methodology-consists_fig1_321223998)

Levha 5: Priapos Antik Kenti

(<https://www.corpus-nummorum.eu/mysia?lg=tr>)

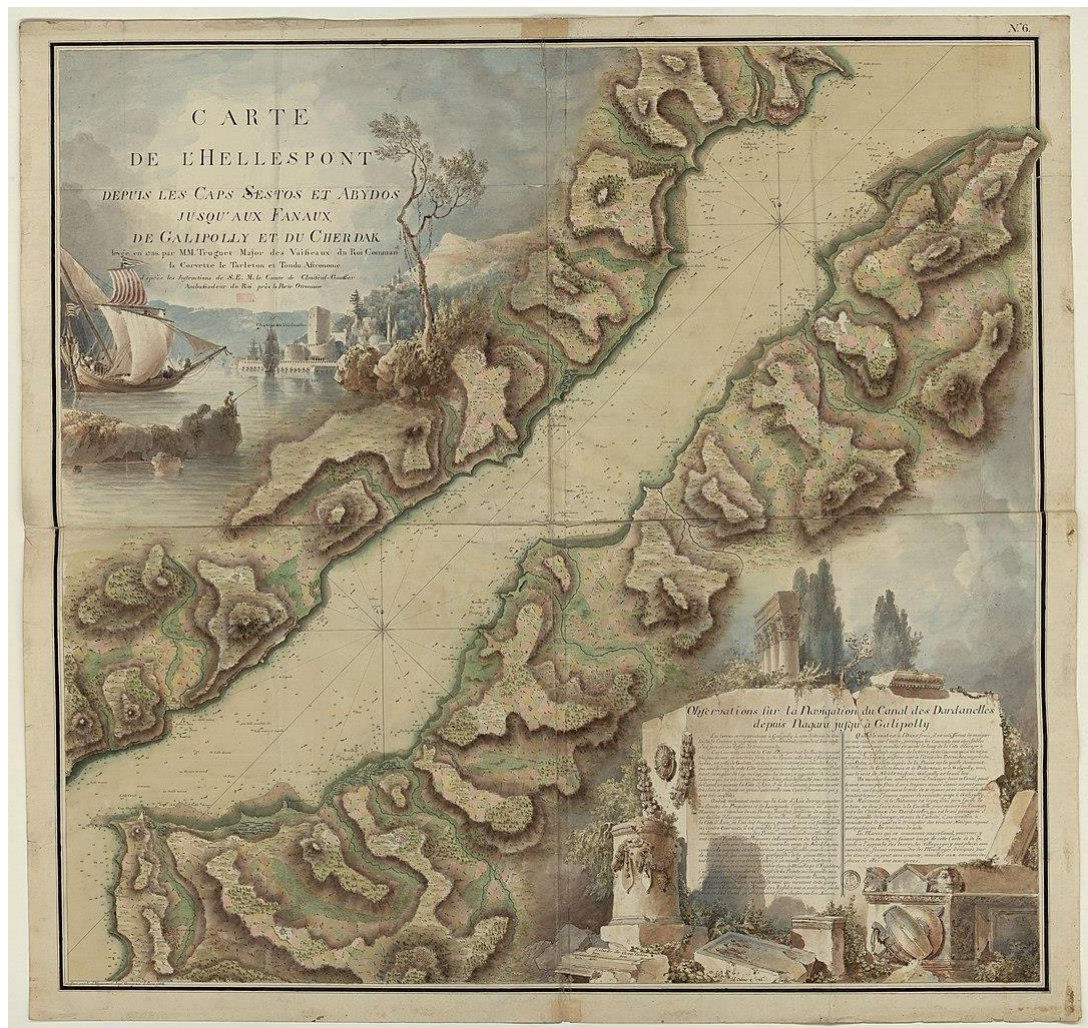

Levha 6: Troas Bölgesi Kentleri

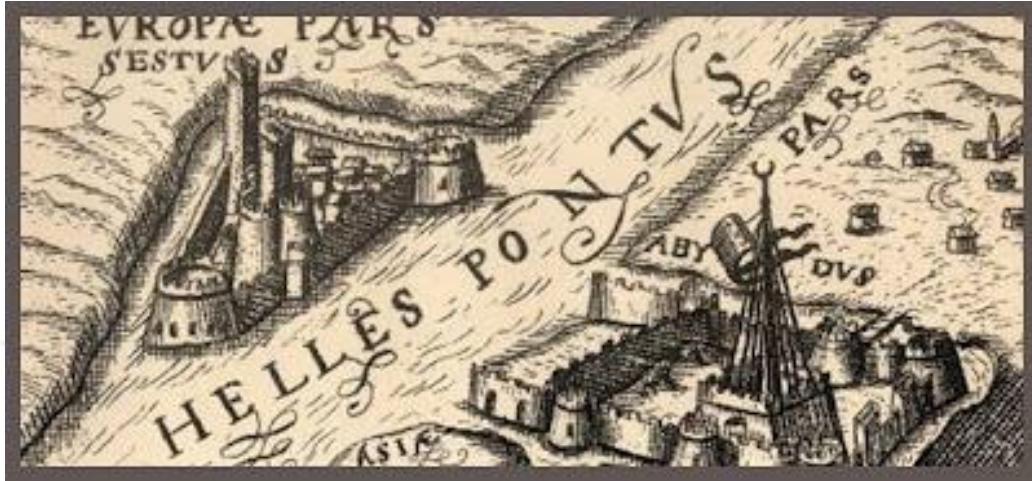
(https://www.researchgate.net/figure/Troas-Arkaik-doenem-verlesimlerini-goesteren-harita-Troya-Projesi-hazirlayan-G-Bieg_fig1_266383565)

Levha 7: Abydos Antik Kentinin Konumu
([https://tr.wikipedia.org/wiki/Abidos_\(Misyas\)#/media/Dosya:Thracian_chersonese.png](https://tr.wikipedia.org/wiki/Abidos_(Misyas)#/media/Dosya:Thracian_chersonese.png))

Levha 8: Eski Haritalarda Hellespontos (L. F. Cassas, 1786)

Levha 9: Abydos ve Sestus Gravürü (Reflexiones sobre el viaje de Francisco de Miranda al Imperio Otomano - Scientific Figure on ResearchGate.

(https://www.researchgate.net/figure/Estrecho-de-Dardanelos_fig2_286109335)

Levha 10: Hero ve Leander Mitolojisinin Erkden Dönem Sanatına, Yale University Art Gallery, 1999, 62–65.

Levha 11: Hero ve Leander mitolojisinin 17. Yüzyıl Sanatına Yansıması (Domenico Fetti)

Levha 12: Abydos Sikkese (RPC IV.2, 30)

Levha 13: Hero ve Leander Mitosu İşlenmiş Tabak (Photo by: Sepia Times/Universal Images Group via Getty Images)).

Levha 14: Parion Sikkesi (RPC III, 1539).

Levha 15: Hadrianus Dönemi Parion Sikkesi (RPC III, 1542).

Levha 16: Prokonnesos Sikkese (Coin Archive, Auction 137, Lot 22).

Levha 17: Prokonnesos Sikkese (Fritz Rudolf K nker GmbH & Co. KG > Auction 416, Lot 1206).

Levha 18: Prokonnesos Sikkesi

(<https://www.inandedektor.com/u/21930-prokonnesos-antik-paralari.html>)

Levha 19: Miletapolis Sikkisi (RPC III, 1645).

Levha 20: Miletopolis Sikkesi (CoinArchive: Auction 586, Lot 112).

Levha 21: Miletopolis Sikkesi (Coin Archive: Auction 567, Lot 78).

Levha 22: Kios Sikkesi (RPC I, 2022).

N°N

Levha 23: Kios Sikkesi (Coin Archive: Auction 149, Lot 252).

Levha 24: Apollonia Sikkese (WW, LindgrenI 210).

Levha 25: Apollonia Sikkesi (RPC III, 1589).

Levha 26: Apameia Kent Sikkesi (WW RecGen 63; Lindgren I 100).

Levha 27: Apameia Kent Sikkesi (WW RecGen 91).

Levha 28: Priapus Freski

(<https://www.worldhistory.org/image/11277/priapus-fresco/>)